

A CARTOGRAPHIA ISKOLAI ATLASZAI

Hidas Gábor

TARTALOM

ENGEDÉLYEZÉS, TANKÖNYVJEGYZÉK ÉS AZ ATLASZOK	3
A CARTOGRAPHIA ISKOLAI ATLASZAIRÓL ÁLTALÁBAN	5
Egy kis statisztika.....	5
Technológia.....	6
Tanterv és tartalom.....	6
Arculat.....	6
FÖLDRAJZI ATLASZOK	7
Földrajzi atlasz a középiskolák számára (1955).....	9
Földrajzi atlasz az általános iskolák számára (1957).....	10
Földrajzi atlasz a középiskolák számára (1960).....	12
Földrajzi atlasz a középiskolák számára (1980).....	13
Földrajzi atlasz az általános iskola 6-8. osztálya számára (1983).....	14
Földrajzi atlasz a 11-14 éves tanulók számára (1994).....	15
Földrajzi atlasz (1994).....	16
Földrajzi atlasz a 12-16 éves tanulók számára (1998).....	18
Középiskolai földrajzi atlasz (1999).....	20
Középiskolai földrajzi atlasz (2005).....	22
Földrajzi atlasz 10-16 éves tanulók számára (2005).....	22
Középiskolai földrajzi atlasz (2009).....	23
Földrajzi atlasz az 5-10. évfolyam számára (2009).....	24
Középiskolai földrajzi atlasz (2012).....	25
Földrajzi atlasz az 5-10. évfolyam számára (2013).....	26
Középiskolai földrajzi atlasz (2021).....	27
Földi környezetünk atlasza.....	28
Első atlaszom.....	29
Összefoglalás.....	33

TÖRTÉNELMI ATLASZOK	33
Középiskolai történelmi atlasz.....	34
A bezűzött(?) első kiadás (1959).....	35
A változatlanság évei (1961–1983).....	37
Az átalakítás éve (1984).....	37
Intermezzo – Társadalom- és művelődéstörténeti atlasz a középiskolák számára	38
Változások ideje (1991–2002)	39
A megújulás (2003).....	40
Fókuszban az érettségi (2008).....	42
Atlasz és politika (2009).....	43
Az utolsó átalakítás (2012)	44
Az atlasz, mint új ismeretek forrása	45
Képes történelmi atlasz.....	46
Az első kiadás (1970).....	46
Az első átalakítás (1980).....	47
Változások évei (1991-2002)	48
A megújulás (2003).....	49
Apró, de jelentős változások (2006)	50
Az utolsó átalakítás (2012 / 2016)	51
Történelmi atlasz.....	52
Az első kiadás (1997)	52
Az átalakított kiadás (2007).....	53
Összefoglalás.....	54
térKéptelen(?) Trianon	54
IRODALMI ATLASZOK	55
Irodalomtörténeti atlasz (2000)	56
A szétválás (2007).....	57
Irodalomtörténet, irodalom és földrajz.....	58
Irodalom szövegek, képek, térképek tükrében (2011)	58
Középiskolai irodalomtörténeti atlasz (2012).....	59

Az utolsó kiadás (2017)	60
IDEGENNYELVŰ ATLASZOK.....	62
Atlas escolar de la Tierra (2008)	62
SchulAtlas für die ungarndeutschen Minderheitenschulen (2014).....	63
School Atlas in English (2019).....	64
EGYÉB ATLASZOK.....	65
Magyarország idegenforgalma	65
Speciális földrajzi atlasz gyengénlátók és sajátos nevelési igényű tanulók számára	66
ROMÁNIAI ATLASZOK.....	67
Román nyelvű atlaszok.....	68
Atlas geografic școlar	68
Atlas istoric școlar	69
Atlas istoric și geografic școlar	70
Atlasul literaturii române	70
Az erdélyi magyar nyelvű iskolák atlaszai	71
Földrajzi atlasz - Atlas geografic școlar	71
Történelmi atlasz.....	72
Irodalmi atlasz	72
MELLÉKLETEK.....	74

ENGEDÉLYEZÉS, TANKÖNYVJEGYZÉK ÉS AZ ATLASZOK

Államilag szabályozott oktatásról Magyarországon a Mária Terézia által kibocsátott Ratio Educationis (1777) óta beszélhetünk. A tankönyvkiadást is érintő rendelet a tantervhez kötött egyetlen tankönyvet írt elő tárgyanként, és ez gyakorlatilag állami monopóliumot jelentett.

A 19. század első felében az állami ellenőrzés lazult. Bár az állami cenzúra megmaradt, a protestánsok ellenállásának eredményeként a protestáns iskolák önálló cenzúrahivatallal engedélyeztették a tankönyveiket, az Egyetemi Nyomda mellett pedig megjelentek a nagy protestáns nyomdák tankönyvei is. Az 1800-as évek elején megjelentek a magánkiadók.

Az 1848-49-es események idején a cenzúra eltörlésével a liberalizáció irányában történt elmozdulás, ám a szabadságharc bukásával újra a központosítás került előtérbe.

Az abszolutizmus idején a tankönyvkiadás osztrák mintára történt. A közoktatásba csak az Oktatási Minisztérium által jóváhagyott tankönyvek kerülhettek, de az iskolák párhuzamosan jóváhagyott tankönyveket is használhattak. A kiegyezést követő liberalizáció az I. világháború után ismét ellenkező irányt vett. A Klebersberg-féle oktatáspolitikára újra a monopolizáció felé fordult. A nemzeti műveltségügy ideológiai talaján álló bürokratikus engedélyezési eljárás „rendet” kívánt tenni a tankönyvkiadásban.

Az állami tankönyvmonopólium visszaállítására tett kísérlet 1945 után teljeseedett ki, amikor tankönyvi engedélyt kizárólag a kultuszminiszter pályázata alapján elbírált könyvek kaphattak. Az egytankönyves rendszer csak a '80-as évek második felében kezdett fellazulni, majd a rendszerváltás után teljes liberalizáció történt, de a tankönyvvé nyilvánítási eljárás, a minisztériumi jóváhagyás megmaradt. A sokszínű tankönyvpiac, a tankönyvek széles palettája egészen a 2011. évi köznevelési törvény életbe lépéséig virágzott. Ekkor a tankönyvek forgalmazása egyetlen év alatt állami monopóliummá vált, a tankönyvkiadók tevékenységét pedig a 16/2013-as EMMI rendelet fokozatosan korlátozta, és néhány év alatt kiadványaik jelentős részét gyakorlatilag letiltotta a tankönyvjegyzékről. Bár az iskolák rendelhetnek tankönyvet a tankönyvjegyzéken kívüli kínálatból is, az állam a tankönyvjegyzéken szereplő könyvek és segédkönyvek rendelését támogatja, így nyilvánvaló, hogy a tankönyvrendelés majd 100 %-ban a tankönyvjegyzékről történik. Így a jegyzékre kerülés érdekében tankönyvi engedéllyel rendelkező, több évtizede használt földrajzi és történelmi atlaszok kiszorultak az iskolákból.

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 93/B. § (1) szerint: „A könyv, a szótár, a szöveggyűjtemény, az atlasz, a kislexikon, a munkatankönyv, a munkafüzet, a feladatgyűjtemény, a digitális tananyag és a nevelési-oktatási program részét alkotó információhordozó, feladathordozó - az e törvényben és az e törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletben meghatározott eljárásban - **-tankönyvvé nyilvánítható.**”

A 93/C. § (3/b) szerint: „A tankönyvjegyzék az e törvény hatálya alá tartozó szakmai tankönyv esetén kerettantervi tantárgyanként legfeljebb kettő tankönyvet tartalmazhat.”

A 93/C. § (4) szerint: „A (3) bekezdésben foglaltakat nem kell alkalmazni a szótár, a szöveggyűjtemény, a feladatgyűjtemény, az atlasz, a kislexikon, a munkafüzet, a digitális tananyag és a nevelési-oktatási program részét alkotó információhordozó, feladathordozó és az idegen nyelvi tankönyvek tekintetében, továbbá akkor, ha bevett egyház, vagy annak belső egyházi jogi személye az oktatásért felelős miniszter által közzétett nyilvános felhívására készít tankönyvet.”

A törvény fenti paragrafusaiából jól látszik, hogy semmi akadálya nem lenne az atlaszok tankönyvjegyzékre kerülésének, sőt a tankönyvekhez képest az atlaszokból akár kettőnél több is felkerülhetne a jegyzékre. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a magánkiadók tankönyvi engedéllyel rendelkező – és az érvényes antervekhez igazodó – kiadványai az elmúlt évtizedekben mindenkor átestek az oktatásirányítás ellenőrzési folyamatán, hiszen csak a szakmai, didaktikai és nyomdai szakértők pozitív véleményének a birtokában kapták meg az engedélyt, a jegyzékre vételt pedig külön kérelmezni kellett.

Az érvényes engedélyek lejártáig, 2018-ig az atlaszok szerepelhettek a jegyzéken, de az engedélyek lejártával az Oktatási Hivatal nem újította meg azokat. A még érvényes engedéllyel rendelkező középiskolai történelmi atlaszokat az érettségi rendjéről szóló 40/2002. (V.24.) OM rendelet 2016-os módosításával szorították ki az iskolákból. A rendelkezés szerint „Vizsgázónként szűkebbes segédanyag az állami tankönyvfejlesztésért és kiadásért felelős szerv által kiadott, kronológiai adattáblázatot nem tartalmazó középiskolai történelmi atlasz, amelyről a vizsgázó gondoskodik...” Nyilvánvaló, hogy innentől a diákok azt az atlaszt vásárolták meg, amelyet az érettségien is használhattak.

Néhány atlasz a 2021-2022-es tanév végéig még rendelkezett engedéllyel, mivel a 2017-2018-as tanév előtt a miniszter pályázatot írt ki tankönyvekre a hazafias nevelés témakörében, és ezen belül a még atlaszsal rendelkező kiadók engedélyeztetni tudták néhány kiadványukat.

A Cartographia Tankönyvkiadó Kft. így a 2022-es tanév végéig hat atlaszsal még szerepelt a tankönyvjegyzéken. 2022-től azonban már csak három kiadványa – egy német kéttannyelvű atlasz, egy történelmi atlasz, amely még egy évre hosszabbítási engedélyt kapott, miután a kiadó pert nyert a közigazgatási bíróságon az Oktatási Hivatallal szemben, valamint egy, a szakképzés számára készült földrajzi atlasz – érhető el a hazai iskolák számára. Ezen kívül sajátos módon csak az erdélyi magyar nyelvű iskolákban használhatnak a kiadó által szerkesztett iskolai atlaszokat. Ezek a korlátozások, sőt több esetben tiltások a Cartographia több évtizedes, néhány esetben 50-60 éves múlttal rendelkező kiadványait szorították ki az iskolákból. Pedig a Cartographia Tankönyvkiadó Kft. – 1993-ig Kartográfiai Vállalat, 2006-ig Cartographia Kft. (továbbiakban Cartographia) – fennállásának kezdete óta készít iskolai atlaszokat. Mivel ezek a hosszú évtizedek során megjelent atlaszok az azokban felhalmozott sok éves tudással, tapasztalattal, módszertannal, értékekkel együtt valószínűleg végleg eltűnnek az iskolákból, érdemes búcsúzásként áttekinteni múltjukat, hiszen a magyarországi iskolai atlaszok történetében tartalmuk, terjedelmük, minőségük és példányszámuk alapján a legtekintélyesebb helyet foglalják el.

Az oktatásban használható térképek és atlaszok természetesen léteztek már a 18-19. század fordulóján is, ám állami megrendelésre csak a 19. század vége óta készítenek iskolai falitérképeket és atlaszokat. A Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára, Gönczy Pál kezdetben a gothai térképészeti intézettől rendelt, magyarított kézi- és falitérképekkel igyekezett kiszorítani a külföldi, német nyelvű iskolai atlaszokat. Később azonban a Kogutowicz Manó által alapított Magyar Földrajzi Intézet vette át a hazai iskolai atlaszok és térképek készítésének szerepét. Munkásságát fia, Kogutowicz Károly folytatta, az I. világháború után elsősorban a katonai térképészeti intézet, a Magyar Királyi Állami Térképészeti Intézet berkein belül. Ezt a két jelentős műhelyt leszámítva, az iskolai atlaszok egészen a II. világháborút követő időszakig magánvállalkozások kiadványaiként jelentek meg az iskolákban. 1945 után a korábbi atlaszokat nem forgalmazták tovább, helyettük néhány évig ideiglenes kiadványokkal próbálták a hiányt pótolni, azonban ez egyre komolyabb gondot okozott az oktatás terén. Így kapta meg állami feladatként az iskolai atlaszok készítését az 1954-ben alapított Kartográfiai Vállalat, amely a rendszerváltásig egyedül uralta az iskolai atlaszok kiadását. A vállalat a legelőször megjelent általános és középiskolai földrajzi atlaszok mellett egy középiskolai történelmi atlaszsal indította iskolai programját. Később a kínálat bővült az alacsonyabb korosztályok számára készült Első atlaszom, majd a Képes történelmi atlasz című kiadványokkal. Az évtizedek folyamán a paletta tovább színesedett művelődéstörténeti, irodalomtörténeti és kéttannyelvű atlaszokkal az általános és középiskolák, valamint a szakképzés számára. De készült atlasz a vakok és gyengénlátók, az erdélyi és felvidéki magyar iskolák számára. Bár már nem a nyomtatott kiadványok kategóriájába tartozik, mindenképpen meg kell említeni a cég 2005 után indult nagy sikerű interaktív atlasz sorozatát, amely kiterjedt a cég szinte valamennyi nyomtatott kiadványára.

A CARTOGRAPHIA ISKOLAI ATLASZAIRÓL ÁLTALÁBAN

Egy kis statisztika

A Cartographia öt legrégebbi – földrajzi és történelmi – atlasza számszerűsítve is jelentős változásokon esett át az elmúlt évtizedekben.

Az ötvenes években született általános iskolai földrajzi, valamint középiskolai földrajzi és történelmi atlaszok kiadásának száma eléri, vagy meghaladja a hatvanat. De a két fiatalabb atlasz, az általános iskolák számára készült történelmi atlasz is több, mint 50, az *Első atlaszom* pedig több, mint 40 kiadást ért meg.

Példányszámban mindez azt jelenti, hogy az általános iskolai földrajzi atlasz több, mint 8 millió, a két történelmi atlasz 6 millió körüli, a középiskolai földrajzi atlasz és az *Első atlaszom* pedig több, mint 3-3 millió példányban jelent meg.

Az atlaszok oldalszáma átlagosan 3,6-szeresére nőtt. A legnagyobb mértékben a középiskolai történelmi atlasz terjedelme – 32 oldalról 184 oldalra – növekedett. A bennük foglalt térképek száma átlagosan 4,1-szeresére nőtt, ezen belül az általános iskolai földrajzi atlasz viszi el a pálmát, amelyben az első kiadáshoz képest majd a hétszeresére növekedett a térképek száma.

	Első kiadás éve	Példányszám	Oldalszám	Térképek száma	Színek száma
Első atlaszom	1981	> 3 100 000	16 → 48	5 → 38	8 → 4
Általános iskolai földrajzi atlasz	1957	> 8 500 000	32 → 104	29 → 200	12 → 4
Középiskolai földrajzi atlasz	1955	> 3 300 000	48 → 160	80 → 250	12 → 4
Képes történelmi atlasz	1970	< 6 000 000	24 → 64	54 → 140	8 → 4
Középiskolai történelmi atlasz	1959	> 6 000 000	32 → 184	87 → 330	12 → 4

Érdemes megemlíteni az atlaszok árának változását az elmúlt évtizedekben. A forint értékének csökkenésével párhuzamosan, természetesen igen látványos mértékben növekedett az atlaszok ára is. A legcsekélyebb mértékű növekedés „csak” 71-szeres volt (*Képes történelmi atlasz*), míg a legmagasabb 228-szoros (*Általános iskolai földrajzi atlasz*). Ezek a számok látszólag igazolják azt a véleményt, hogy drágák a Cartographia iskolai kiadványai, érdemes azonban egy másik szempontból is megvizsgálni az árakat. Ha az egykori és a mai bruttó átlagkeresethez viszonyítjuk őket, akkor látszik, hogy az árak változatlanok, néhány esetben még csökkentek is. Sőt, ha figyelembe vesszük az atlaszok terjedelmének, tartalmának növekedését, a középiskolai atlaszok esetében alkalmazott

drágább kötészeti megoldásokat, a bruttó és nettó bér közötti különbség növekedését, valamint a könyvek – ezen belül a tankönyvek – 5%-os általános forgalmi adóját messze meghaladó 27% ÁFA tartalmat, akkor kijelenthető, hogy az atlaszok ára relatíve csökkent.

Év	Általános iskolai földrajzi atlasz		Középiskolai földrajzi atlasz		Középiskolai történelmi atlasz		Képes történelmi atlasz		Első atlaszom		Havi bruttó átlagkereset (KSH) Ft
	Ár (Ft)	Átlagkereset %-a	Ár (Ft)	Átlagkereset %-a	Ár (Ft)	Átlagkereset %-a	Ár (Ft)	Átlagkereset %-a	Ár (Ft)	Átlagkereset %-a	
1960	10	0,63	30	1,90	18,7	1,19					1 575
1970							17	0,77			2 222
1981									15	0,34	4 364
2012	1 800	0,81	2 410	1,08	2 490	1,12	1 455	0,65	1 055	0,47	223 060
2019	2 280	0,62	2 980	0,81	2 880	0,78	1 200	0,33	1 200	0,33	367 833

Technológia

Az atlaszok színeinek száma a kezdeti 12 és 8 színről a 4 color színre redukálódott. Ez a térképek megjelenítése tekintetében szűkítette a lehetőségeket, és nagyobb nyomdatechnikai pontosságot igényelt, gazdaságilag viszont egyértelműen pozitívnak tekinthető.

Ezzel párhuzamosan többször változott a térképkészítés technológiája is. A tisztázati rajz készítésekor a kezdeti papirrajzokat felváltotta a műanyag fóliára történő rajzolás, majd karc eljárás. A nyomólemezig történő nyomdai előkészítést a hatvanas évektől az asztronforgatás eljárása uralta, a hazánktól nyugatra elterjedt filmre történő fotóeljárását csak a '90-es évek végén alkalmazta a vállalat, és akkor is csak két atlasz esetében néhány évig. A '90-es évek elejétől megindult az átállás a számítógépes térképszerkesztésre és nyomdai előkészítésre. A 2000-es évekre általánossá vált, és ez jelentős megtakarítást jelentett az anyagköltségek terén. A Cartographia többféle szoftver segítségével készítette térképeit. Mivel az iskolai atlaszok kis méretarányú térképeinél a grafikai szempontok nagyobb jelentőséggel bírtak, ezért a cég – ugyan az AutoCad segítségével kezdte – végül a CorelDraw programot választotta az atlaszok térképeinek elkészítéséhez. 2012 után, amikor tankönyvkiadó a szegedi Mozaik Kiadó tulajdonába került, a Corel állományokat átdolgozták az Adobe Illustrator szoftver alá. A belveik nyomásához kezdetben alkalmazott ofset papírt a '90-es évek elején felváltotta a matt műnyomó, majd az évtized végén a környezetbarát, klórmentes matt műnyomó papír.

Tanterv és tartalom

Az atlaszok részletesebb vizsgálata előtt érdemes megjegyezni, hogy azok tartalmának módosulását alapvetően két tényező befolyásolta. Az egyik a tanterv változása, a másik az öt évre kapott engedély. A tanterv megváltozása természetesen maga után vonta az atlaszok tartalmának változását is. Ugyanakkor egy engedélyezési időszakon belül csak minimális változtatásokat lehetett végrehajtani az atlaszok tartalmában, ami ezért csak a tényleges, konkrét hibák és az időközi változások javítására korlátozódott. A tanterv változása és az engedély lejárt nem mindig esett egybe. Így előfordult, hogy a tanterv változását csak némi késéssel követte a tartalom változása, a másik esetben pedig az engedély lejárt előtt frissült meg a kiadvány, de ekkor új engedélyezési eljárásom kellett átesnie.

A tanterv természetesen figyelembe vette a korosztályi sajátosságokat, tehát ehhez igazodva készült az egyes tantárgyakhoz köthető kiadványokból általános és középiskolai változat. Gazdaságossági okok és a pályázati előíráshoz való igazodás miatt csak a kéttannyelvű iskolák esetében szolgálja egy atlasz az általános és középiskolai évfolyamokat is.

A Cartographia atlaszainak életén belül jelentős tantervi változás történt 1978-ban, majd a Nemzeti alaptanterv (NAT) bevezetésével és módosításával 1995-ben, 2003-ban, 2007-ben és 2012-ben. Mivel a tankönyvjegyzéken még szereplő atlaszok engedélye 2022-ben lejárt, és nincs esély a hosszabbításra vagy megújításra, ezért a 2020-ban érvénybe lépő új NAT módosításai már nem érintik az atlaszokat.

Arculat

A kiadó hosszú ideig nem törődött kiadványai egységes arculatával. Az egyes atlaszok legtöbbször eltérő borítóval jelentek meg, az egyetlen állandó és közös vonás, a kiadó neve volt az atlaszokon. Az első próbálkozások a kiadványok külsejének az egységesítésével a '90-es években történtek. Az évtized első felében először a két történelmi atlasz borítójának összehangolására történt kísérlet, de inkább kevesebb, mint több sikerrel. Az évtized második felében megjelenő földrajzi atlaszok

azonban már egységes elképzelés szerinti borítót kaptak, majd ezt követte a két történelmi atlasz is. Ám igazán egységes, sorozati borító csak 2005 után készült, ekkor a kiadó valamennyi iskolai atlasza – beleértve a közben megjelent irodalmi atlaszokat is – megkapta a cég kiadványait jellemző ún. „nagyítós” borítót. Ez a későbbiek folyamán csak egyetlen kiadás esetében, 2012-ben módosult, és a Képes történelmi, a Középiskolai irodalomtörténeti, valamint a középiskolai földrajzi és történelmi atlaszokat érintette. Az ok, hogy a 2011-es évben visszaestek az eladott atlaszok példányszámai, amelyet a cég akkori – szakmától meglehetősen távol álló vezetői – nem a tankönyvkiadást érintő kormányzati intézkedések számlájára írtak, hanem egyszerű marketing kérdésként kezeltek. Előterbe helyezve azt a kereskedelmi fogást, hogy egy kiadványt jelentős mértékben a borítója ad el, és figyelmen kívül hagyva, hogy a tankönyvkiadás másképp működik, úgy gondolták, hogy egy címlapváltás megfordítja az eladás csökkenő trendjét. Így születettek a grafikailag talán színes és érdekesnek mondható, de az iskolától és az oktatótól távol álló, és újfent nem egységes borítók, amelyeket a következő évben a cég visszacserélt a korábbi, az iskolák által már ismert „nagyítós” címlapokra.

Meg kell jegyezni, hogy a '90-es évek végétől a cég logója is felkerült a borítókra. A logó az évek folyamán kétszer változott. Először a privatizációt követően, a Cartographia Tankönyvkiadó különválásakor, másodszer 2013-ban, a kiadó tulajdonosváltása után.

FÖLDRAJZI ATLASZOK

A földrajzi atlaszok kialakításában szerepet játszott az óraszámokban és a tantárgyfelosztásban történt változás. Az ötvenes évek első felében a 4-11. osztályban még 23 órát tett ki földrajzból a heti összes óraszám. 1962-ben a 4. osztályban belépett földrajz helyett a környezetismeret, ami 1978-ban már az 5. osztályban is átvette a földrajz helyét. A NAT bevezetésével a '90-es években a környezetismeretet és földrajzot a 4-6. évfolyamon felváltotta a természetismeret, így a földrajz tantárgy – amelynek tanítása 1978-tól már a 11. osztályban is megszűnt – a 7-10. évfolyamon már csak 4-10 heti összes óraszámot kapott.

A bevezetés éve	Az általános iskolai osztályok heti óraszámja					A gimnáziumi osztályok heti óraszámjai				Összóraszám
	4.	5.	6.	7.	8.	I. (9)	II.(10)	III.(11)	IV.(12)	
1950	3	4	4	3	-	3	3	3	-	23
1956	2	2	3	2	2	2	3	2	-	18
1962	K	2	2	2	2	2	3	-	-	13
1965	K	2	2	2	2	2	2	2	-	14
1978	K	K	2	2	2	3	2	-	-	11
NAT	T	T	T	1-2	1-2	1-2	1-2	-	-	4-8
1998	T	T	T	1,5	1,5	2	2	-	-	7
NAT (2).	T	T/1	T/1	1-2	1-2	1-2	1-2			4-10

K=környezetismeret; T=természetismeret; NAT2= a NAT 2003-ban és 2006-ban kiadott korrekciója
Forrás: Proháld Ferenc: A földrajz tanítás Magyarországon (OKI, 1999) Útóné Visi Judit módosításaival (http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4336/1/31-48_Utone.pdf)

A táblázattal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a NAT bevezetése után a kerettantervekben a 4. évfolyamon környezetismeret szerepel, ami a korábbiakhoz hasonlóan tartalmaz földrajzi alapismereteket. A természetismeret, mint földrajzi tartalmakat is magába foglaló integrált tantárgy, csak az 5. évfolyamon jelenik meg.

A NAT és a kerettantervek a földrajzi tartalmakat több műveltségi területre (Ember és természet; A Föld-környezetünk; Ember és társadalom) osztotta szét, a módosítások következtében pedig az egyes földrajzi tartalmak (pl. természetföldrajzi környezet, regionális földrajz, övezetesség földrajza, társadalomföldrajz, Magyarország földrajza) „ingáztak” a 7-8. és 9-10. évfolyam között. Gondot jelentett a tanterv ún. lineáris jellege is, mivel a 8+4 évfolyamos oktatás nem adott lehetőséget a tananyag ismételt rendszerezésére, ellentétben a 6 és 8 évfolyamos gimnáziumokkal, amelyek megoldást tudtak nyújtani erre a problémára.

Ezek a változások kikényszerítettek egy, az alsóbb korosztályok számára szóló önálló atlaszt. Ez lett az *Első atlaszom*, amely a későbbiekben a változásoknak köszönhetően folyamatosan bővült. A középiskolai földrajzi atlasz szerepe egyértelmű maradt. Alapvetően a gimnáziumok és szakközépiskolák 9-10. évfolyamait szolgálta, de a fentebb említett lineáris tantervnek köszönhetően alkalmas a 6 és 8 osztályos gimnáziumok számára is. Az általános iskolai földrajzi atlasz viszont mondhatni identitás válságba került, hiszen felmerült a kérdés, mely korosztálynak, mely iskolatípusnak szól? Az ötvenes években eredetileg a 4-8. évfolyamok számára készült, ám az alsóbb korosztályok esetében egy idő után felváltotta az *Első atlaszom*, így használata csak a 7-8. osztályban lett volna indokolt. Ugyanakkor számos iskola takarékosági okokból, vagy egyszerűen csak tájékozatlanságból továbbra is az általános iskolai atlaszt rendelte a 4. esetleg az 5. évfolyamtól. A felsőbb évfolyamok esetében pedig a szakképzés 9-10. évfolyama használta az atlaszt, mivel a középiskolai földrajzi atlasz tartalma túlzó volt ennek az oktatási formának. Mindez a bizonytalanság néha visszaköszön az atlasz tartalmában, de tökéletesen tükrözi címének változása, ahol a harmadik változattól eltűnik az „általános iskola” kifejezés a címből:

- Földrajzi atlasz az általános iskolák számára (1957-1982)
- Földrajzi atlasz az általános iskolák 6-8. osztálya számára (1983-1993)
- Földrajzi atlasz a 11-14 éves tanulók számára (1994-1997)
- Földrajzi atlasz a 12-16 éves tanulók számára (1998-2004)
- Földrajzi atlasz 10-16 éves tanulók számára (2005-2008)
- Földrajzi atlasz az 5-10. évfolyam számára (2009-2012)
- Földrajzi atlasz az 5-10. évfolyam számára (2013-)

Pályafutásuk során az általános és középiskolai atlaszok egymásra épültek, ezért sok hasonlóságot mutatnak. Mivel a tananyag az 1978-as új tanterv bevezetéséig nem változott, ezért a földrajzi atlaszok életük első két évtizedében szintén nem sokat változtak. De az eltelt évtizedek folyamán a tantervhez igazodó tartalmuk a tematikus térképek, kiegészítő ábrák, névmutató révén egyre határozottabban elkülönültek egymástól. A fentiek miatt az eredetileg két, különböző iskolatípusoknak készült atlaszsortozatot érdemes nem külön-külön, hanem megjelenésük sorrendjében áttekinteni.

Itt kell szólni pár szót az általános jelmagyarázat gazdasági jeleiről. A köztudatban az a nézet tartotta magát, hogy a földrajztanárok megszokták a Cartographia által kialakított standard jelrendszert, amely változatlansága révén biztosította az atlasz könnyebb használatát. Azonban ez a „változatlanság” inkább csak a '90-es évek közepétől jellemző. Az évtizedek folyamán a földrajzi atlaszok általános jelei legalább egyszer, de többségük többször változott alakjuk, színük, esetleg a bennük foglalt piktogramok tekintetében. Az általános jelmagyarázat mezőgazdasági jelei az első kiadás után eltűntek az atlaszokból, számos bányászati és ipari jel végleg, vagy hosszabb időre kikerült az általános jelek közül (pl. wolfram, magnézium, molibdén, titán, építőanyagok, gépipar, vegyipar, építőanyagipar és textilipar egyes ágazatai). Elmondható, hogy az általános jelmagyarázat gazdasági jelei közül egyetlen jel képviselte az állandóságot az elsőtől az utolsó kiadásig, ez pedig a fekete-köszén jele, a fekete színű négyzet. Érdekes, hogy az atlaszok története folyamán a legkifejezőbb, legplasztikusabb jelek a legelső általános iskolai atlasz egyes iparágakat jelző piktogramjai. (**1. ábra**)

Földrajzi atlasz a középiskolák számára (1955)

A vállalat első, a diákoknak szánt munkája egy eredetileg az egyetemek számára készülő földrajzi atlasz középiskolaivá alakítása volt. Készítői között a korabeli kartográfia és földrajztudomány legkiemelkedőbb alakjai szerepeltek. A Cartographia fennállásának a kezdetétől a nagyobb projektjei, így az atlaszok készítésének a szakmai felügyeletére szerkesztőbizottságot hozott létre. Az atlasz esetében ennek tagjaként találkozhatunk a földrajzosok közül Bulla Béla, Kéz Andor, Koch Ferenc, Mendöl Tibor, Pécsi Márton, a kartográfusok közül Bognár Gábor, Takács József, Tallián Ferenc nevével. Közülük Bognár Gábor, Kéz Andor, Pécsi Márton, Takács József és Tallián Ferenc a térképek tervezésében is részt vettek. Bognár Gábor és Takács József a z 1945 utáni időszakban kezdte meg az iskolai falitérképek és atlaszok szerkesztését. Az iskolai térképek megformálásában Takács,

aki az 1934-ben megjelent Á.T.I. Kisatlasz egyik fő szerzője volt, kiválóan kamatoztatta grafikai megjelenítési képességeit, Tallián Ferenc pedig az ábrázolásmódszertani problémák megoldásában jeleskedett. Bognár és Takács részt vettek a középiskolai földrajzi atlasz előzményének számító, a Tankönyvkiadó nevéhez kötődő *Földrajzi térképfüzet* (1953) elkészítésében is. 1955 előtt a készülő atlasz oldalaiából megjelent egy összeállítás, a *Térképlapok a gimnáziumok és középiskolák II. osztálya számára*. Ennek kiadója a Geodéziai és Kartográfiai Intézet, amelyből a Kartográfiai Vállalat 1954-ben kivált.

Az 1955-ben megjelent atlasz szerkesztése és rajzolása 1951-ben kezdődött. Térképeinek nagy része máig a hazai térképészet legnagyobbremekművei közé tartozik, de tartalmukat tekintve meghaladják a középiskolák számára szükséges szintet. Az átalakítás után is meglátszik rajtuk, hogy eredetileg a felsőoktatás számára tervezték. Az atlasz jelkulcsát, megjelenését, felépítését tekintve azonban meghatározó tényezőként szolgált a vállalat későbbi iskolai földrajzi atlaszai számára. (2. ábra.)

A keménytéblás, fűzött kötésű, a tartalomjegyzék szerint 48 oldalas atlasz a vállalat többi korai iskolai atlaszához hasonlóan ún. francia méretben (23x28 cm vágott méret) készült. Jelmagyarázatát egy az atlaszból kivethető, különálló repülőlapra nyomtatták, ami egyrészt megkönnyíti a használatát az egyes oldalak tanulmányozásakor, ugyanakkor jelentős az esélye, hogy a tanulók elveszítik. A jelmagyarázat két részre osztható. Az egyik tartalmazza a domborzati térképek jeleit. Ide tartoznak a vízrajzra, határookra, településekre, közlekedésre utaló jelek. A jelmagyarázat másik része a gazdaság fő ágazataira, a bányászatra, iparra és a mezőgazdaságra vonatkozó jelek. Hangsúlyozni kell, hogy a gazdaság jelei kizárólag tematikus, gazdasági térképeken jelennek meg. A borító belsőket térképismereti és csillagászati alapfogalmak színesítik. A térképes oldalak száma 48, a belső borító és kolofon oldal nem kapott számot, és számozás nélküli az utolsó két oldal is, amelyek tematikus térképeket és csillagászati ismereteket tartalmaznak. A térképes oldalak az iskolai atlaszok között egyedinek mondhatók, mivel a vízszintesen dupla méretű, félbehajtott lapok egyenként négy oldalt tartalmaznak. Ez az iskolai gyakorlat szempontjából nem túl szerencsés, mivel a lapok kihajtása és az oldalak megtalálása nehézkes, valamint az iskolapadon sok helyet foglal el. Előnyös viszont, hogy a dupla oldalakat nem vágja ketté középen a fűzés, így a térképek könnyebben olvashatók, és a lapok illesztése is egyszerűbb a nyomás és kötészet szempontjából.

Az atlasz térképei rendkívül finom rajzolatúak. Az akkori technológiának megfelelően feltehetőleg nagyított alaptérképeket rajzoltak papírra, majd visszakicsinyítették az atlasz méretére. Ennek megfelelően a partvonalak és folyók rajza részletekben rendkívül gazdag. A térképek színezése talán nem a mai kor ízlését tükrözi, de az alkalmazott 12 szín (fekete, lila, barna, szürke, valamint a vörös, kék, zöld és sárga egy sötétebb és egy világosabb árnyalata) visszafogottá és kellemessé teszi a térképek megjelenését, amelynek egyetlen hátránya a térképi háttérrel sok helyen kitakaró, sűrű, fekete névrajz. A domborzatot az egyes oldalakhoz külön-külön megválasztott hipszometria mutatja, szürke summert csak a Magyarország gazdaságát, és a Szovjetunió köztársaságait ábrázoló oldalak kaptak. Abból következően, hogy az atlaszt eredetileg a felsőoktatásnak szánták, a térképek névrajza rendkívül sűrű. A nem latin betűs íráskor esetében a cirill nevek átírása apró különbségeket leszámítva (pl. grád / grad, z / sz) nagyjából megfelel a mai, akadémiai átírásnak. A Szovjetunió tagköztársaságai esetében természetesen a nevek orosz változatának átírása jelenik meg (pl. Ukrajna). A görög nevek a ma is használt fonetikus átírási formában tűnnek fel. Az arab nevek átírása eltér a ma által használtól, és a kínai nevek helyett az angol átírást alkalmazta a kínai nevekre. A nem latin betűs nevek átírása

valószínűsíthetően Takács József munkássága alapján történhet, hiszen ennek ő nemzetközileg elismert szakértője volt. A magyar földrajzi nevek helyesírását az akadémiai szabályozásig valószínűleg szintén Takács – a Földrajzi Társaság által 1940-ben elfogadott – javaslata határozta meg.

Feltűnő, hogy az atlasz nem használ exonim neveket, csak néhány helyen zárójelben, második névként. Egyetlen kivételnek Jeruzsálem tűnik. A környező országok nagyobb települései esetében zárójelben megadja a magyar névváltozatot is.

Tartalmában az atlasz Európára fókuszál. 32 oldal, azaz a kétharmada európai témákat tárgyal, és csak 16 oldal jut a Föld és az Európán kívüli kontinensek bemutatására.

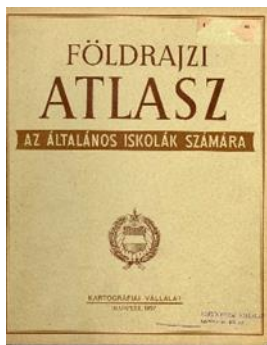
A két dupla oldalon megjelenő Föld domborzata és országai térképeket néhány, a Föld népeit, népsűrűségét, szerkezeti morfológiáját, hőmérséklet- és csapadékeloszlását, valamint éghajlatát bemutató tematikus térkép egészíti ki. Ezekhez csatlakozik az atlasz végén a Föld növényzetét és az időzónákat ábrázoló számozatlan oldal.

Egy-egy dupla oldalon jelennek meg a kontinensek is. Az Európa domborzatát és vízrajzát bemutató térkép mellett helyet kapott egy Európa nyelveit, egy Európa népsűrűségét, valamint egy, a kontinens gazdaságát ábrázoló térkép. A többi kontinens domborzati térképét a földrészek országait és gazdaságát bemutató térképek egészítik ki. Egyedül Eurázsia gazdasági térképe hiányzik, helyette a Szezei-csatorna és tágabb környéke (Izrael, Jordánia, Libanon, Szíria) kapott egy nagyobb méretarányú, részletesebb ábrázolást. Ez a korabeli politikai helyzet ismeretében érthető, hiszen Izrael állam 1948-as megalakulását követően állandósult az izraeli-palesztin konfliktus, és 1954-ben a briteknek a csatorna övezetből való kivonulását követően a csatorna státusza is bizonytalanra vált.

Az atlasz kétharmadát az európai országok 1-7 milliós méretarány közé eső, részletesebb ábrázolása tesz ki. A kor elvárásainak és tantervének megfelelően túldimenzionált a Szovjetunió ábrázolása. Még akkor is, ha a Szovjetunió európai részét bemutató oldalt Kelet-Európa országhatárokkal ellátott domborzati térképének fogjuk fel, marad hat oldal, amelyik a Szovjetunió domborzatát, köztársaságait, vasútjait, gazdaságát ábrázolja. Ez főleg annak a tükrében történik soknak, hogy Magyarország domborzata és gazdasága mindössze négy oldalt kapott.

A többi európai ország részletes térképeit számos melléktérkép egészíti ki. Ezek többnyire fővárosok környékét, vagy az anyaországtól távol eső területeket mutatnak be. Berlin külön térképet kapott, amely Nyugat- és Kelet-Berlin határa mellett visszafogottan ugyan, de még feltűnteti az 1949-ben megszűnt megszállási zónák határát. A korra jellemzően kiemelt szerepet kaptak az iparvidékek, így Felső-Szilézia, a román olajvidék, a szász iparvidék, a Ruhr-vidék és a stájer iparvidék. Érdekességként érdemes megemlíteni, hogy külön térképet kapott a korszak „szocialista Riviérája”, a bolgár tengerpart, és a Duna torkolatvidékének iskolai atlaszokban azóta se látott gyönyörű, részletes ábrázolása.

Földrajzi atlasz az általános iskolák számára (1957)

Az 1955-ben kiadott atlasz kiváló alapot szolgáltatott a vállalat későbbi földrajzi kiadványai számára. Ez jól látszik már az 1957-ben megjelent általános iskolai atlaszon. Megtartották a francia méretet, amely lehetőséget teremtett a kivágatok és méretarányok számos esetben történő átvételéhez, így pl. Magyarország, Szovjetunió, Európa, Afrika esetében, de néhány országtérkép, Franciaország, Nagy-Britannia, az Ibériai-félsziget és Észak-Európa országai is egyértelműen az 1955-ös atlasz alapján készültek.

Az alapokat leszámítva azonban egy új atlasz született mind terjedelmében, mind tartalmában és megjelenésében. A különbségek tekintélyes része abból származik, hogy az atlasz célzottan az általános iskolás diákok számára készült. A kartonborítás, irkafűzéses atlasz terjedelme 32 oldal, ami a tartalom hiányosságai miatt rövidnek tűnik.

Tematikus térképet csak minimális számban tartalmaz, és több évtized távlatából a két dupla oldalas Magyarország csekélynek tűnik hazánk alaposabb megismeréséhez. Elképzelhető, hogy a korabeli tanterv ennyivel is megelégedett, de valószínűbb, hogy a kisebb terjedelemnek gazdasági okai voltak. Erre utal az is, hogy a korábbi 12 szín helyett csak 8 színt (fekete, sötétkék, világoskék, vörös, rózsaszín, zöld, sárga és barna) alkalmaztak a szerkesztők. Ennek következtében a térképek külalakja romlott, a korábbi visszafogott színezés helyett sokkal harsányabbak az oldalak. Nem segített a hegy-vízrajzi

térképek megjelenésén a barna summer sem, mivel maszatossá teszi a hipszometrikus domborzatábrázolás színeit, és sok helyen nehezen olvashatók miatta a nevek. Szokatlan, hogy az atlasz közigazgatási térképei is summert kaptak, ami pl. az Európa országait bemutató lap olvashatóságát és színeinek megkülönböztethetőségét nagy mértékben rontja.

A térképeket szemmel láthatólag újra rajzolták, így a partvonalak és a folyók rajzolata elvesztette a korábbi részletgazdag, finom ábrázolását.

A kiadvány névanyaga jelentősen kevesebb az előző atlaszénál, így a térképek áttekinthetőbbek, könnyebben olvashatók. Ez a csökkentett névanyag elegendőnek bizonyult az általános iskolások számára. A nem latin betűs nevek átírása a kínai nevek esetében változott jelentősen. A korábbi angol névváltozatok helyett fonetikus magyar átírás jelenik meg. Változást láthatunk az arab nevek esetében, és néhány görög névnel. Megjelennek az exoním nevek, így a diákok egyes neveknek a magyar nyelvben meghonosodott változatával találkozhatnak az atlaszban is (pl. Bécs, Párizs, Damaszkusz, Koppenhága, stb.). Az országok megírása között érdekesség a két Németország jelölése. Bár kisebb méretű betűkkel megjelenik a Szövetségi Köztársaság és Demokratikus Köztársaság megírás, de kb. kétszer akkora, verzál betűkkel került megírásra a NÉMET név, amely átível a két ország területén.

Az első oldalon található jelmagyarázat már nem kivehető, hanem szerves részévé vált az atlasznak. Az általános jeleken kívül csak a bányászat és az ipar jeleit tartalmazza, a mezőgazdaságra vonatkozó jelek eltűntek, ennek megfelelően az atlaszból hiányoznak a korábbi, mezőgazdaságot bemutató oldalak. Az általános jelek között a települések jelei már nem csak a jogállást mutatják, hanem népesség szerint is kategorizálják azokat.

A jelmagyarázat oldala tartalmazza a kiadványban található rövidítések és idegen földrajzi kifejezések feloldását is, aminek a jelentőségét növeli, hogy az atlaszt 4. osztályban, a földrajz tárgy belépésével együtt kezdték használni a diákok. Hasonlóan fontos a következő két oldal tartalma, amely a fontosabb térképi jelekről és alapvető térképi ismeretekről tájékoztatja a tanulókat. Grafikus ábrákkal magyarázza, és teszi könnyebben értelmezhetővé a jelek, a domborzat, az alaprajz és a települések ábrázolását.

A 32 oldal háromnegyedét hegy- és vízrajzi térképek teszik ki, amelyek a határok és települések mellett a bányászati jeleket is tartalmazzák. Az öt kontinenst és a Földet bemutató domborzati térképeken kívül számos részletlapot tartalmaz, amelyek egy része a kivágatot, méretarányt és a tartalom jelentős részét tekintve az 1955-ben megjelent atlaszból került átvételre. Az átvett térképek hipszometriája néhány kisebb eltéréstől eltekintve megegyezik az eredeti térképekével.

Érdeemes áttekinteni a földrészek és a részletlapok domborzati térképeinek listáját, mivel ezek képezik a Cartographia által a következő évtizedekben kiadott iskolai földrajzi atlaszok gerincét.

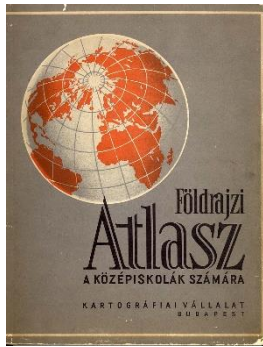
- Európa domborzata és vizei (1955, átvétel)
- Ázsia (Eurázsia) domborzata és vizei (1955, átvétel)
- Afrika (1955, átvétel)
- Észak- és Dél-Amerika
- Ausztrália és Óceánia
- Magyarország domborzata és vizei (1955, átvétel)
- Szovjetunió (1955, átvétel)
- Lengyelország és Csehszlovákia
- Románia, Jugoszlávia, Bulgária és Albánia
- Appennin- és Balkán- félsziget (1955, átvétel)
- Pireneusi-félsziget (Spanyolország és Portugália) (1955, átvétel)
- Franciaország, Belgium, Hollandia és Luxemburg (1955, átvétel)
- Nagy-Britannia és Írország (1955, átvétel)
- Németország, Ausztria, Svájc
- Észak-Európa (Norvégia, Svédország, Dánia és Finnország) (1955, átvétel, de Izland hiányzik)
- Dél- és Kelet-Ázsia
- Amerikai Egyesült Államok

A Magyarország megyei, az Európa, valamint Ázsia országai közigazgatási térképek újak. A részlettérképek és a közigazgatási térképek a határjeleket és a közlekedés jeleit, a Magyarország megyéit bemutató térkép pedig az iparjeleket is tartalmazzák. A Magyarország megyei térképről annyit még meg kell jegyezni, hogy a barna summer ellenére talán a legjobban sikerült, legszebb

megyeterkép Magyarországról az elmúlt évtizedekben. Visszafogott színezése és finom jelei következtében jól olvasható, és esztétikai megjelenése sem hagy kifogásolni valót maga után. A mindössze hét tematikus térkép Európa és Ázsia hőmérséklet- és csapadékeloszlását, valamint Európa mezőgazdaságát és iparvidékeit mutatja be. Sajátos, hogy amíg Európa januári és júliusi középhőmérsékletét egy térképen kék és vörös izotermavonalakkal ábrázolja, addig Ázsia esetében két térképen, kategorizált felületi színezéssel mutatja ugyanazt. Érdekessége még az atlasznak, hogy a Föld képét Lambert-féle azimutális területtartó vetületben, félgömbökön jeleníti meg. A nyugati és a keleti félgömb találkozási pontja az Egyenlítőn a nyugati hosszúság 20. foka. A két félgömböt a sarkvidékek poláris vetülete egészíti ki. A Cartographia iskolai földrajzi atlaszainak történetében a Földnek ez a fajta ábrázolása kizárólag ennek a változatnak a kiadásaiban látható.

Földrajzi atlasz a középiskolák számára (1960)

1960-ban jelentkezett a kiadó az első, valóban a középiskolások számára szerkesztett atlaszal. A korábbi atlaszoknál megszokott francia méretben készült, keménytáblás, fűzött kötéses, 60 oldalas kiadvány kontinens és részlettérképeinek jelentős részét az előző, általános iskolai atlasz térképei adták. Az átvett térképek színei, jelei, betűtípusai, névírása és tartalma nem változott, és ehhez igazodtak az újonnan szerkesztett domborzati és közigazgatási térképek is. Változás viszont, hogy a közigazgatási térképekről lekerült a domborzatárnyékolás.

A térképek sorrendjét tekintve ebben az atlaszban jelent meg először a közelitől a távoli felé haladás rendje, azaz a hazánk, Európa, távoli kontinensek, Föld sorrend, amely ezután egészen napjainkig tartotta magát a földrajzi kiadványokon belül.

A jelmagyarázat változott. Lélekszám szerint eltérő kategóriákba sorolódtak a nagyobb (1:300 000 – 1:1 500 000) és a kisebb (1:1 500 000 – 1:50 000 000) méretarányú térképek települései. Megjelent az autószeráda és főútvonal, a repülőtér és a kőolajvezeték jele. Mivel a bányászat és az ipar saját jelmagyarázattal rendelkező tematikus térképeken került ábrázolásra, az általános jelmagyarázattól eltűntek a bányászat és az ipar jelei. Bővült a rövidítések és az idegen földrajzi kifejezések listája.

A térképismereti alapfogalmak oldala magasabb szintre lépve bemutatja a metszetszerkesztés módszerét, ismerteti a domborzatábrázolás különböző formáit, összehasonlítja ugyanannak a területnek a különböző méretarányú térképeit, valamint ugyanannak a területnek a légifényképét és topográfia térképét.

Újdonság egyes tipikus tájak térképi ábrázolásának bemutatása. Két oldalt foglal el a Duna deltavidéke (deltatorkolat), a Temze torkolat (tölcsértorkolat) a Sogne-fjord, a Nápolyi-öböl (vulkanikus eredetű tengeri öböl), a Velencei-lagúna, az Eniwetok-atoll, az Aletsch-gleccser, Párizs és környéke (agglomeráció), a Ruhr-vidék (iparvidék), a Szezei-csatorna és egy autópálya csomópont térképe. Ezek a következő átalakítások kikerültek az atlaszból, de jelentőségüket mutatja, hogy a '90-es évek végén visszakerültek.

Új részletlap a Budapest és környéke, valamint a Közél- és Közép-Kelet térképe. Nagyobb méretben kerülnek bemutatásra a sarkvidékek, és új – területtartó Mollweide – vetületben, két oldalas térképen jelenik meg a Föld, amelynek a domborzati képe mellett egy Föld országai térkép is megjelenik, kiegészítve az országok zászlóival.

Az igazi változást a tematikus térképek tucatjai jelentik. Megjelennek a tananyag által megkövetelt legfontosabb természetföldrajzi témák, így a földtan, a szerkezeti morfológia, a januári, júliusi és évi középhőmérséklet, az évi csapadékmennyiség, a napfénytartalom, jellemző időjárási helyzetek, éghajlati beosztások, a tengeráramlások, talajok és az eredeti növénytakaró. Azonban ezek a jelenségek nem kerülnek következetes bemutatásra, mivel Afrika, Amerika és Ausztrália és Óceánia esetében hiányoznak.

A tematikus gazdasági térképek nagy száma utal arra, hogy a korszak földrajztanítását jelentős mértékben uralta a gazdaságföldrajz. Gazdasági térképek kötődnek Magyarországhoz, a kontinensekhez, a Földhöz és a két szembenálló szuperhatalomhoz, a Szovjetunióhoz és az Egyesült Államokhoz. Átfogják a gazdaság különböző ágazatait (bányászat, ipar, növénytermesztés, állattenyésztés), de használhatóságuk megkérdőjelezhető. Méretük kicsi, egy oldal 3-6 térképet is

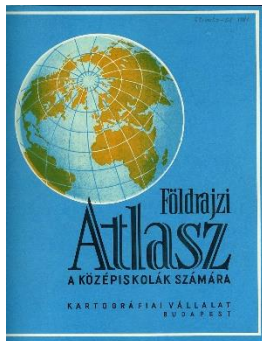

tartalmaz. A jelek nem piktogramok, és nem a Cartographia atlaszaira általában jellemző jelek, hanem különböző alakú és színű geometriai formák, amelyek mérete utal a termelés nagyságára. A bányászati és ipari térképeken megjelennek a legfontosabb telephelyek nevei. A térképek nehezen olvashatók, a lényeg, a fontosabb lelőhelyek, ipari központok elvesznek bennük, inkább csak az eloszlást és sűrűséget mutatják.

Az atlaszban először tűnik fel néhány társadalomföldrajzi téma. Így Magyarország, Európa és a Föld népsűrűsége, Európa nyelvei és népei, a Föld nyelvei. Ide sorolható még néhány nagyvárosi agglomeráció – Moszkva, Leningrád, New York, Chicago, Washington – térképe is.

Szintén először tűnik fel az időzónák térképe a klasszikus Mercator vetületben. Ázsia, valamint a Csendes-óceán metszete pedig a '90-es évek végén megjelent atlaszok ábrái előfutárának tekinthető.

Földrajzi atlasz a középiskolák számára (1980)

Az 1978-as tanterv rákényszerítette a vállalatot, hogy 20 évnyi változatlan után, az addigi időközi változások és esetleges hibák javítása helyett átdolgozza a kiadványt.

Mérete változatlan maradt, terjedelme 4 oldalal megnövekedve 64 oldalra bővült, kötetileg viszont visszalépés történt, a korábbi keménytáblás, fűzött változat helyett kartonborítás irkafüzést kapott.

A jelmagyarázati oldal változása az újra kategorizált települések, amely feltehetőleg az eltelt 20 év népességnövekedésének és városodásának a következménye. Nőtt a határfajták száma, megjelent a vitás határ, a fegyverszüneti határ, a tengeri elhatárolás.

Az első belső borítón egy turisztatérkép minta – a János-hegy és Zugliget turisztatérképe – kapott helyet, amely a turisztatérképek leglényegesebb jeleinek segítségével ad ízelítőt a topográfiai térképek világáról.

A térképismereti alapfogalmaknál a légifényképet felváltotta az űrhajózás fejlődésével párhuzamosan egyre nagyobb szerepet kapó műholdfelvétel.

A hátsó belső borítón a gazdaságföldrajzi ábrázolási módszerek, a térképi ábrázolás hat módszere, valamint egy ciklon és egy anticiklon térképi ábrázolása kapott helyett.

Az atlasz gerincét továbbra is a korábbi domborzati térképek adják, de jelentős változások történtek mind a részlettérképek, mind a tematikus térképek terén. Háttérbe szorultak a természetföldrajzi témák. Kikerültek az atlaszból a tipikus tájak térképei (hogy majd újra felbukkanjanak közel 20 év múlva), Európa és Ázsia domborzati térképei mellől eltűntek a középhőmérsékletet és csapadékot bemutató térképek. Helyettük valamennyi kontinens, valamint a Szovjetunió és az Egyesült Államok térképe mellett következetesen a szerkezeti morfológia, bányászat, mezőgazdaság és ipar tematikus térképei tűnnek fel.

A korábbi egyoldalas Magyarország megyei térképet felváltotta az 1957-es általános iskolai atlaszból átemelt kétoldalas térkép, de ipari jelek nélkül, harsányabb színekkel, és a hat gazdasági körzettel. A hazai idegenforgalom jelentőségének növekedésére utal a Magyarország üdülőterületeit bemutató melléktérkép.

Az előző atlaszokban jelentős átfedéssel egymás melletti oldalakon fekvő 1:4,5 milliós *Két Németország, Ausztria és Svájc*, valamint *Lengyelország és Csehország* térképeket a Közép-Európa és a szomszédos területek című kétoldalas, 1:5 milliós részlettérkép váltotta fel, kiegészülve Romániával és valamennyi Benelux állammal. Eltűnt a *Románia, Jugoszlávia, Bulgária és Albánia* részletlap, a továbbiakban a Balkán országai csak az Appennini- és Balkán-félsziget térképén láthatók. A Szovjetunió lap címe megváltozott, az új cím *Kelet-Európa és Észak-Ázsia*. A térkép, amely korábban csak a Szovjetunió határát ábrázolta, kiegészült a környező országok és tagköztársaságok határaival és neveivel.

Egy oldalas új részlettérképek a *Kína és Mongólia, Dél-Ázsia, Délkelet-Ázsia*, valamint *Japán és Korea* domborzati térképek. A világgazdaságban megnövekedett tekintélyű japán gazdaság külön tematikus térképet kapott.

A Föld korábbi 15 tematikus gazdasági térképéből mindössze három maradt, egy bányászati, egy ipari és egy mezőgazdasági. Új viszont a Föld szerkezeti morfológiáját, talajait, éghajlatát és természetes növényzetét ábrázoló térkép.

A gazdasági tematikus térképek ábrázolása szakított az előző atlasz mértani jeleivel. A bányászat a Cartographia ismert jeleivel, az ipar kördiagramokkal került ábrázolásra. A diagramok körcíkkéi a fő

ipari ágazatok (nehéz, könnyű, élelmiszer, vegyes) arányát, a méretük pedig az ipari termelés jelentőségét mutatják. Az előző atlaszhoz hasonlóan azonban nehezen azonosítható, hogy melyik jelhez melyik név tartozik, így ezek a térképek is csak az adott tevékenység eloszlását és jelentőségét mutatják. Pl., ahol a fekete szín dominál, ott a nehézipar jelentős, ahol sok kör fedi egymást, az iparvidéket jelent. A mezőgazdaság tematikus térképein a földhasznosítást továbbra is felületi színek mutatják, de az állattenyésztés korábbi mértani jeleit piktogramok váltották fel.

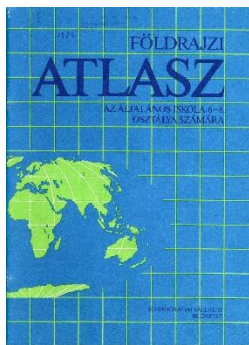
Az atlasz következő jelentős változásáig eltelt 13 év alatt, 1990-1993 között még az alábbi változások történtek.

Az Európa fejezetben a gazdasági közösségek és a nemzeti össztermék tematikus térképeit a közlekedés és az energiaszállítás térképei váltották fel.

A szocialista tábor széthullása következtében beállt határváltozások jelölése a Balkánon, a Baltikumban, Közép-Európában és az egykori Szovjetunió területén.

A Föld tematikus térképei közül az energiafelhasználás és ipari fejlettség helyett egy oldal csillagászati téma került az atlaszba. A grafikus ábrák a csillagos égbolt Magyarországról látható részét, a Föld pályáját a Nap körül, a bolygók egymáshoz viszonyított távolságát és a Hold fényváltozásait mutatják.

Földrajzi atlasz az általános iskola 6-8. osztálya számára (1983)

Az 1978-as tanterv bevezetését követően, 26 évnyi változatlanúság és pár évvel a középiskolai atlasz átalakítása után sor került az általános iskolai atlasz átalakítására is.

A kartonborítós, irkafűzött atlasz 32 oldalról 56 oldalra bővült, a korábbi francia méret A/4-re (20x28 cm) változott. Ez a méret változatlan maradt napjainkig.

Az 1957-es atlaszhoz képest a jelmagyarázat jelentősen bővült. Nőtt és változott a bányászati és ipari jelek száma. A középiskolai atlaszból átemelt határfajták száma majd háromszorosára ugrott. Új határjelként megjelent a természetvédelmi terület határa. A települések három féle kategória alá lettek sorolva. Külön településkategóriákat kaptak az általános térképek, a Magyarország megyéi térkép, valamint a Magyarország részletlapok. A jelmagyarázati oldalon először jelenik meg

a 3 jellemző (henger, kúp, sík) vetületfajta ábrája.

A fontosabb térképjelek és a térképi alapismeretek átkerültek a 2 évvel korábban, 1981-ben megjelent, a környezetismeret oktatásához ajánlott *Első atlaszom* elejére.

A domborzati kontinens és részlettérképek szinte mind a középiskolai atlaszból kerültek átvételre. A keskenyebb formátum miatt azonban pár térképnek szűkebb a kivágata (pl. Közép-Európa, az Appennini- és a Balkán-félsziget, Ázsia domborzata, Amerika domborzata), vagy csökkent a méretaránya (pl. Magyarország, Föld). A térképek névrajza új betűtípust kapott, ami ugyan jobban olvasható, de durvább és csúnyább a középiskolai változat térképeinél. A bányászat jelei, amelyek a középiskolai változattal ellentétben továbbra is a domborzati térképekre kerültek, nagyok és jelentősen rontanak a térképek küllemén. Nem javítják a kontinentérképek külsejét a tengeráramlások széles, kék és vörös, szalagszerű nyilai sem. Talán feleslegeseknek is mondhatók, mivel a Föld térképei között található olyan, amely a tengeráramlásokat mutatja be, és amelyen egyben látszik a Földet körülölelő rendszerük.

Az ipar jelek piktogramjai a Magyarország részletlapokra és az Európa fejezet részletlapjaira kerültek, nem segítve a térképek olvashatóságát. Magyarország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok önálló tematikus mezőgazdaság és ipar térképeket kapott.

A Magyarország rész jelentősen kibővült. A méretcsökkenés miatt a Magyarország domborzata térkép méretaránya 1:1 250 000 helyett 1:1 400 000 csökkent. A névrajz új betűtípust kapott, a településeket sűrítették. Jobban olvasható, de csúnyább lett, elvesztette régebbi finom jellegét. A települések sűrítése sem indokolt, hiszen Magyarország részletlapok kerültek az atlaszba. Öt oldalon 3 nagy régió – Dunántúl északi és déli részre bontva, Észak-Magyarország és Észak-Alföld, valamint Dél-Alföld – közigazgatása, települései, közlekedése, ipara, földhasznosítása és földrajzi nevei kerültek bemutatásra. Tárgyilagosan nézve ezek a térképek túl sok információt tartalmaznak, ezért értékelésük, olvasásuk nehéz az adott korosztály számára (**3. ábra**). Ezzel szemben nagyon hasznos a hatféle

jellemző, hazai településtípust bemutató oldal. Kisebb méretarányban, nagyobb kivágatban, és domborzati helyett növényzeti háttérrel átkerült a középiskolai atlaszból a Budapest környéke térkép. Először tűnik fel az iskolai földrajzi atlaszokban a Balaton és környéke, nyilván ez is az idegenforgalom jelentőségének növekedésével hozható összefüggésbe. Újak az atlaszban a középiskolai változatból átemelt, hazánk éghajlatát (középhőmérséklet, csapadék), mezőgazdaságát és iparát bemutató tematikus térképek.

Az egyoldalásra kicsinyített Magyarország megyei és közlekedése a korábbi kétoldalas megyetérképhez képest küllemében visszalépést jelent.

A domborzati kontinenstérképek kiegészültek a januári és júliusi középhőmérséklet, valamint az éves csapadék mennyiségét bemutató témákkal. Az Afrika, Amerika és Ausztrália térképeknél feltűnik a természetes növényzet is. Európa mellett új a népsűrűségét bemutató térkép.

A részletlapok között Észak-Európa egy melléktérképen kiegészült Izlanddal. A *Lengyelország és Csehország* térképet felváltotta a középiskolai atlaszból átemelt *Közép-Európa és a szomszédos területek* térképe. Ebből az atlaszból is kikerült a *Románia, Jugoszlávia, Bulgária és Albánia* részletterkép. A Szovjetunió lap helyére került a középiskolai változatban javított, és onnan átemelt *Kelet-Európa és Észak-Ázsia* című térkép.

Az Ázsia fejezetből kimaradt az *Ázsia országai*, az Afganisztántól Japánig tartó *Dél- és Kelet-Ázsia országai* részletterképet pedig felváltotta a Vörös-tengertől a Pápua Új-Guineáig tartó *Ázsia déli része* című térkép.

Az Amerikai Egyesült Államok méretaránya 1:20 millióról 1:24 millióra csökkent, így az oldalra rákerült egész Mexikó.

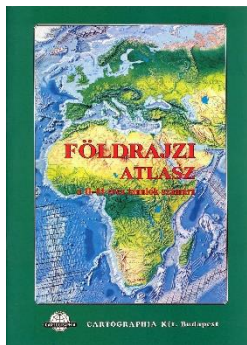
A Föld ábrázolása a korábbi Lambert-féle azimutális területtartó vetület helyett már itt is a középiskolai atlaszból átkerült Mollweide-féle területtartó vetületben történik, csak a méretarány csökken a keskenyebb formátum miatt. A Föld domborzata mellett megjelenik a zászlókkal kiegészített Föld országai térkép is. Újra szerkesztve ismét feltűnik az 1960-as középiskolai atlaszból megismert Csendes-óceán és Ázsia metszete.

A Föld fejezet valamennyi tematikus térképe új az általános iskolai atlaszban. Néhány közülük újonnan szerkesztett (*Évi középhőmérséklet, tengeráramlások; Évi csapadékmennyiség; Talajok; Növénytermelés; Energia; Ipar;*), néhány a középiskolai atlasz térképeiből került átszerkesztésre (*Éghajlat; Természetes növényzet; Állattenyésztés; Szerkezeti morfológia; Népsűrűség; Nyelvek; Közlekedés; Időzónák*). A földrajzi atlaszokban itt tűnnek fel először klímadiagramok.

Az atlasz három oldal, kb. 1200 nevet tartalmazó névmutatót kapott, amelynek elrendezése a helyhiány miatt nagyon furcsa. Az első oldala az első belső borítón található, a második oldala az utolsó beléves oldalon, a harmadik pedig a hátsó belső borítón.

Az atlaszon jól érezhető a korábban említett identitászavar, hiszen néhány témában ugyanannyit (domborzati részletterképek) vagy többet (Magyarország részletlapok) ad, mint a középiskolai változat, ám ha a 6. osztály helyett 4. vagy 5. osztályban kezdték használni, ahhoz hiányoznak belőle a térképhasználathoz szükséges alapok.

Földrajzi atlasz a 11-14 éves tanulók számára (1994)

Ez az atlasz az előző általános iskolai atlasznak egy módosított változata. A rendszerváltozás utáni évek változásai, a versenytársak megjelenése mindenképpen az atlasz korszerűsítését igényelte, ám az átalakulófélben lévő cégek a '90-es évek első felében nem álltak rendelkezésre a források egy új atlasz elkészítésére.

Az atlasz méretében és terjedelmében nem változott, ám a kartonborító látványos grafikát és fényes fóliát kapott, a belvéket pedig a korábbi ofset helyett műnyomó papírra nyomtatták. Így elegánsabb, a kor követelményeinek jobban megfelelő külsőt kapott, a papírminőség javulása következtében a térképek külalakja javult, a színek visszafogottabbakká, a nevek finomabbakká váltak.

Valószínűleg az elmúlt évek folyamán világossá vált, hogy az alacsonyabb évfolyamok számára hiányoznak a térképismeret alapjai,

ezért visszakérültek a térképismereti alapfogalmak, a domborzatábrázolás legismertebb módszerei, valamint a különböző méretarányú térképrészletek összehasonlítása, de nem az 1957-es kiadású

általános iskolai, hanem az 1980-as középiskolai atlaszból. A térképhasználati ismereteket erősítendő ez utóbbiból átkerült a turisztatérkép részlet is.

A jelmagyarázat néhány, a korszakra jellemző iparág jelével – pl. híradás- és számítástechnikai ipar, elektromos gépek és berendezések gyártása – kiegészítve változatlan maradt,

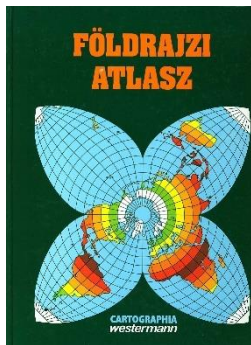
Kimaradt az atlaszból az Amerikai Egyesült Államok domborzati térképe, valamint kimaradtak Magyarország, az Egyesült Államok és a Szovjetunió utódállamainak a mezőgazdaságát és iparát bemutató tematikus térképek. Az egykori szocialista országok esetében ez a helyhiányon kívül is mindenképpen indokolt, mivel a rendszerváltás utáni felbomló gazdaságukról nem lehetett megbízható adatokhoz jutni.

A felszabaduló oldalakra a Budapest és környéke, valamint a Balaton és környéke térképek mellé a területeket mutató űrfotók kerültek. Újdonság a két oldal csillagászat, amelyiknek egyik oldala az 1980-as középiskolai atlaszból került át, a másikkra pedig a Föld megvilágításának, a nap- és holdfogyatkozásoknak, valamint a Hold pályájának ábrái kerültek. A három oldal névmutató az utolsó három oldalon kapott helyet.

A *Kelet-Európa és Észak-Ázsia* domborzati részletlap az új, *Ázsia északi része* címet kapta, és az Európa fejezetből átkerült az Ázsia fejezetbe.

Ez az atlasz azonban már csak ideig-óráig felelt meg az oktatás számára, így a NAT bevezetése után a cég megkezdte egy olyan, az új tantervnek megfelelő, korszerű, digitalizált általános iskolai atlasz kidolgozását, amely alapul szolgálhat egy új középiskolai atlasz számára.

Földrajzi atlasz (1994)

A '90-es évek első felében elavultsága, korszerűtlensége következtében a középiskolai atlasz megújítása még az általános iskolai atlasznál is sürgetőbbé vált. Két atlasz egyidejű átdolgozására azonban a már említett gazdasági okok miatt nem volt lehetősége a cégnek, ezért más megoldást kellett keresnie. Ebben az időszakban a privatizáció lehetősége folyamatosan ott lebegett a cég fölött. A lehetséges vevők között jelentkezett a tankönyvkiadás terén is komoly múlttal rendelkező német Westermann kiadó, amelynek egyik legrégebbi kiadványa, a nemzetközi szinten is ismert és elismert Diercke földrajzi atlasz volt. A két cég közötti megegyezés alapján, a következő öt évben a Cartographia a Diercke atlasz magyarra fordított változatát forgalmazta középiskolai atlaszként.

Az eredeti Diercke atlaszból kiválogatásra kerültek a korábbi középiskolai atlaszban szereplő domborzati térképeknek megfelelő, a magyar oktatás szempontjából fontos oldalak. Emellett átvételre kerültek a legfontosabb természet- és gazdaságföldrajzi tematikus térképek. A magyarra fordított átvett anyag kiegészült néhány, a Diercke atlasz stílusában újonnan szerkesztett Magyarország térképpel, mivel a német atlasz értelemszerűen nem tartalmazott Magyarország részletlapokat.

A 130 oldalas, 23,5x30 cm méretű, keménytáblás, fűzött kötésű, 4 color színben műnyomó papírra nyomtatott atlasz elegáns megjelenése és pontos, gazdag tartalma révén a nagymúltú céghez méltó kiadványként valóban megfelelt a 20. század végén elvárt követelményeknek. Ennek ellenére, az új külső, a megszokottól eltérő jelek, a szokatlan komplex gazdasági térképek következtében kezdetben nem aratott sikert a földrajztanárok körében.

Ausztrália gazdasági térképe a Westermann féle atlaszból

A térképes oldalak mellett egy kb. 13 000 nevet tartalmazó 17 oldalas névmutató, térképvetületi ismeretek, a térképi távolság számításának módját, a Földnek a világegyetemben elfoglalt helyét és az ezzel járó jelenségeket bemutató látványos ábrák, jellemző időjárás helyzetekről készült úrfelvételek gazdagítják az atlaszt.

Az iskolai atlaszok között egyedi az áttekintő térképek oldala, amely segít az egyes térképek oldalszámának könnyű azonosításában.

Bár nem külön oldalon, hanem néhány megfelelő részletlap mellett feltűnnek az előző atlaszból kimaradt tipikus földrajzi tájak. Ilyenek a Sogne-fjord, a Párizs és környéke, a Nápolyi-öböl és a Vezúv, a Maloelap-atoll melléktérképe.

Mivel az eredeti atlaszból teljes oldalak kerültek átvételre, így a melléktérképek egy része – bár tanulócsalások – nem köthető a hazai tantervhez. A teljesség igénye nélkül néhány: *Franciaország közlekedése; A Baléár-sz. idegenforgalma; Murcia környékének mezőgazdasága; A Rarotonga-sziget; Földrengések Kaliforniában; A Glória-hurrikán (1985); Great Plains – Földhasznosítás; Blaine Country – talajerózió, földhasznosítás; Costa Rica – civilizációs ártalmak (környezetpusztulás); Közép-Amerika – banántermelés.*

Meg kell jegyezni, hogy a Diercke atlasz a kínai nevek átírásánál a nemzetközileg elfogadott pinjin neveket alkalmazta. Ezt a megoldást a magyar változatban a Cartographia is átvette a korábbi, az akadémia által ajánlott, magyar fonetikus írásmód helyett, és innentől az összes atlaszában ezt a változatot használta. A többi, nem latin betűs nevek átírása továbbiakban is az akadémia, valamint Ligeti Lajos *Keleti nevek magyar helyesírása* című kiadványa által javasoltak szerint történt.

Az újonnan szerkesztett Magyarország fejezet nem ad többet az előző középiskolai atlasznál, sőt, még a forgalomban levő általános iskolai változatnál is kevesebbet nyújt. Ami újdonság benne, az az évtizedek után újra megjelenő Kárpát-medence kétoldalas domborzati térképe, valamint Magyarország földtani szelvénye. Újszerű a kétoldalas, hazánk bányászatát, iparát, energiatermelését, közlekedését és mezőgazdaságát együtt ábrázoló komplex gazdasági térkép.

A korábbinál méretesebb formátum lehetővé tette a részlettérképek nagyobb méretarányát, ám ettől a térképek nem lettek szellősebbek, mivel a névanyaguk gazdagabb a Cartographia atlaszáinál. A korábbi iskolai atlaszokhoz képest részletesebb hipszometria és a summer fekete színe főleg az magashegységi területeken nem segíti az olvashatóságot. A korábbiakhoz képest változott a

kontinensek sorrendje, az Európa-Ázsia-Afrika-Amerika-Ausztrália helyett Európát Afrika, Ázsia, Ausztrália, majd Amerika követi. A kontinensek domborzati térképeire felkerültek az országhatárok, ám az országnevek nélkül.

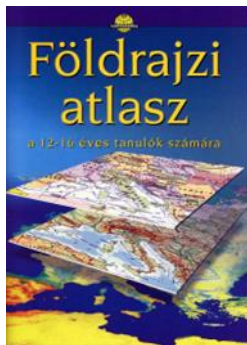
Európa részlettérképei között változás, hogy amíg a korábbi atlaszban az Appennini- és a Balkán-félsziget egy dupla oldalon került bemutatásra, addig ebben az atlaszban külön-külön oldalakon. Az Ázsia fejezetben Nyugat- és Dél-Ázsia korábban külön lapokon szerepeltek, míg itt két oldalon összevonva. Japán nem kapott domborzati térképet, csak gazdaságát. Afrika északi és déli része külön-külön került feldolgozásra. Az amerikai kontinens ismertetése a korábbinál részletesebb, mivel az Egyesült Államokon kívül Közép-Amerika és Dél-Amerika is önálló térképet kapott. A sarkvidékek nagy méretű térképei önálló oldalakon szemléltetik a területet, felfedező utakat és területi igényeket. A gazdasági térképek nem mindig a domborzati térképekkel megegyező kivágatban kerültek feldolgozásra. Míg a Pireneusi-, az Appennin- és a Balkán-félsziget domborzati térképe külön lapokon szerepel, addig az előző kettő gazdasági térképe egy közös dupla oldalon látható, a Balkán gazdasága pedig Törökországgal együtt került feldolgozásra. A látványos, részletes, gazdag tartalmú térképek felületi színei és felületi jelei a természetes növényzetet, a földhasznosítást és a gabonafélék termesztését mutatják, a mezőgazdasági terményeket piktogramok jelzik, a bányászat és ipar telephelyei színes mértani jeleket kaptak.

A Föld ábrázolásánál Mollweide területtartó vetületét a Winkel-féle általános torzulású, pólusvonalas vetület váltotta fel, amely ugyan nem területtartó, de a kontinensek alakjának kisebb a torzulása. A vetület kevésbé lapított képe közelebb áll a gömbhöz, viszont az oktatásnak ezen a szintjén nem szerencsés a pólusvonalas vetület használata.

A tematikus térképek közül a kontinensek mellett csak a januári és júliusi középhőmérséklet, valamint az éves csapadék térképe szerepel következetesen. Európa esetében feltűnnek a szerkezeti morfológia, a talajtípusok, a gazdaság térképei és a népesség ábrázolása is, a többi földrész esetében azonban csak néhány jellemző jelenséget emelnek ki a tematikus térképek. Ázsia esetében pl. a népsűrűséget és a monszont, Dél-Amerika esetében pedig az őslakosság, az emberi rasszok aránya és az El Niño jelenség kapott kiemelt szerepet.

A Föld tematikus térképei közül a földrengések, vulkanizmus, lemeztektonika, sivatagosodás, a mezőgazdaság területi típusai, a népesség – korfák, a népesség növekedése, a csecsemőhalandóság, a várható életkor, a gazdasági fejlettség, a vallások és az emberfajták (rasszok) témája tekinthető újnak. Átdolgozásra került és bővült az éghajlat és a természetes növényzet témaköre. Az éghajlat kiegészült az uralkodó szélirányokkal, a Föld nagy szélrendszereivel és számos klímadiagrammal. Az időzónák térképe nem a szokásos Mercator, hanem az atlasz által használt Winkel-féle vetületben jelenik meg. Az atlasz megjelenésének öt éve alatt egyetlen jelentősebb változás történt. A *Délkelet-Európa és Törökország gazdasága* kétoldalas térkép kivágata bővült a Kaukázus országaival.

Földrajzi atlasz a 12-16 éves tanulók számára (1998)

Amíg a Westermann atlasza helyettesítette a Cartographia saját középiskolai atlaszát, addig a cég megkezdte új földrajzi atlaszainak a kidolgozását. Ezt értelemszerűen a többi iskolatípusnak szánt atlasz munkálataival kezdte. A legnagyobb munka a meglévő térképi állományok digitalizálása volt, valamint számos új térképet kellett készíteni az ekkor bevezetett NAT-nak megfelelő kerettanterv szerint. Ezeket a feladatokat úgy kellett megtervezni és elvégezni, hogy a születendő új atlasz alapul szolgálhasson a majdani középiskolai atlasz számára is.

A változatlan formátumú és kötészetű, 56-ról 96 oldalasra bővült atlasz 80 térképes oldalát egy 16 oldalas, 8000-nél több nevet tartalmazó névmutató is gazdagította. A korábbi 8 színt a 4 color színt, és ennek következtében a summer barna színét a fekete váltotta fel.

A digitalizálás következtében a meglévő térképeket is újra kellett rajzolni. Ez elég jól sikerült, és nem következett be az 1957-es változathoz hasonló minőségromlás a térképek rajzában. A kitérősek megszüntetése és a teljes területek kényelmesebb ábrázolása érdekében néhány részlettérkép méretaránya változott, Észak-Európa 1:7,5 milliós helyett 1:8 millióra, Nagy-Britannia, Franciaország és a Pireneusi-félsziget térképe 1:5 millióról 1:5,5 millióra csökkent. A térképek új betűtípust kaptak, ezáltal a névrajz képe finomodott. A kontinens- és részlettérképek hipszometriája

részletesebb lett, és mivel a fekete summer is visszafogottabbra sikerült a magyarított Diercke atlasznál, a domborzat is kifejezőbb, és a térképek is jobban olvashatók, mint azon.

A térképismereti alapfogalmak változatlan formában kerültek át az előző atlaszból. A csillagászat rész tartalmában keveset változott, viszont látványosabb grafikák készültek hozzá. Új ábra *A Föld és az élet fejlődése*, amely az élővilág kialakulását és változását, valamint a földkéreg mozgásait mutatja földtörténeti távlatban. A korábbi turistatérkép részletet (János-hegy és Zugliget) a sokkal karakteresebb Dunakanyar részlet váltotta fel

A jelmagyarázat némileg változott. A Magyarország részletlapok növényzetének jelei kimaradtak, mivel a részletlapok jelei a térképek mellett kerültek magyarázatra. A Magyarországon kívüli lapokra vonatkozó bányászati és ipari jelek csekély mértékben módosultak (pl. a vörös bányászati jelek sárga alátöltést kaptak).

A Föld új vetületben jelent meg. A Baranyi IV általános torzulású vetület a nagyon jó alaktartás, a póluspont, a párhuzamos szélességi vonalak, a nem lapított forma következtében jól hasonlít a gömbhöz, ezért az alsó- és középszintű oktatás számára tökéletesen megfelel. A vetületválasztásban közrejátszott az a tény is, hogy a Cartographia korábban megállapodott a világvetületek alkotásában jelentős eredményeket elért Baranyi Jánossal, a cég dolgozójával, hogy atlaszaiban az ő vetületét használja (4. ábra).

A Föld domborzati térképét egy, az Egyenlítő mentén készült metszet egészíti ki.

A Magyarország fejezet jelentős újdonsága a kétoldalas Kárpát-medence domborzati térkép. Ez annyival nyújt többet a középszintű változat hasonló térképénél, hogy egy, az északi szélesség 47° mentén készült metszet kapcsolódik hozzá. A Magyarország domborzata térkép mellé átvételre került a középiskolai atlaszból a földtani szelvény, és kiegészült Magyarország földtani térképével. A Magyarország részlettérképeken ábrázolásra kerültek a megyei jogú városok, és ahogy fentebb említésre került, önálló jelmagyarázatot kaptak. A jellemző hazai településtípusok hat térképe egyszerűsödött, csak a beépítettség jelenik meg, az előző változattal ellentétben az épületeket már nem tüntetik fel. A korábban önálló oldalon szereplő, Budapest és környékét mutató úrfelvétel csak részévé vált az oldalt elfoglaló, Budapest és környékének fejlődését a kőkortól a 20. század végéig feldolgozó térképsorozatnak. Eltűnt a Balaton úrfelvele is, a felszabaduló helyet tematikus térképek töltik ki, amelyek száma és tematikája jelentősen megnőtt, és gazdagodott. A nyolc éghajlati, a nyolc mezőgazdasági térkép mellett újdonság az a hat térkép, amelyek az iskolai atlaszok történetében először foglalkoznak Magyarország környezeti állapotával. Ezek a felszíni vizeink és ivóvizeink minőségét, a városok és ipari telephelyek légszennyezettségét, talajaink minőségét taglalják.

Az éghajlattal kapcsolatos térképek a januári, júliusi, évi középhőmérséklet, a téli, nyári csapadék és a napfénytartalom értékeit mutatják. A mezőgazdasági térképek között a haszonnövények termesztésén és az állattenyésztés területi megoszlásán túl először tűnnek fel hazánk borvidékei. Szintén először jelennek meg iskolai atlaszban hazánk nemzeti parkjai és tájvédelmi körzetei. Újdonság a Magyarország idegenforgalmát és a Kárpát-medence nemzetiségeit bemutató térkép. Magyarország közigazgatása újra két oldalt kapott, és korfával, népességsdiagramokkal egészült ki. Szintén újdonság, ám bélyegterképénél alig nagyobb a hazánk néprajzi tájairól készült kis vázlat.

Az atlasz először tartalmaz – Ausztráliát kivéve, mivel ott ez értelmetlen lenne – valamennyi földrészről országtérképet. A földrészek domborzati térképein megjelennek az országhatárok. A kontinenttérképeken és a domborzati részlettérképeken változatlanul megtaláljuk a bányászat jeleit, ám a korábbi változattól eltérően már nem csak Európa, hanem a többi kontinens részlettérképein is megjelennek az ipari jelek.

Az Európa rész a Benelux államok, az Alpok, valamint Kelet-Európa és Törökország domborzati részlettérképével bővült. Az Ázsia fejezetnél az *Ázsia déli része* térképet négy részletes domborzati térkép váltotta fel. A Diercke atlasz mintájára készült a *Nyugat- és Dél-Ázsia*, azzal a különbséggel, hogy itt kiegészíti egy, a Perzsa-öböl államait, valamint egy Izraelt és Libanont bemutató melléktérkép. Önálló térképet kapott Kína és Mongólia, Japán és Korea, valamint Délkelet-Ázsia. A középiskolai atlaszhoz hasonlóan megjelent egy, az Egyesült Államokat bemutató domborzati térkép. Részletes, két féloldalas ábrázolást kaptak a sarkvidékek.

Melléktérkép tájékoztat Belgium nemzetiségeiről, a Pireneusi-félsziget nyelveiről, valamint a Brit Birodalom és Franciaország gyarmatainak kiterjedéséről 1920-ban. Önálló oldalt kapott az Egyesült Államok mezőgazdaságát és iparát bemutató két térkép.

Jellemző új témák az energiatermelés és a szállítás, valamint a környezeti problémák. Az Északi-tenger kőolaj- és földgázmezőin ebben az időszakban nőtt a maximumra a kitermelés, Európa két legnagyobb kikötője – Rotterdam és Hamburg – pedig még ma is élenjáró szerepet játszik a kőolaj szállításában és finomításában, a konténerszállításban, a hajóépítésben. Mindez három térképen került

bemutatásra. A környezeti problémák is ebben az időszakban kerültek a nemzetközi politika fókuszába, több nemzetközi egyezmény is született ebben a kérdéskörben. A levegő-, víz-, talaj- és radioaktív szennyezés, az elsivatagosodás, az esőerdők pusztulása a témája Európa és Ázsia környezeti problémáiról készült három térképnek. Az ember természetbe való beavatkozásának a következményét jól szemlélteti az Aral-tó mederváltozásának melléktérképe.

Valamennyi kontinentstérképhez a januári, júliusi középhőmérsékletet, az évi csapadékmennyiséget, és a természetes növényzetet bemutató térkép társul. Ausztrália kivételével ismerkedhetünk a kontinensek szerkezetével, talajtípusaival, természetes növényzetével, mezőgazdasági típusaival, népsűrűségével. Térkép készült Európa és Ázsia vallásairól és nyelvéről, a 16–19. századi afrikai rabszolgakereskedelemtől és Amerika benépesüléséről.

Kiemelt szerepet kapott még Európa idegenforgalma, iparvidékei, és megjelentek az Európai Unió első térképei az unió kialakulásáról és regionális különbségeiről. Az időzónák térkép átkerült a Baranyi IV vetületbe (4. ábra).

A Föld tematikus térképei közül újak az alábbiak:

- Szerkezet
- Földrengések, vulkánosság, lemeztektonika (Diercke atlasz térképe nyomán)
- Földrajzi övezetesség, éghajlat (új beosztás)
- Környezeti válságok
- A környezet szennyeződése
- Természetes szaporodás
- Emberfajták (Diercke atlasz térképe nyomán)

Középkolai földrajzi atlasz (1999)

1998-ban lekerült a napirendről a Cartographia privatizációja, így a Westermann egy másik hazai tankönyvkiadó megvásárlásával lépett be a magyar tankönyvpiacra. A Cartographia választás elé került, vagy jelentős összegért megszerzi a magyarra fordított Diercke atlasz további kiadásának a jogait, vagy elkészíti saját középkolai atlaszát. A cég ez utóbbit választotta, mivel az időközben elkészült új általános iskolai atlasza alapul szolgálhatott a középkolai változathoz.

Ezzel a lépéssel azonban a Cartographia versenytársat állított magával szemben, mivel a Diercke atlasz magyar változata a továbbiakban a Westermann által megvásárolt celdömölki Pazu Kiadó gondozásában került.

A többi iskolatípus számára készült iskolai atlasz megjelenését követő évben elkészült a középkolai változat is. A kontinentstérképek és a részletlapok változtatás nélkül kerültek átvételre, így csak az újonnan szerkesztett térképeket kellett digitalizálni. A 136 oldalas, 4 színes, keménytáblás, fűzött kötésű kiadvány formátuma kisebb lett a Westermann-féle atlaszénál, a 20x28 cm-es, A/4-es méret a 12-16 éves tanulók számára készített atlaszhoz igazodott. A 113 térképes oldalt a korábnál valamivel kevesebb (kb. 10 000) nevet tartalmazó 19 oldalas névmutató és a világ legnagyobb bankjait és vállalatait összefoglaló 3 oldalas táblázat egészíti ki. Az atlaszt színesítik még a földrajzi adatok egyoldalas táblázata és a természeti képződmények (sziget, folyó, tó, hegy) nagyságrendjét bemutató grafikus ábrák. A tartalomjegyzéken kívül – a Westermann-féle atlaszhoz hasonlóan – az áttekintő térképek oldala segít még a kiadványban való eligazodásban.

A vetületek ismertetésénél a valós vetületek kiegészültek néhány képzetes vetülettel, a térképismereti alapfogalmak pedig a földrajzi fókusz szerepével és a térképen való mérésével. Visszakerültek a domborzatábrázolás legismertebb módszerei, és vadonatúj kétoldalas feldolgozás hasonlítja össze a topográfiai méretaránytól kezdve atlaszok különböző méretarányáig ugyanazt a területet. Kimaradt viszont a turistatérkép részlet. Újdonság is, meg nem is a földrajzi tájak térképeit bemutató két oldal, mivel ezek már szerepeltek az 1960-as középkolai atlaszban, hogy aztán majd négy évtizedre eltűnjenek. A térképek többsége új feldolgozásban megegyezik a korábbiakkal, ám a Ruhr-vidék, a Szent Gotthárd-alagút és a Szezi-csatorna helyét átvette a Rajna-vesztfáliai iparvidék, a malajziai ültetvényes gazdaság, New York és környéke, valamint a Tokiói-öböl és környéke. A csillagászat részhez újra visszakerült a csillagos égbolt Magyarországról látható képe.

A jelmagyarázat változatlan, a kontinens- és részlettérképek változatlanok, úgyhogy a bányászati és ipari jelek változatlanul szerepelnek rajtuk. A többi iskolatípus atlaszához képest néhány új térkép is született. Ilyen a kétoldalas Közép-Amerika domborzata, kiegészítve a Panama-csatorna melléktérképével. Az Ausztrália és a Csendes-óceán oldal mellett megjelent egy egyoldalas Ausztrália és Új-Zéland domborzati térkép. Az iskolai földrajzi atlaszokban szokatlan újdonság Afrika természetes növényzetének és gazdaságának a Westermann-féle atlasz gazdasági térképeihez hasonló, kétoldalas komplex ábrázolása. A térképet kiegészíti egy metszet az Egyenlítő mentén, valamint néhány jellemző melléktérkép a tipikus tájak közül kimaradt Szezi-csatornáról, a Ghardaïa-oázisról és Johannesburgról. Mivel a kétoldalas térkép tartalmazza a természetes növényzetet, ezért annak melléktérképét Afrika 1918-as gyarmatainak képe váltotta. Új még a Japán és Korea oldalon a Fuji és környékének térképe.

Újdonság a Magyarország részben a hazánk nagy tavait (Balaton, Fertő tó, Tisza tó, Velencei tó) bemutató dupla oldal. A korábbiakhoz képest azonban az atlasz legnagyobb újdonsága és értéke az a számtalan, elsősorban hazánkhoz köthető tematikus térkép, amelyek jól mutatják rendszerváltás utáni Magyarország gazdasági-társadalmi átalakulását, de főként a tananyag és a földrajzoktatás szemléletének változását. Az ipar telephelyeinek és a mezőgazdaság területi eloszlásának súlykolása helyébe a gazdaság és infrastruktúra ágazatainak széleskörű bemutatása és az ok-okozati összefüggések kerültek. Ennek szemléltetésére alább a Magyarország bemutató tematikus térképek listája:

- Földhasznosítás
- A mezőgazdasági termelés típusai
- Az ipar területi szerkezete
- Az energiahordozó ásványi nyersanyagok előfordulása és bányászata
- Földgáz-, kőolaj- és kőolajtermék-vezetékek
- A villamosenergia-rendszer alaphálózata és a fontosabb erőművek
- A gazdasági fejlettség területi különbségei
- A munkanélküliek aránya
- A külföldi működőtőke beruházások
- Ipari parkok és külföldi zöldmezős beruházások
- Vasúthálózat
- A vasútvonalak forgalma
- A főközlekedési úthálózat
- A közúthálózat forgalma
- Vízi utak
- Légi közlekedés
- Telefonellátottság, távközlési gerinchálózat
- Egészségügy
- Természetvédelem (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, bioszféra rezervátumok)
- Az idegenforgalom vonzó tényezői (fél oldalból egy oldal, részletes)
- Üdülési tájegységek és körzetek (önálló, korábban a Magyarország idegenforgalma térkép része)
- A Kárpát-medence magyar néprajzi tájai
- Budapest és környéke ürfelvétele (újra 1 oldal)
- Balaton és környéke (1 oldal)
- Fertő-tó, Tisza-tó és Velencei-tó (önálló, közös oldal)
- A népsűrűség változása (4 térkép, 1870, 1949, 1980, 1997)
- Élvesztületés, halálozás, csecsemőhalandóság, természetes szaporodás (4 térkép)
- A népesség életkor és nem szerint
- Az alkalmazottak száma és ágazatonkénti aránya
- Közigazgatás (4 térkép, 1938, 1941, 1950-1990, 1990-1998)
- Budapest kerületei

Hasonló szemléletű a korábbi Föld tematikus térképeket kiegészítő néhány új térkép:

- A gazdasági fejlettség különbségei
- Nemzetközi árukereskedelem
- Külföldi működőtőke-befektető országok
- A külső adósságállomány alakulása

Középiskolai földrajzi atlasz (2005)

A 2005-ben kiadott középiskolai földrajzi atlasz formátuma, terjedelme változatlan maradt, a nyomdai kivitelezés újdonsága, hogy az atlasz környezetbarát, klórmentes papírra nyomódott, amely továbbiakban sem változott. A külalak egyetlen jelentős újdonsága a borító. A kiadvány ekkor kapta meg a cég atlaszaira ettől az időponttól jellemző, egységes „nagyítós” borítót, amelyen a címlapfotó vagy grafika egy részlete nagyítón keresztül látható. Nem változott a jelmagyarázat sem.

A részletlapok kiegészültek három, Magyarország szomszéd országait bemutató oldallal. Ezek az országok ugyan szerepelnek az európai részletlapok más oldalain, viszont ezeken a lapokon nagyobb a méretarányuk, így részletesebbek. További előny, hogy az egykori Jugoszlávia utódállamai részletesebb feldolgozást kaptak.

A kontinenstérképek között a kétoldalas Amerika domborzata térképet felváltotta egy Észak- és egy Közép- és Dél-Amerika domborzati térkép, míg a korábbi Észak-Amerika és Közép- és Dél-Amerika országai térképek helyére egy kétoldalas Amerika országai térkép került. A méretarányok nem változtak. Ennek a látszólag értelmetlen változtatásnak az előnye, hogy a témához tartozó természet- és társadalomföldrajzi tematikus térképeket logikusabban lehetett elrendezni, és mindegyik a területileg megfelelő helyre került.

A tematikus térképek között némi súlypontáthelyezés történt. Csökkent a Magyarországhoz, és növekedett az Európához, valamint a Földhöz köthető témák száma. Az okok a gazdaság átalakulása, az Európai Unióhoz való csatlakozás, a digitalizáció és a globalizáció.

Fontosabb bemutatni hazánkban a foglalkoztatottak számát és ágazati arányát, mint az ipar területi megoszlását. A 21. század elején fontos bemutatni – és ehhez már adatok is rendelkezésre álltak – a működő vállalkozásokat, a Magyarországra érkező külföldi befektetéseket, és Magyarország külföldön lévő működőtőke-állományát, a személyi jövedelmeket.

Lényeges látni a csatlakozás után az Európai Unióban elfoglalt helyünket. Erre szolgál az Unió bővítésének folyamatát, a fejlettség (GDP/fő) regionális egyenlőtlenségeit, az egy főre jutó GDP, és a népességszám változását, valamint az iparban, a szolgáltatásban, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak és a munkanélküliek arányát régióként bemutató nyolc térkép.

Kína világgazdaságban megnövekedett szerepére utalnak a kínai gazdasági övezeteket és központokat, valamint a külföldi működőtőke-befektetéseket ábrázoló térképek. A másik kelet-ázsiai gazdasági nagyhatalom, Japán külföldön lévő összes működőtőke-állományának megoszlása a távolkeleti ország jelentőségét szemlélteti. A tőkemozgásokon kívül a Toyota leányvállalatai térképen is jól követhető a globalizáció jelensége és a transznacionális vállalatok terjeszkedése.

Aktuális témának számított a kutatási és fejlesztési (K+F) kiadások, a személyi számítógépek és az internet használat, a legfontosabb gazdasági integrációs szervezetek és a legfontosabb adóparadicsomok (Off-shore országok) bemutatása.

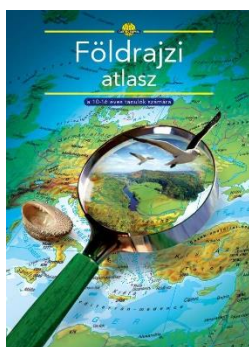
A társadalomföldrajzhoz kötődő témákon kívül néhány természetföldrajzzal kapcsolatos új térkép is született. Így a FAO osztályozása alapján újra készült Magyarország talajtípusainak térképe. Nyolc jellegzetes európai időjárási helyzet térképe mutatja a frontok, ciklonok és anticiklonok időjárás alakító szerepét. A semmitmondó Föld évi középhőmérséklete és évi csapadékmennyisége térképeket felváltotta ugyanezeknek a januári és júliusi állapotát bemutató ábrázolása. Japán domborzati térképe mellett a Fuji és környékének melléktérképét felváltotta a terület földrendésein és vulkanizmusát bemutató térkép, amelynek jogosságát igazolta a 6 évvel későbbi fukushimai földrengés.

A csillagászat fejezetből eltűnt a csillagos égbolt Magyarországról látható része, és a helyét a főemlősök fejlődéstörténete, valamint Európa jégkorszaki növényzete vette át.

Az atlasz 2006-ban a Szép magyar térkép versenyen 2. helyezést ért el, 2007-ben, a VIII. a HunDudac Tanszékzinóminősítő Díjversenyen pedig Arany díjat nyert.

Földrajzi atlasz 10-16 éves tanulók számára (2005)

Az atlasz formátuma, terjedelme, nyomdai kivitelezése a középiskolaihoz hasonlóan változatlan maradt, kivéve, hogy ez az atlasz is környezetbarát papírra készült. Nem változott a jelmagyarázat

sem. A borító azonban szintén ebben az évben kapta meg a „nagyítós” változatot, és az maradt napjainkig.

A térképismereti alapfogalmak közül eltűnt a különböző méretarányú térképek összehasonlítása. A csillagászat részéből a középiskolai atlaszhoz hasonlóan néhány ábrát kiszorított a főemlősök fejlődéstörténete.

Az előző atlaszhoz és a középiskolai változathoz képest kimaradt az atlaszból a Benelux államok részletlap a hozzá tartozó Belgium nemzetiségei melléktérképpel, valamint az Egyesült Államok domborzatát, mezőgazdaságát és iparát bemutató térkép.

Az atlasz Magyarország részéből kikerült a nemzeti parkokat bemutató, valamint – bár a középiskolai változatban benne maradtak – a városok és ipari telephelyek légszennyezettségét ábrázoló két térkép. Helyüket a középiskolai atlaszból átvett ár- és belvízvédelem, földgáz- és

kőolajvezetékek, valamint a villamosenergia rendszer térképe foglalta el. A településtípusok közül a megtervezett ipari város, Dunaujváros térképét a Magyarországra oly jellemző alföldi tanyavilágot bemutató Lajosmizse és környéke váltotta. Szintén a középiskolai változathoz került át az idegenforgalom helyére a Kárpát-medence magyar néprajzi tájai, és hat az Európai Unió térképei közül, a bővítési folyamatról, a fejlettség regionális egyenlőtlenségeiről, a munkanélküliségről, és az iparban, szolgáltatásban, mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányáról.

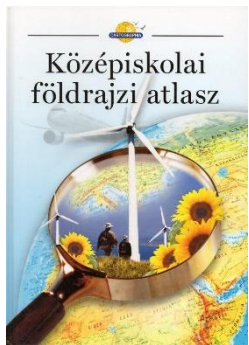
Az amerikai kontinens ábrázolása a középiskolaihoz hasonlóan változott. Az Amerika domborzata térképet egy Észak-Amerika és egy Közép- és Dél-Amerika domborzata, míg Észak-Amerika és Közép- és Dél-Amerika országai térképeket pedig egy Amerika országai térkép váltotta fel.

A Föld tematikusok közé is átkerültek az éves helyett a januári és júliusi középhőmérsékletet és csapadékmennyiséget ábrázoló térképek.

Új térkép a Kárpátokat – valójában a Kárpátok országait – bemutató oldal. A térkép jelenléte különösebben nem indokolható, mivel az atlasz elején a Kárpát-medence címmel a területnek egy sokkal nagyobb és részletesebb ábrázolása látható, a térkép bányászati és ipari jeleinek a többsége pedig a Közép-Európa lapon megtalálható. Egyetlen érv szól az oldal mellett, párba lehetett állítani az Alpok területét és országait bemutató térképpel.

Új, szép és érdekes az atlasz utolsó térképes oldala, amely a nagy magyar utazókról mesél.

Középiskolai földrajzi atlasz (2009)

A jelmagyarázat néhány ötvözőanyag, valamint a geotermikus és az árapály erőmű jeleivel bővült. A térképismereti alapfogalmak kiegészült a helymeghatározás új és meghatározó formájának, a Globális Helymeghatározó Rendszerek működésének bemutatásával. A domborzatábrázolás módszereit már nem a Badacsony, hanem a Dunakanyar képe szemlélteti, kiegészítve a Dunakanyar látképének fotójával és a metszetszerkesztés módszerének ábrájával. A térkép és méretarány oldal átdolgozásra került, és egy ürfelvételtől kiindulva hasonlítja össze ugyanazt a területet különböző atlaszok különböző méretarányában. A Dunakanyar turistatérkép részlete a méretarányok ábrázolása mellé került, míg a helyét a hátsó belső borítón jellemző területek műholdfelvételei (pl. Aral-tó, Márvány-tenger, Nílus-delta és Sínai-félsziget) foglalták el. A Föld légköre címmel új grafikus oldal

született a légkör tagozódását, a felhőzet rétegződését, a nagy földi légkörzést, a mérsékelt övezeti ciklon szerkezetét, valamint a ciklont és anticiklont bemutató ábrákkal.

A Magyarország részletlapok közül az eddig is nagy átfedéssel bíró Észak- és Dél-Dunántúl két oldala egy dupla oldalon összevonásra került, és a felszabaduló helyet a Balaton és a Velencei-tó térképe foglalta el. A Tisza-tó az Észak-Magyarország és az Észak-Alföld oldalon jelent meg, így értelemszerűen megszűnt az előző középiskolai atlasz Magyarország nagy tavainak külön oldalon történő ábrázolása. Sajnos a Fertő tó térképe eltűnt az atlaszból. A településtípusok között itt is megjelent Lajosmizse és környékének tanyavilága, ám nem a tipikus megtervezett ipari város, Dunaujváros helyett, hanem a kevésbé jellemző Győr térképét váltotta fel.

Újdonság a Svájc nemzetiségei melléktérkép, Hongkong, Sanghaj és Peking térképe, Japán megalopolisza, a Tokaido, valamint az öt amerikai megalopoliszt bemutató oldal. Önálló oldalt kapott

az európai integrációs folyamat bemutatása. Mexikó és Közép-Amerika, valamint a Panama-csatorna térképe a korábbi két oldalról egyre szűkül, s bár a lényeg a jóval kisebb méretarány mellett is látszik, de zsúfoltság miatt elvesztette a korábbi szép, szellős, látványos képét. Változás a jellegzetes időjárás helyszínek frontjainak térkép helyett műholdképekkel való kombinálása.

Néhány egyéb tematikus térkép mellett kikerült az atlaszból a Budapest és környékének a fejlődését mutató oldal, a Budapest és környéke ürfelvétel és az Afrika növényzetét és gazdaságát szemléltető komplex térkép.

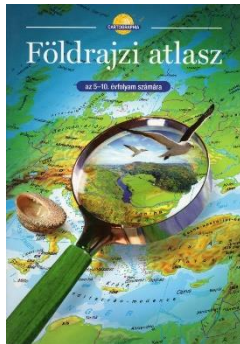
Magyarország új tematikus térképei a környezeti problémákkal és néhány aktuális társadalmi jelenséggel foglalkoznak. Egy dupla oldalon szemléltethetjük a nemzeti parkokat, tájvédelmi körzeteket és világörökségi helyszíneket. Környezetvédelemmel kapcsolatos a nagyobb szennyezett levegőjű települések és a hulladékégetők térképe, valamint a honfoglalástól napjainkig az erdős területek fogyásának és a lehetséges vegetáció mai maradványainak bemutatása. Napi problémákkal szembesítenek a cigányság helyzetével, az életminőséggel, a felsőoktatással és a szélessávú internet felhasználásával foglalkozó térképek.

Hasonlóképpen napjaink gondjait tükrözi a felsőfokú végzettséggel rendelkezők területi eloszlása az Európai Unión belül, Kína és India népességének változása, valamint a HIV fertőzöttség és az AIDS elterjedése a világban.

A Föld tematikus térképei között a földtani szerkezet, a földrengések, vulkánosság, lemeztektonika térképei kiegészültek a kőzetlemezek találkozását, a kéreg anyagának körforgását és a Föld belső szerkezetét szemléltető, látványos grafikákkal. A Föld éghajlata dupla oldalon, jól áttekinthető feldolgozást kapott a földrajzi övezetesség és éghajlat rendszerének, a tengeráramlásoknak, az évi középhőmérsékletnek és csapadéknak az együttes bemutatásával. A témát tipikus éghajlatú települések klímadiagramjai teszik teljessé. Hasonlóan dupla oldalon került feldolgozásra az élővilág övezetessége a szárazföldeken. A természetes növényzet térképét a növényzeti övek jellemző fotói, a növényzet függőleges övezetének és az erdők szintjeinek ábrái, valamint a földrészek szervesanyagtermelő képességét szemléltető térkép egészítik ki. A földi környezet gondjait bemutató rész a Föld éghajlati változásainak a következményeit – így a szárazföld és tengerfelszín hőmérsékletének emelkedését, az ózonkoncentráció s az üvegházhatás növekedését, a globális felmelegedést és a tengerszint emelkedését – bemutató térképekkel és ábrákkal bővült.

Az időzónák térképe a földrajztanárok kérésére újra a Mercator vetületben került ábrázolásra.

Földrajzi atlasz az 5-10. évfolyam számára (2009)

Az atlasz mérete, formátuma és kötészete változatlan maradt, de terjedelme 104 oldalra nőtt, ez az irkafűzés lehetőségének a határa. A jelmagyarázat a középiskolai változathoz hasonlóan néhány ötvözőanyag, valamint a geotermikus és az ár-apály erőmű jeleivel bővült. A tartalomjegyzék az atlasz születésétől fogva először került a hátsó borítóról az atlaszon belülré, és újdonság, hogy az egyes fejezeteket eltérő háttérszín különíti el egymástól.

A középiskolai atlaszhoz hasonlóan a domborzatábrázolás módszereit már nem a Badacsony, hanem a Dunakanyar képe szemlélteti, kiegészítve a Dunakanyar látképének fotójával, a metszetszerkesztés módszerének ábrájával, valamint a fő domborzattípusokat bemutató metszettel. A középiskolai atlaszból átvételre került a méretarányokat szemléltető oldal, és a Dunakanyar turistatérkép részlete. A főemlősök fejlődéstörténete ábra

helyére a vetületek fajtái és a különböző nézetekből látható Föld ábrái kerültek.

Az oldalszám bővülése mellett is kimaradt néhány térkép az atlaszból, hogy helyet adjanak újaknak. Ilyen a Kárpátok, amely valójában már az előző atlaszba is főlétségesen került be, valamint az Északi-tenger köölaj és földgázmezőinek és Rotterdam (Europoort) kikötőjének térképe.

A Kárpát-medence földtani térképe a Magyarország oldalról átkerült a Kárpát-medence oldalra, míg Magyarország mellé a középiskolai atlaszból átvételre került Magyarország földtani szerkezetének képe. Hasonlóképpen átvételre került az összevont Dunántúl részlettérkép a Balaton és a Velencei-tó térképével, míg az Északi-középhegység és É-Alföld mellé bekerült itt is a Tisza-tó. A településtípusok oldalán Győr (hídváros) helyére visszakerült a jellemzőbb megtervezett ipari város, Dunaújváros térképe. Ebből az atlaszból is eltűnt a Budapest és környékének fejlődése oldal.

A középiskolai atlasz tipikus földrajzi tájakat bemutató oldaláról átvett melléktérképek az Alpok térképe mellett feltűnő Aletsch-gleccser, Japán mellett a Tokiói-öböl, a Délkelet-Ázsia oldalon az ültetvényes gazdaság képe, valamint az Afrika országai mellé átkerült Ghardáia-oázis.

A középiskolai atlaszból átvett tematikus térképek röviden felsorolva:

- A nagyobb szennyezett levegőjű települések (Magyarország)
- Hulladékégetők (Magyarország)
- Magyarország természetvédelme és világörökségi helyszínei (1 oldalra kicsinyítve, ritkább tartalom)
- Jellegzetes időjárási helyzetek Európában
- Az Európai Unió kialakulása
- Regionális fejlettségi különbségek (GDP/fő) (Európai Unió)
- Az egy főre jutó GDP változása (Európai Unió)
- A munkanélküliség aránya (Európai Unió)
- A felsőfokú végzettség aránya (Európai Unió)
- Földtani szerkezet, lemeztektonika, földrengések, vulkánosság térkép és ábrák
- A Föld éghajlata (2 oldal, térképek és klímadiagramok)
- Az élővilág övezetessége a szárazföldeken (2 oldal, térképek, fotók és ábrák)
- Az ökológiai lábnyom
- A gazdasági fejlettség különbségei

Időzónák térkép itt is visszakerült a Mercator vetületbe

Középiskolai földrajzi atlasz (2012)

Az atlasz legszembetűnőbb változása a borító. Ahogy az „Arcular” fejezetben látható volt, ebben az évben kereskedelmi okokból új címlapot kapott az atlasz, amelyet a következő évben a cég visszacserélt a korábbi „nagyítós” borítóra.

Az atlasz elejéről kimaradt a tipikus földrajzi tájak iparvidéket, ültetvényt és agglomerációkat szemléltető oldala. A helyet a Duna vízgyűjtő területének domborzati térképe és a vízhozamot, valamint a meder és ártér változásait szemléltető ábrák foglalták el. Az agglomerációk eltűnését az előző kiadásban már megjelent amerikai megalopoliszok képe pótolta. Hasonlóan pótolta a szintén az előző kiadásba bekerült, ám rövid életű Sanghaj, Peking, Hongkong és Tokaido (japán megalopolisz) térképeket az öt ázsiai megalopoliszt bemutató új oldal.

A Magyarország szomszédos országait bemutató térképek közé bekerült

Ukrajna. Eltűnt az atlaszból Mexikó és Közép-Amerika egyoldalas domborzati térképe, valamint Európa jégkorszaki növényzete. A főemlősök fejlődéstörténetének ábráját felváltotta a Föld mágneses erőterének grafikája.

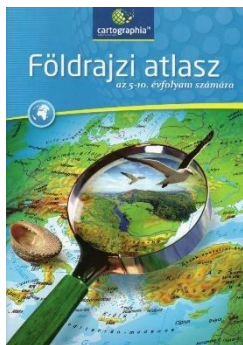
Az Európai Unió tematikus térképei közül a népességszám régiókénti változásának, az iparban, szolgáltatásban és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányának térképeit a természetes szaporodás éves átlagának, a 65 év feletti népesség arányának, a foglalkoztatottság százalékos arányának és a gazdaság ágazati jellegének régiók szerinti bemutatása váltotta fel.

Az erdőszültséget, a mérsékelt és a forró övezeti erdők pusztulását, a vízkészletet és vízfelhasználást, vízszennyezést és ivóvízellátást ábrázoló tematikus térképek tovább növelték a Föld környezeti gondjait szemléltető térképeinek számát.

Társadalmi problémákat taglalnak a Föld népességének táplálkozásával, a várható élettartammal, az orvosi ellátottsággal, az életminőséggel, a gazdasági fejlettség különbségeivel, az energiatermeléssel és energiafogyasztással foglalkozó témák.

Földrajzi atlasz az 5-10. évfolyam számára (2013)

Az atlasz formátuma, terjedelme, nyomdai kivitelezése, kötészete változatlan maradt.

A jelmagyarázat, a domborzati térképek, valamint a Magyarország részletlapok lényeges módosulása, hogy eltűntek az ipar jelei, a kontinenstérképeken és a domborzati részletlapokon a továbbiakban csak a bányászat jeleit találjuk. Ez a lépés már régóta érett, és erősen indokoltnak is tűnt. Leszámítva, hogy a domborzati lapokon idegenek az ipari jelek, és zsúfolttá tették azokat, az ipar szerkezetének és területi elhelyezkedésének átalakulása, valamint térbeli mobilitásának köszönhetően egyre nehezebbé vált pontos, megbízható és tartós adatok beszerzése és azok térképes ábrázolása. Példaként érdemes megemlíteni a szentgotthárdi Opel üzemet, amely egykor gépkocsikat szerelt össze, ma gépkocsi motorokat gyárt, vagy az esztergomi Suzuki gyárat, ahova 320

beszállítótól érkezik alkatrész. Ezek mind a gépjárműgyártás jelét kellene, hogy megkapják, de az nem derül ki, hogy hol, melyik alkatrész készül, és hol történik az összeszerelés.

A középiskolai atlaszból ide is átkerültek a jellegzetes területek műholdfelvételei. Ebben az atlasztípusban először jelent meg a tipikus földrajzi tájak oldala, amelynek érdekessége, hogy gyakorlatilag megegyezik az 1960-ban kiadott középiskolai atlasz hasonló témájú két oldalából az elsővel (Duna deltavidéke, Temze torkolat, a Sogne-fjord, a Nápolyi-öböl, a Velencei-lagúna, az Aletsch-gleccser).

Nem látványos változás, de fontos, a hazánk nagytájakat bemutató melléktérkép a Magyarország domborzata oldalon.

Jelentős változás azonban a Magyarország részletlapok átdolgozása. A földhasznosítás növényzetének színeit felváltotta a régiók színezése, a bányászati és ipari jeleket pedig az idegenforgalom szempontjából lényegesek. Ennek a tematika váltásnak megfelelően módosultak a feltüntetésre kerülő települések is. A korábbi zsúfolt, kicsit zavaros, némileg kaotikusnak is mondható térképek szépen áttekinthetővé, jól olvashatóvá váltak (**3. ábra**).

A Magyarország természetvédelmét bemutató egyoldalas térkép tovább zsugorodott fél oldalra, hogy az oldal másik felén helyet adjon Magyarország idegenforgalmi tájegységei turisztikai régióinak és világörökségi helyszíneinek.

Az európai kontinens természetföldrajzi témái mellé bekerült néhány társadalomföldrajzi térkép. Visszakerült a Rotterdami kikötő képe, jellemző iparvidéket szemléltet a Ruhr-vidék térképe, és európai viszonylatban összevethetjük a történelmi iparvidékek és korunk technológiai és tudományos kutatási központjainak az elterjedését.

Az Európai Unió kialakulása összehasonlásra került az Európa országai térképpel. Az Unió meglévő tematikus térképei kiegészültek négy újabb, a munkatermelékenységéről, a teljes népesség változásának arányáról, a nettó migrációról és a születéskor várható élettartamról szóló térképpel.

Az Alpok térképe mellől – mivel átkerült a tipikus földrajzi tájak közé – eltűnt az Aletsch-gleccser képe, helyette Svájc nyelvterületeivel ismerkedhetünk.

Japán mellett a Tokiói-öböl és környéke melléktérképet itt is felváltotta a japán szigetvilágra jellemző földrengés és vulkanizmus helyszíneinek történelmi távlatban történő szemléltetése, amelyek közt már a fukushimai is megjelenik.

A délkelet-ázsiai szigetvilág oldaláról eltűnt az ültetvényes gazdaság malajziai példája, helyét a 2004. évi indonéziai földrengés, és annak kapcsán a tengerrengés (cunami) ábrája tölti ki.

Az Aral-tó vízszintváltozását összevetve az 1998-ban megjelent atlaszban látható állapottal, jól követhető a vízfelszín csökkenése.

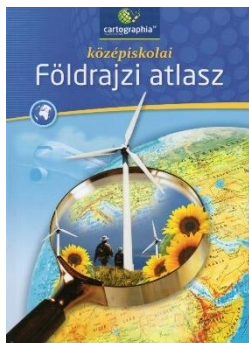
Az Afrika fejezet bővült az elmúlt évtizedek afrikai fegyveres konfliktusainak az ábrázolásával, valamint a középiskolai atlaszból átvételre került a Szuezi-csatorna, Johannesburg és a HIV fertőzöttség térképe.

Amerika benépesülésének térképét a kontinens földrajzi szempontból és nyelvek szerint történő felosztásának ábrázolása váltotta fel.

Ausztrália tematikus térképei kiegészültek a földtani szerkezet és a talajtípusok térképeivel.

A Föld népsűrűség térképe bővült a városodás, a városi népesség növekedésének ábrázolásával, a közlekedés térképének helyét pedig a legfontosabb gazdasági integrációs szervezetek bemutatása foglalta el.

Középiskolai földrajzi atlasz (2021)

A 2021-ben megjelent atlasz újabb mérföldkő a középiskolai földrajzi atlaszok történetében. Mivel az atlasz engedélyét 2018 után nem hosszabbították meg, így lekerült a tankönyvjegyzékről, ami drasztikus példányszámcsökkenéssel járt. A kiadó ekkor merész lépésre szánta el magát. Átdolgozta az atlaszt, kiegészítette az idegenforgalommal kapcsolatos témákkal, és a szakképzésen belül a turisztikai szakember képzés számára ajánlotta. Így az Oktatási Hivatal által felügyelt tankönyvjegyzék helyett felkerült a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatalhoz tartozó szakképzési tankönyvjegyzékre. Az átalakítás azonban nem rontotta a kiadvány korábbi értékeit, így nem zárta ki annak lehetőségét, hogy az atlaszt továbbra is használják a gimnáziumokban. Sőt, az idegenforgalom rész révén ott is új lehetőségek nyíltak az atlaszhasználat terén.

Az atlasz formátuma, nyomdai feldolgozása, kötésmérete nem változott, ám terjedelme 160 oldalra nőtt, ezen belül a névmutató is 21 oldalra bővült. Az idegenforgalommal kapcsolatos oldalokról új nevek kerültek be, és törölve lettek az oktatás szempontjából nem lényeges természetföldrajzi nevek. A nevek száma nagyjából változatlan maradt, de a két oldal bővítés következtében nagyobb a betűk mérete, ezért jobban olvasható.

Külalakra annyi változás történt, hogy a Föld társadalomföldrajzi tematikus térképeiről elmaradt a fókusz, így az adott témák jobban látszanak, könnyebben olvashatók.

Az oldalszámnövekedés mellett kimaradt néhány megszokott oldal is, hogy helyet adjanak az új témáknak. Eltűnt az előző változatban szereplő Duna vízgyűjtő területe, a szomszédos országok közül kimaradt Ukrajna részletes térképe. A három oldalt elfoglaló Nyugat- és Dél-Ázsia, valamint Délkelet-Ázsia térképeket felváltotta az 1:25 milliós, kétoldalas, az 1983-as általános iskolai atlasz kisebb méretarányú, de tágabb kivágatú térképét megidéző, Dél-Ázsiát a Vörös-tengertől a Fülöp-szigetekig ábrázoló térkép. Afrika mellől eltűnt a gyarmatokat, a Szezei-csatornát, Johannesburgot, a Ghadaíra- oázist és a HIV terjedését, az amerikai kontinensnél pedig az Egyesült Államok iparát és mezőgazdaságát bemutató oldal. Ezeket kívül kimaradt néhány Magyarország és a Föld tematikus térképei közül.

A hagyományos részek legnagyobb változása, hogy a Magyarország részlettérképeken a földhasznosítás színeit itt is felváltotta a másik atlasztípusban már megismert régiók szerinti színezés, valamint az ipari és bányászati jelek cseréje az idegenforgalom szempontjából szükséges jelekre.

Érdeemes megemlíteni a közúthálózat forgalmának térképét felváltó, a transzeurópai közlekedési hálózat magyarországi elemeit kiemelő térképét, amely a közúti szállítás megnövekedett átmenő forgalma révén fontosabbá vált az eredeti témánál.

Az Európai Unió meglévő tematikus térképei közül a természetes szaporodás éves átlaga, a 65 év feletti népesség aránya, a foglalkoztatottak százalékos aránya és a gazdaság régiók szerinti ágazati jellege témákat a munkatermelékenységről, a teljes népesség változásának arányáról, a nettó migrációról és a születéskor várható élettartamról szóló négy térképre cserélték.

Amerika benépesülésének térképét a kontinens földrajzi szempontból és nyelvek szerint történő felosztásának ábrázolása váltotta fel, amely a másik atlasztípusból került ide.

Föld tematikus térképei közül meg kell említeni a *Centrumtérsegek, transznacionális vállalatok* kétoldalas ábrázolását, amely kiegészülve az Inditex ruházati társaság és a VW gyárak világban elfoglalt helyének bemutatásával jó lehetőséget nyújt a globalizáció, egyes övezetek és országok gazdasági jelentőségének elemzésére. Újak a Föld vallásait és nemzetközi civil szervezeteit bemutató térképek is.

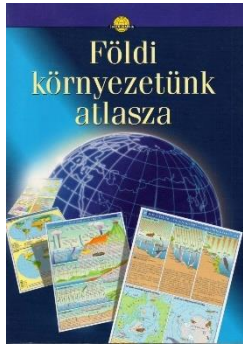
Az idegenforgalomhoz és turizmushoz köthető térképek közül csak a Magyarország turisztikai régiói és idegenforgalmi tájegységei kerültek át a másik atlasztípusból, a többi mind újdonság. Féloldalas ábrázolást kaptak hazánk borvidékei. Egyoldalas térképeken került ábrázolásra Magyarország gyógyturizmusa, a fontosabb lovas- és gyalogtúra-útvonalak, Budapest nevezetességei és Budapest kerületei a dunai hidak grafikáival. Két-két oldalt szentel az atlasz a Kárpát-medence fotókkal színesített építészeti emlékeinek és történelmi emlékhelyeinek, valamint az irodalmi emlékhelyeknek, múzeumoknak és könyvtáraknak.

Az Európa fejezetén belül fél-fél oldalt kapott az ókor, a középkor és az újkor kiemelkedő építészeti stílusában épült legjelentősebb építészeti emlékek elterjedésének ábrázolása. A legismertebb stílusok jellemzőit grafikák szemléltetik.

Az Európán kívüli kontinensek mindegyikéhez az adott kontinens turizmusát és látnivalóit bemutató térkép csatlakozik. Ezek magukba foglalják turisztikailag jelentős településeket, a természeti látnivalókat, a nemzeti parkokat, a kiemelkedő építészeti emlékeket, a romvárosokat, a világörökségi helyszíneket és az egyéb nevezetességeket (**5. ábra:**).

Szemléltetésre kerültek még az európai országok idegenforgalmi bevételei, az Európa nagyvárosaiban töltött vendégéjszakák, az Európa nagyvárosaiban rendezett nemzetközi konferenciák, valamint Európa és a Föld nemzetközi turistaérkezéseinek a száma.

Földi környezetünk atlasza

Bár nem tipikus földrajzi atlasz, mégis azok sorában kell megemlíteni a *Földi környezetünk atlasza* című kiadványt. Ez az 5-10. évfolyamok számára ajánlott atlasz, ahogy címe is mutatja, a minket körülvevő környezet jelenségeit tárgyalja nagyon összetett módon. Integrálja a földrajz, biológia, természet- és környezetvédelem, társadalomismeret számos elemét, ezáltal komplex, eredeti módon bizonyítva, hogy valójában lejárt az ideje a tantárgyakra bontott oktatásnak, és összefüggéseiben érdemes láttatni a minket körülvevő világot.

Az 56 oldalas, irkafüzött atlasz a földrajzi atlaszok 20x28 cm-es, A/4-es méretében készült, környezetbarát műnyomó papírra, fóliázott kartonborítóban. 2004-ben jelent meg, de sajnos két kiadásnál többet nem ért meg. Ennek oka, hogy a tankönyvvé nyilvánítás ellenére a megcélzott korosztályok számára nem volt igazán használható, mivel tartalma messze

megaladta a tantervi követelményeket, és számos esetben a korosztályi sajátosságokat sem vette figyelembe. Valójában inkább a felsőoktatásban lehetett volna szerepe.

Földtörténeti távlatban tekinti át az élet kialakulását és fejlődését, számos fizikán és kémián alapuló jelenséget mutat be, vizsgálja a biológiai sokszínűséget, a flóra és fauna területeit, a természet és társadalom kapcsolatát, a társadalom káros hatásait a természetre, az emberfajta kialakulását és elterjedését, a haszonnövények és háziállatok géncentrumait. A térképeket sok helyen szemléletes ábrák és szöveg egészítik ki. Az atlasz egyediségét legjobban talán egy, a témák közötti válogatás szemlélteti:

- Az élő földi rendszer kialakulása
- A Föld főbb anyagciklusai
- A tengeri élőlények kihalási görbéje
- Az élővilág fajgazdagságának területi különbségei
- A bennszülött fajok előfordulása a Földön
- A Föld életföldrajzi birodalmi
- A földrészek szervesanyag-termelő képessége
- A biológia változatosság védelmének terve az Amazonas medencében
- Az erdők pusztulása Európában
- A Kárpát-medence természetföldrajzi tájai
- A Kárpát-medence növény- és állatföldrajzi beosztása
- Környezeti feltételek a világtengerben (**6. ábra:**)
- Tápláléklánc a világtengerben
- Tengeri halászat
- Az élővilágot befolyásoló és veszélyeztető természeti jelenségek (pl. dagályhullám, szélviharok)
- A szárazföldek vízkészlete, a vizek szennyezése
- Az El-Niño-jelenség
- Elsivatagosodás, talajpusztulás
- Műtrágya-felhasználás
- A talajok érzékenysége
- A csernobili atomreaktor-baleset radioaktív felhőjének terjedése
- Radioaktív szennyeződés a Földön
- Főbb betegségek a Földön (szív, agyér, tífusz, kolera, paralízis, malária, HIV)
- Fontosabb természetvédelmi egyezmények
- A génkészlet veszélyeztetettsége, pusztulása

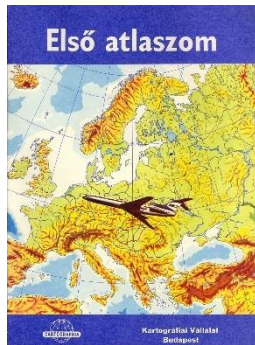

Annak ellenére, hogy az atlasz gyorsan lekerült a tankönyvjegyzék kínálatából, nem tűnt el nyomtalanul, mivel néhány térképe tovább él a 2009-ben és azután átdolgozott iskolai földrajzi atlaszokban, hiszen a földrajzi tantervekben a globális környezeti problémák egyre hangsúlyosabbá váltak. A középiskolai atlaszban megjelentek a Magyarország erdős területeit és a földi éghajlatváltozás következményeit bemutató oldalak, a Föld és Magyarország talajtípusainak, a földrészek szervesanyag-termelő képességének, a mérsékelt, valamint a forró övezeti erdők pusztulásának a térképei.

A Föld éghajlatának és a szárazföldi élővilág övezetességét térképekkel, klímadiagramokkal és ábrákkal bemutató komplex oldalak pedig nem csak a középiskolák, hanem az 5-10. évfolyam számára készülő atlaszban is megjelentek.

Az atlasz 2004-ben a Szép magyar térkép versenyen 1. díjat kapott, 2005-ben pedig elnyerte a VII. HunDudac Taneszközminősítő Díjversenyen Nagydíját.

Első atlaszom

A 16 oldalas, A/4-es (20x28 cm) formátumú, 8 színes (fekete, barna, zöld, sárga, sötétkék, világoskék, vörös, rózsaszín), kartonborítós, irkafűzött atlasz az 1978-as tanterv bevezetését követően, **1981**-ben jelent meg először, az általános iskola 4-5. évfolyamának ajánlva. A környezetismeret tantárgyon belül az alapvető földrajzi és térképészeti ismeretek elsajátítását volt hivatott elősegíteni, valamint a kezdő lépéseket adta hazánk földrajzának megismeréséhez.

Az atlasz bevezető oldalai a térképismeret és a földrajz alapvető fogalmaival ismertetik meg a tanulókat. A borító belsején a tájékozódás alapját jelentő világtérképpel és a Nap évszakonkénti járását szemléltető ábrával találkozunk. Az első oldalon egy fiktív táj grafikájával és annak térképi ábrázolásával ismerkedhetünk (**7. ábra.**). A térképen megjelennek a földrajzi fogalmak megnevezései. A második oldal a tanterem rajzától kezdve a tanterem alaprajzán és az iskolaépület képen keresztül jut el az iskola és környékének nagyméretarányú térképéig. Ezenkívül Badacsonytomaj távlati képét veti össze a település topográfiai méretarányú térképével. A harmadik oldal a Badacsony és környékére fókuszálva veti össze – a nagytól a kicsi felé haladva – különböző méretarányú térképek képét. A következő dupla oldal pedig a földrajzi fogalmak grafikáival, azok térképi ábrázolásával, jeleivel, valamint a domborzat egy metszeten keresztüli térképi ábrázolásával ismerteti meg a diákokat. Ezek az elemek az elkövetkező évtizedekben valamilyen formában végigkísérik az atlasz különböző kiadásait.

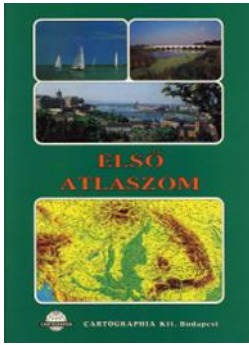
Az atlasz öt dupla oldalas térképet tartalmaz. Három Magyarország domborzatát és bányászatát, megyéit, iparát és közlekedését, valamint mezőgazdaságát, egy Európa és egy pedig a Föld domborzatát ábrázolja. Hazánk és Európa domborzati térképén feltüntetésre kerültek a bányászat, a Magyarország megyéi térképen pedig az ipar jelei. A térképlelekkel a borító belsőn ismerkedhetnek a diákok. A jelek megegyeznek az általános iskolák számára készült atlasz jeleivel, de a jelmagyarázat annak csak egy kevésbé részletes változata.

A Magyarország térképek méretaránya nem egyezik meg sem az ezt megelőző, sem az ezt követő általános iskolai atlaszban található térképek méretarányával, kisebb azoknál. Ennek oka, hogy a térképeket oldalt és alul hazánk jellegzetes tájairól, természeti képződményeiről, nevezetességeiről, városairól, ipari létesítményeiről, mezőgazdasági tevékenységeiről készült grafikák veszik körül. Hasonlóképpen, a növényzeti övek jellegzetes növényeit bemutató grafikák keretezik az Európa domborzata térképét is, amely mellett az éghajlat, az évi középhőmérséklet és az évi csapadékmennyiség térképei láthatók. A Föld képe a másik két iskolai atlaszban ekkor használatos Mollweide vetületben jelent meg az évi csapadékmennyiség és középhőmérséklet társaságában.

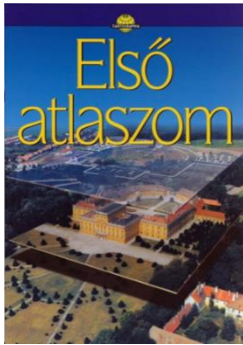
A térképek névanyaga értelemszerűen ritkább az általános iskolai földrajzi atlaszénál, a domborzati térképek summere jobban sikerült, így plasztikusabb képet ad, mint a másik atlaszban.

Az utolsó oldal a Föld fókuszátán kívül a Föld és a Hold mozgásaival kapcsolatos jelenségeket, valamint a Naprendszer felépítést ismerteti.

A hátsó belső borítón egy parányi Magyarország térkép és sok grafika mutatja be hazánk legfontosabb népművészeti és történelmi emlékeit, műalkotásait.

Az atlasz a megjelenését követő majd másfél évtizedben nem változott. **1994**-ben a cég parányi módosítást hajtott végre rajta. Változott a címlap, a kartonborítót fóliáztatta, és belül a Magyarország mezőgazdasága térképét kicserélte Az *Európa országai* térképre, amelyet Európa országainak zászlói vettek közre. Ennek oka egyrészt az Európához tartozás érzésének felértékelődése, másrészt a magyar mezőgazdaság szétesése következtében annak ábrázolhatatlansága lehetett.

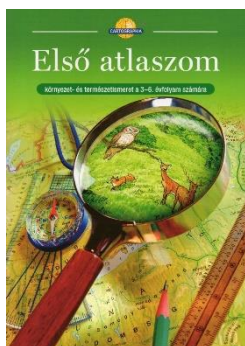
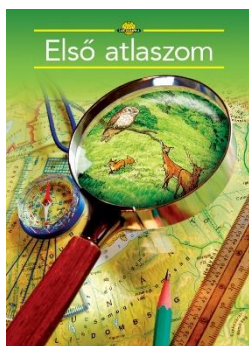
A következő, már jelentősnek mondható változás a NAT bevezetése utáni időszakra esett. Az **1996**-ban megjelent változat színei a korábbi nyolcraól a négy color színre csökkentek, terjedelme 32 oldalra növekedett, ezen belül kapott egy egyoldalas, a Magyarország domborzata és a Magyarország megyei lapok neveit (522) tartalmazó névmutatót. Tartalma bővült, külalakja jelentősen megváltozott, látványosabb, izléesesebb, szebb lett. Az ábrák, grafikák újra készültek, vagy fotó váltotta fel őket. Ezeket a változásokat a Szép magyar térkép verseny zsűrije egy 3. díjjal értékelte. Az atlaszban nem szerepel, hogy mely évfolyamoknak ajánlják, de tartalmát tekintve a 3-4. évfolyam környezetismeret oktatását célozta meg. A jelmagyarázat bővült néhány jellel (pl. vasútvonal, egyéb utak), a legszembeütőbb változás a Magyarország megyei térkép településeinek a többi térkép településeitől eltérő új kategorizálása. A

jelmagyarázat alatt a földrészek és óceánok arányát mutatja egy térkép és diagram.

Az égtájak és a földi fókálózat szemléltetése bővült a földi félgömbök, egy földgömb, egy ürfénykép, valamint a világtájak meghatározása módszereinek (iránytű, óra, Sarkcsillag) bemutatásával. Fényképekkel kiegészített új ábrák vezetnek el a tanterem képétől az iskola és környékének térképéig. Szintén fotók és azok térképes feldolgozása mutatja be a város, falu és tanya jellegzetes településformáit. A domborzattípusok metszete kiegészült a domborzattípusok tömbszelvényével és a domborzatábrázolás legismertebb módszereinek bemutatásával (**8. ábra**:).

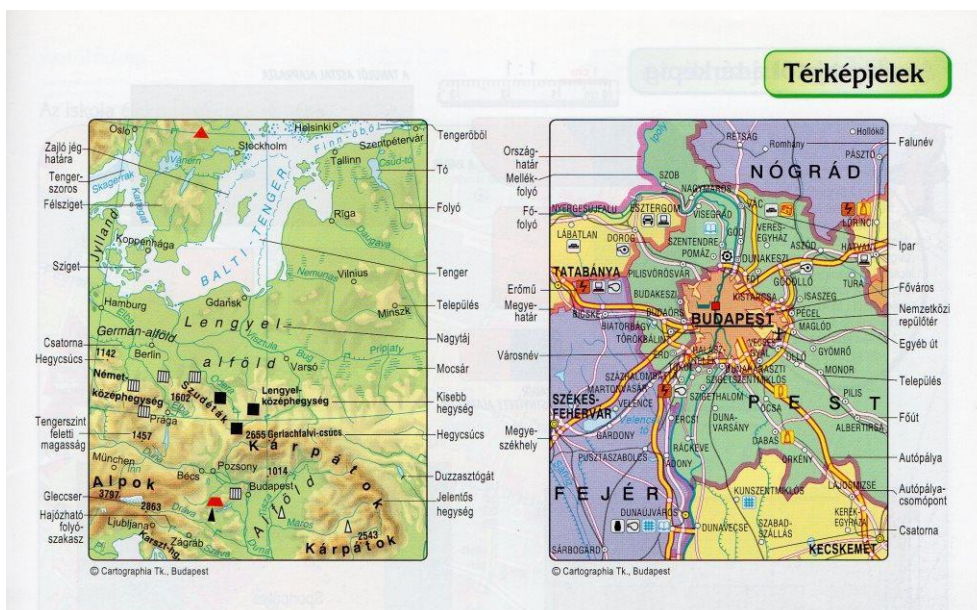
Új a Budapest kerületeit és hídjait bemutató oldal, amelyet egy a fővárost ábrázoló ürfelvétel, egy légifotó és egy madártávlati felvétel egészít ki. Ez utóbbihoz a látkép térképes ábrázolása csatlakozik. Magyarország domborzati és megyetérképe mellé újra felkerült a mezőgazdaság meglehetősen semmitmondó térképe. Újak az éghajlati elemeket bemutató Magyarország évi középhőmérsékletét, csapadékmennyiségét, napfénytartalmát, valamint hazánk talajtípusait szemléltető tematikus térképek. A 12-16 évesek számára készült atlaszból ide is átemelték a Kárpát-medence domborzati térképét a hozzá tartozó Ny-K irányú metszettel.

A Föld domborzata mellé bekerült a Föld országainak, valamint a Föld természetes növényzetének és vadon élő állatainak bemutatása. A térkép mellett fotók szemléltetik az egyes növényzeti övek jellemzőit. Az állatokat piktogramszerű grafikák jelölik, amelyek közül vörös színben emelkednek ki a fokozottan veszélyeztetettek. A Föld térképek a korábbi Mollweide helyett Baranyi IV vetületben kerültek ábrázolásra. A hátsó belső borítóra Magyarország határait és vízrajzot tartalmazó munkatérképe került.

A 2006-ban végrehajtott átalakítások a 2003-ban módosított NAT kerettantervi elvárásainak megfelelően a környezet- és természetismeret tárgyak tanításához igazodtak, bár ez a kiadvány borítóján nem került feltüntetésre, mivel a cím maradt egyszerűen *Első atlaszom*. Erre csak később, a változatlan tartalmú 2009-es kiadás borítóján utal az alcím: környezet- és természetismeret a 3-6. évfolyam számára. Az atlasz további 16 oldallal, 48 oldalasra növekedett, ezen belül a névmutató három oldalt kapott, amely a Kárpát-medence, a

Föld országai és a Föld domborzata térképek neveivel bővült. Az *Első atlaszom* kiadvány sorozatán belül ekkor jelent meg először a „nagyítós” borító. A jelmagyarázat változatlan, de kiegészült egy domborzati és közigazgatási térképrészlettel, amelyek segítségével magyarázza a térképen megjelenő jeleket.

Az atlasz jelmagyarázatának kiegészítése a térképi elemek magyarázatával

Majdnem minden oldalhoz kapcsolódik egy kis bagolyfigura grafikája, amely egy hozzá tartozó szövegbuborék segítségével magyarázatot fűz az egyes oldalak tartalmához. A méretarányal rendelkező térképek esetében szemléletes módon egy vonalzó nyújt segítséget a méretarány értelmezéséhez.

Az alaprajztól a térképig oldal logikája változott, egy apró, személyes tárgytól, a radírtól halad az asztalon, osztálytermen, iskolán át az iskola és környékének térképéig. A földrajzi fogalmak grafikai rövid szöveges magyarázatot kaptak.

Egy 1:40 000-es Börzsöny turistatérkép részlet kiegészülve mértékléccel és menetrenddel ad háttérrel az útvonaltervezéshez és a térképen történő méréshez. A térképhez tartozó jelmagyarázat és a kis bagoly által közvetített ismeretek a turistajelzések rendszeréről segít tájékozódni a turistatérképek világában.

Magyarország domborzati térképe mellé egy Magyarország nagytájjait mutató melléktérkép került, a közigazgatás bemutatását pedig a régió, megye, kistérség összefüggését ábrázoló oldal egészíti ki.

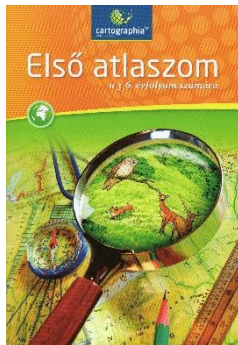

Egészen újszerű az atlasz történetében a hazánk jellemző élőhelyeit bemutató két, grafikus dupla oldal, az *Erdeink élővilága* és a *Vizek, vízpartok és rétek élővilága*. A jellemző növényeket és állatokat igényes grafikák segítségével bemutató oldalak játékos térképrajzoláshoz is lehetőséget teremtenek. Magyarország éghajlatának jellemzésénél a nehezen értelmezhető évi középhőmérséklet térképét a januári és a július középhőmérséklet ábrázolása váltotta fel. A természet által nyújtott, az éghajlathoz illeszkedő megújuló energiaforrásokra utal a napelem és a szélmotor grafikája.

Megjelent az atlaszban környezeti értékeink és a környezet védelmének az ábrázolása. A környezetszennyezés és környezetvédelem témájához tartozik a városok és vizek szennyezettsége térkép, valamint jellemző grafikák, pl. szeletív hulladékgyűjtő, szeméttető, szennyvíztisztító. Hazánk természeti és kulturális értékeivel ismerkedhetünk a nemzeti parkok, természetvédelmi területek, világörökségi helyszínek térképén, amelyet látványos fotói és régi mesterségek grafikái vesznek körül. A honismeret további megalapozásában segít a magyar néprajzi tájak térképét és viseletek, népszokások, népi épületek grafikáit összefogó *Magyarok a Kárpát-medencében* és a *Magyarországi nemzetségek* oldal. Híres magyarok arcképeit és nevezetes helyek fotóit fogja össze a Kárpát-medence magyar történelmi emlékhelyeit ábrázoló térkép.

Az Európa rész kiegészült az Európai Unió térképével és az unióhoz köthető látványos számtalan fotójával. A Föld természetes növénytakaróját bemutató térképen a vadon élő állatok helyett már csak a fokozottan veszélyeztetett állatok látványos grafikái láthatók.

Az atlasz a Szép magyar térkép versenyen 1. díjat (2006), a HunDudac Taneszközminősítő Díjversenyen pedig Ezüst díjat nyert (2007).

A 2013-ban végrehajtott utolsó átalakítás során a kiadvány mérete módosult, valódi A/4, azaz 21x29,7 cm lett. Az oldalak száma nem változott, de a tartalom több helyen átalakult, és egy lépés történt a tantárgyak között való felhasználás bővítése felé is. Ezért az ajánlásban már csak a 3-6. évfolyam szerepel, az ajánlott tantárgyak nem. Emiatt néhány korábbi térkép kimaradt, vagy más módon jelent meg.

Kimaradt az útvonaltervezés és -mérés oldala, Budapest úrfelvétele és légifényképe, az Európai Unió, a magyar történelmi emlékhelyek, a Föld domborzata, évi középhőmérséklete, évi csapadékmennyisége, valamint a Föld természetes növénytakarójának és a fokozottan veszélyeztetett állatainak térképe. A névmutató is újra csak egy oldalt kapott, a korábbi névanyagból csak egy válogatás került az atlaszba.

Bekerült azonban az atlaszba az 1:40 000-es Dunakanyar turistatérkép részlete, valamint a Balaton környékének 1:300 000 térképe, amelyek lehetőséget adnak az útvonaltervezés és a mérés gyakorlására. Ezzel a térképpel később újra találkozhatnak a diákok a másik kétfajta földrajzi atlaszban. Az úrfelvétel és légifénykép, valamint az Európai Unió bemutatása nem kerettantervi követelmény, a Föld évi középhőmérséklete és évi csapadékmennyisége pedig nem jól használható térképek, így különösebben nem hiányoznak. A magyar történelmi emlékhelyek két oldala helyére a híres magyarok egy oldala került. A térkép és témája gyakorlatilag ugyanaz csak kisebb méretben, és a fotók lekerültek róla. Egyedül a Föld fokozottan veszélyeztetett állatainak térképéért kár, a látványos, kétoldalas térkép fontos, a környezetvédelemhez kötődő témát ábrázolt. Az alaprajztól a térképig téma olyan formán bővült, hogy az iskola példája mellé hasonló logikával bekerült az otthon, egy lakóház és környékének bemutatása a szobától a térképig.

A térképi méretarányok összehasonlítása kibővült térképfajták ismertetésével, a tanulók megismerkedhetnek az autótérképpel, várostérképpel, közigazgatási térképpel, három atlaszokban található különböző méretarányú domborzati térképpel, valamint műholdas térképpel és kontúrtérképpel (9. ábra:). A Budapest kerületeit és hidjait bemutató térkép és grafikák mérete kétszeresére nőtt, és a hidak kiegészültek a Megyeri híd és a Deák Ferenc (Hárosi) híd képével. A régió megye, kistérség oldal módosult, mivel a kistérségeket újra felváltotta a járás. Új a nagy magyar utazók térképe, amely egyben a Föld domborzata térképet is helyettesíti.

A Föld országainak térképe mellett a zászlókat a Föld népsűrűségét, valamint a földrészek és óceánok megoszlását ábrázoló térképek és ábrák váltották fel.

Új feldolgozást kapott a *Mi világunk* témakör, látványos, a Tejútrendszerrel, a Naprendszerrel, a bolygókról és a Hold fényváltozásairól készült kétoldalas grafika segítségével.

Újak a hat oldalt kitöltő, a magyar történelem eseményeiről és az azokhoz köthető mondákról, regékről készült egyszerű térképek, és a hozzájuk köthető látványos, szép, elemzéshez is használható

grafikák. A honfoglaláshoz, az Árpád-házi királyokhoz, a Hunyadiakhoz, a török elleni harcokhoz, Rákóczihoz, az 1848-1849-es szabadságharchoz kötődő vérszerződés, csodaszarvas, a Tordai-hasadék, Kinizsi Pál, Dugovics Titusz, Rákóczi, Gábor Áron történetei az általános iskola alsóbb osztályainak irodalom óráin megjelennek az olvasmányokban. A térképek és a grafikák a kiadó *Képes történelmi atlaszából* kerültek át ebbe az atlaszba, a térképek természetesen egyszerűsített tartalommal.

Összefoglalás

Röviden összefoglalva az iskolai földrajzi atlaszok változásait, elmondható, hogy egy ellentétes folyamat játszódott le az évek alatt. Amíg csökkent a földrajz tantárgy óraszám, a földrajz tanítására fordított idő, addig az atlaszok terjedelme és tartalma folyamatosan bővült, és ezzel együtt változott. A kezdeti, elsősorban a vízrajzra és domborzatra fókuszáló térképek főleg topográfiai ismereteket közvetítettek, ám később egyre nagyobb számban jelentek meg a tematikus térképek is. Témájuk híven tükrözte az egyes korok prioritásait, társadalmi, környezeti problémáit. Az első időkben a természeti környezettel kapcsolatos témák domináltak, majd megjelentek a gazdasági térképek, később pedig a társadalomföldrajzzal kapcsolatos témák, amelyek folyamatosan bővültek a településföldrajz, népesség, energiaellátás, környezetszennyezés, globalizáció problémáinak bemutatásával. Ezzel párhuzamosan megjelentek az atlaszoktól nem idegen, jelenségeket magyarázó grafikák, ábrák, fotók.

A tartalmat és annak változásait elsősorban a tanterv és a szerkesztési munkákban résztvevő tanárok észrevételei határozták meg, de emellett néha a helyhiány, vagy éppen üres oldalak kitöltése is befolyásolta. Ez utóbbi következménye, hogy bizonyos témák hol megjelentek, hol eltűntek (pl. csillagászat, tipikus földrajzi tájak, főemlősök fejlődéstörténete, stb.), és sok társadalomföldrajzi téma – bizonyítva a tantárgyak összefüggését – a történelem társadalomismeret részében is megállná a helyét. Az atlaszok általában többet adtak a tanterv követelményeinél, néha talán megelőzték a tantervi módosításokat is, de a bőséges tartalom lehetőséget teremtett mind a tanárok, mind a diákok számára a földrajzi környezettel, jelenségekkel való alapos ismerkedéssel a tananyagon túlmenően is. Elmondható, hogy a külsejükben is egyre színesebb, szebb kiadványok az idők folyamán az egyszerű szemléltetés helyett a megismerés forrásaivá váltak.

Az *Első atlaszom* az átalakítások során kiváló példájává vált a tantárgyi koncentrációnak, hiszen segítséget ad a környezet- és természetismeret órákon kívül, a honismeret, erkölcsstan, irodalom tanításakor is. Egyben nyit a másik, atlaszt használó tárgy, a történelem felé, mivel betekintést enged a majdani történelmi atlaszba. Így vált igazán a diákok első atlaszává.

Végül, de nem utolsósorban szólni kell azokról a kiváló szakemberekről, tanárokról, egyetemi oktatókról, módszertanosokról, térképészekről, akik az évtizedek során munkájukkal és szakértelmükkel hozzájárultak, hogy a cég kiadványai a lehető legjobb minőségben készüljenek el. A lista hosszúsága nem enged mindenkit felsorolni, de a Cartographia szerkesztőbizottságának tagjaként vagy szaklektorként meg kell említeni Bernek Ágnes, Füsü Lajos, Jónás Ilona, Kerényi Attila, Laki Ilona, Lénárd András, Makádi Mariann, Nemerényi Antal, Probáld Ferenc, Ütőné Visi Judit, Varajti Károly, Vízzy Zsolt nevét.

A Cartographia munkatársai közül pedig ki kell emelni az atlaszszerkesztés szürke eminenciáját, a kiemelkedő tudású földrajzost és térképészt, Martinovich Sándort, aki több évtizeden keresztül felelős szerkesztője volt a cég földrajzi atlaszainak, valamint Kereszty Pétert, aki 15 év földrajztanári gyakorlat után a '90-es évek közepétől irányította a Cartographia iskolai atlasz projektjét, és gondozta azon belül a földrajzi atlaszokat.

TÖRTÉNELMI ATLASZOK

A Cartographia különböző iskolatípusok számára készített történelmi atlaszai tartalmilag és formailag is jobban különböznek, mint a földrajzi atlaszok. Az általános és a középiskolai változat a földrajzi atlaszoktól eltérően eleve nem egymáshoz közeli időben jelent meg, az általános iskolai változat tizenegy év késéssel követte a középiskolait. A korosztályi sajátosságokat szem előtt tartó két kiadvány jól megfelelt az általános és középiskolai követelményeknek egészen 1991-ig, amikor a

négy osztályos gimnáziumokon kívül megjelentek az ún. szerkezetváltó hat és nyolcosztályos gimnáziumok is. Mivel a négyosztályos gimnázium tananyaga magasabb szinten megismétli az általános iskola anyagát, a két atlasztípus ennek megfelelően a 10-14 éves és a 15-18 éves tanulók korosztályi sajátosságait figyelembe véve, szintén két különböző szinten dolgozta fel a történelem eseményeit. A hat- és a nyolcosztályos gimnáziumok azonban 6 és 8 évre osztják el azt a tananyagot, amelyet a négyosztályos gimnáziumban négy év alatt dolgoznak fel, így ezekben az intézményekben a két atlasztípus közül egyik sem használható a történelemtanítás teljes folyamatában. Mivel a cégnek gazdaságossági okok miatt nem állt módjában hat- és nyolcosztályos gimnáziumok számára külön atlaszt készíteni, a probléma megoldására a NAT 1995-ös bevezetése után az új tantervhez igazodva megkísérelt egy több iskolatípusban használható, egyszerűsített atlasz készíteni. Ez lett a *Történelmi atlasz*, amelynek a címe is mutatja, hogy nem célzottan egy iskolatípus számára készült.

A fenti három iskolai történelmi atlaszon kívül még három történelmi tárgyú kiadvány készült a cégnél, amelyek nem a megszokott iskolai történelmi atlaszok kategóriájába tartoznak. Az 1991-ben kiadott *Történelmi világtalasz* egyértelműen a nagyközönség, és nem az oktatás számára készült. A szintén 1991-ben megjelent *Társadalom- és művelődéstörténeti atlasz* egy kicsit talán megelőzte a tantervi anyag változását, mivel olyan társadalomismereti és kultúrtörténeti témákat dolgozott fel, amelyek csak az évtized második felétől jelentek meg a tananyagban. A trianoni békeszerződés 100. évfordulóján megjelent *térKéptelen(?) Trianon* című atlasz ajánlása szerint a nagyközönség és a történelemoktatás számára is jelentős kiadvány.

A történelem atlaszok tartalmát a földrajziakhoz hasonlóan a tananyag határozta meg. Hiába gondoljuk, hogy a történelmi események már lezajlottak, ezért az azokat ábrázoló térképek is változatlanok. Egyrészt változik, bővül, esetleg csökken a tananyag, másrészt a kutatások eredményei is változtathatnak az események tényein és értékelésén, és sajnos a politika, ideológia is sok esetben meghatározó a történelmi térképek készítésekor. Ez néhol a kiadó atlaszain is érződik, de az elmondható, hogy a rendszerváltást követően a cég, több-kevesebb sikerrel igyekezett az eseményeket objektíven, az aktuálpolitikától távol maradván bemutatni.

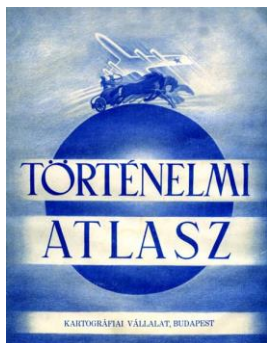
Középiszkolai történelmi atlasz

A Cartographia egyik legrégebbi atlasza, a Középiszkolai történelmi atlasz a földrajzi atlaszokhoz hasonlóan jó példája annak, hogy az évtizedek folyamán a cég kiadványaiban hogyan ötvöződött a régi és az új, a változások folyamán hogyan öröklődtek át az értékek, és egészültek ki az újabb korszakok újdonságaival. Az 1959-ben született, változatos, néha talán kalandos utat befutott kiadvány rövid története már maga is történelem.

A majd 60 kiadást megért kiadvány készítésében három nemzedék szakemberei vettek részt, és több generáció tanult belőle. Az eredetileg papírra rajzolt térképek az asztronalforgatás és fotóeljárás technológiáján keresztül jutottak el a digitalizálásig, miközben az eredeti 12 szín gazdasági okokból 4 színre csökkent az évek folyamán. A 6 milliót meghaladó példány tízféle borító alatt jelent meg, tartalma és terjedelme az évtizedek alatt többször változott, az eredeti 32 oldal 184 oldalra, a 87 térkép száma pedig 330-ra nőtt. Előfordult olyan esztendő, amikor 250 000 példányban jelent meg, míg az utolsó években már néhány ezer példány rendelése is sikernek számított. 24 évi változatlanság utal az 1960-as és 1970-es évek megingathatatlan tünő állandóságára, míg az atlasz életének utolsó két évtizedében történt változások jelzik a rohamosan átalakuló környezet által támasztott új követelményeket.

Az eredeti atlasz térképeinek szerkesztését a korszak legnevesebb történészei végezték. Az idők folyamán a szerkesztési munkák azonban átkerültek történelem végzettségű térképészek kezébe, és a szakmai ellenőrzést tanárokból és történészekből álló szerkesztőbizottság és szakértők látták el. Az elmúlt évtizedek alatt történt tartalmi és formai változások ellenére számos olyan térkép mutatja a folyamatosságot, amelyik még ma is felismerhető az eredeti munkából.

A bezúzott(?) első kiadás (1959)

Az atlasz munkálatai 1954–55-ben a Művelődési Minisztérium megbízására kezdődtek el. A megfelelő technológiai háttér hiányában a vállalat a kivitelezési munkálatok jelentős részét még máshol végeztette. Ezt ellensúlyozta azonban a parádés szerkesztői gárda, amelyet a térképek szerkesztéséhez vonultatott fel. Barta István, Györfly György, Hahn István, Makkai László, Maksai Ferenc, Márkus László, Pamlényi Ervin, Perényi József, Rázsó Gyula, Székely György, Váczy Péter és Várkonyi Ágnes történészek közül többük neve még ma is fogalom, és nem csak szakmai körökben. Hasonló tekintélyeket sorakoztatott fel a térképész szakma is a Radó Sándor elnök által irányított szerkesztőbizottság tagjaiként. Takács József szerkesztő-főszerkesztőként, Érdi-Krausz György szerkesztő-csoportvezetőként,

Bognár Gábor a tervezés-rajz irányítójaként, Tallián Ferenc az Offset Nyomda főmérnökeként vett részt a bizottság munkájában. Pécsi Márton a földrajzi alapokra felügyelt, míg Irmédi Molnár László az ELTE Térképtudományi Tanszék vezetőjeként szaktudásán kívül tekintélyével is támogatta a többiek munkáját.

A háttértérképekhez az alapanyagokat a Kartográfiai Vállalat válogatta össze. A tervekhez a háttértérképek a Honvéd Térképészeti Intézetben készültek 1,8–2-szeres nagyításban kényomatra. A tervezés után a tisztázatokat papírra rajzolták, majd visszakicsinyítették azokat az atlasz méretére. Ennek köszönhető, hogy elsősorban a partvonal és a vízrajz egyedülállóan finom rajzolatúra sikerült. A nevek kézi szedéssel szintén a Honvéd Térképészeti Intézetben készültek ún. flörpota papírra, amely ragasztható volt. A 87 térképet tartalmazó, 32 oldalas, kartonborítós, irkafűzött atlasz a földrajzi atlaszokhoz hasonlóan az ún. francia méretben (23x28 cm vágott méret) készült. 12 színe a feketén, lilán és zöldön kívül a vörös, a kék, a sárga és a barna egy sötétebb és egy világosabb árnyalatából tevődött össze, amelyekhez a domborzatárnyékolás szürkéje csatlakozott. Érdekesség, hogy az atlasz borítóját Szörényi Gyula, a zenész Szörényi testvérpár édesapja tervezte.

A térképek rajzi munkálatai 1958 februárjában fejeződtek be. Az 1959-ben megjelent első kiadás sorsáról többféle változat ismert. Az egyszerűbb az, hogy az atlaszokat a környező országok tiltakozása miatt be kellett zúzni. A részletesebb változat szerint az Offset Nyomda 150 000 tervezett példányban nyomta volna az atlaszt, ám 70 000 példány után le kellett állni a nyomással. A már az iskolákba került atlaszokat is visszavonták, és az elkészült példányokat bezúzták, mivel Románia, a Szovjetunió és Szlovákia nyomására a pártközpont utasította a vállalatot a kinyomott példányok megsemmisítésére. A vállalat egykori főszerkesztője – Dudar Tibor – szerint azonban mindez csak legenda. A kész atlaszok kikerültek az iskolákba, de nem vonták vissza őket. A románok valóban tiltakoztak, és ennek a tiltakozásnak az eredményeképp egy bizottság állapította meg azokat a pontokat, amelyeket javítani kellett a térképeken. Mivel a fentiekre vonatkozó írásos dokumentum nem ismert, el kell fogadnunk az egykori főszerkesztő emlékezését, amit alátámaszt az is, hogy az atlasz TA-2064-es jelzettel megtalálható a Széchenyi Könyvtár térképtárában. Az tény, hogy az atlasz kolofonja szerint az első kiadás valóban 150 000 példányban készült, viszont 1960-ban nem jelent meg. Az 1961-ben megjelent 2. kiadás már a javított lapokat tartalmazta. Mivel mai szemmel nézve a 150 000 példány a gimnáziumok számára elég magasnak tűnik, elképzelhető, hogy két évre tervezték, és 1959-ben valóban csak 70 000 példányt nyomtak belőle. Ennek azonban ellentmond az, hogy 1961-ben a példányszám elérte a 250 000-et, és a következő években is 160 000–200 000 példányban jelent meg. Ez a szám utalhat arra is, hogy a kiadvány bekerült a szakközépiskolákba, utalhat arra is, hogy egy esetleges visszavonás miatt hiány jelentkezett a gimnáziumokban, de utalhat egyszerre mind a kettőre.

De mi volt az ok? Mai szemmel nézve nevetséges apróságok halmaza, de jellemzi a korszakot, hogy az atlasz tudományos megalapozottsága ellenére akkor mindez elegendő volt egy nemzetközi tiltakozás kiváltásához.

- A románok követelték a 9–13. századi térképeken a *romanizált népek* (5.o.), *vlachok* (6., 7., 8. o.) és *románok* (9., 10. o.) népnevek feltüntetését a Balkánon, majd a Kárpátokban és Erdélyben.
- Hasonló követelés volt a szlávok feltüntetésére a Felvidéken és Kárpátalján a 11. századi térképeken (8. o.), valamint a *román, ruszin és szlovák* népnevek megírása a 19. századi Magyarország (26. o.) térképén.

- Több 19. századi (22., 26. o.) térképről törölni kellett a Horvátország és Szlavónia feliratokat, ahol azok még a történelmi Magyarország részeként szerepeltek.
- Az 1526 utáni időszakot bemutató térképeken (16., 17., 18., 20., 21. o.) a Habsburg Birodalom határait határszalaggal kellett feltüntetni, ezzel is demonstrálandó, hogy Magyarország ekkor elvesztette tényleges önállóságát.
- Az Európát 1815–1849 közötti időszakban ábrázoló térképen (21. o.) Erdély határát kellett feltüntetni, arra utalva, hogy Erdély ebben az időszakban nem Magyarország, hanem a Habsburg korona része volt.
- A 15. századi Európa térképén (11. oldal) a Litván Nagyfejedelemségtől és az Oroszországtól keletre fekvő részről a Senki földje feliratot törölni kellett, mivel az kétségbe vonta a terület feletti orosz jogot.
- A reformáció térképéről (15. o.) a határszalagokat kellett törölni, mivel túlságosan összetartozónak mutatta a Német-római Birodalom és Magyarország területét.
- A II. világháború első szakaszát tárgyaló térképen (29. o.) vörös határszalaggal kellett kiemelni a Szovjetunió 1941-es határát a hitleri Németország támadásakor, ugyanakkor Lengyelország megírását az ország 1939-es felosztása után német kézre került területre kellett korlátozni. A második bécsi döntésben Magyarországnak ítélt Észak-Erdélyen pótolni kellett a tengelyhatalmak területi hódítását jelző sraffozást, annak ellenére, hogy a jelmagyarázat szerint az csak az 1939. 09. 01-ig történt hódításokat ábrázolta.

Az atlasz külső megjelenése a korábbi hagyományoknak felelt meg. A rajzi tükröt (20x25 cm) dupla, kék keret (21x26 cm) fogta körül, a fokszámok a két keretvonal között helyezkedtek el. A nagyon szép, finom partvonal-, víz- és határrajz a feles kicsinyítésből adódott. A vonalas határ sötétkék volt. Klasszikus megoldásként jelentkezett az egyes országok színeiben jelentkező határszalag.

A névrajz kétfajta betűtípusból, egy blokkbetű és egy antikva típus verzál, kurrens, bold és dőlt változataiból épül fel. A nevek többsége a blokk típus variációiból áll. Nagybetűsek a címek, országok, közigazgatási egységek, népek, tájak, szigetek, az utóbbi három dőlt betűs. A verzál, bold címek a normál és keskenyített típus váltakozása miatt nem mutattak egységes összképet. A hágók, fokok, magyarázó és jelmagyarázati szövegek a helyszűke miatt keskenyített kurrens betűkből állnak. A hegységnevek az antikva típus bold, a víznevek közül a tengerek az antikva verzál, az egyéb vizek pedig az antikva kurrens változatát kapták. A finom, többségében, vékony betűtípusokból álló névrajz egy kicsit nehezen volt olvasható, amely elsősorban az apró településneveket jellemezte. A nevek írásmódjának elve alapvetően megegyezett a maival. Exonimákat és fonetikus átírásokat alkalmazott. A görög nevek esetében bizonyos következetlenség volt tapasztalható. Az ókori görög nevek átírása nem fonetikus történt, míg a későbbi történelmi korokat bemutató térképeken a fonetikus átírás keveredett a nem fonetikus változatokkal (pl. Larissa; Larissza, Lárissza). Találni az atlaszban érdekes névváltozatokat is. Ilyenek például a Mongol Birodalmat bemutató Ázsia térképén az Arab-tenger helyett olvasható Zöld-tenger, valamint a Bengál-öböl helyett található, Ceylon latin nevéből (Selan) származó Sziláni-tenger.

A feltehetőleg általános torzulású világvetület (Van Den Grinten?) az erős területtorzulás miatt nem adott túl jó képet a Földről.

Az atlasz a történelmi térképek klasszikus hagyományainak megfelelően a politikátörténet eseményeit mutatta be. Tematikus térképeket nem tartalmazott, csak a korabeli tankönyvben szereplő események térképes megjelenítésére korlátozódott. A térképek tartalma gazdag, a legtöbb még ma is megállja a helyét.

A térképnyomtatásban ma már nem alkalmazott 12 szín harmonikus, ízléses színvilágot adott. A sok szín következtében a vonalas elemek és a határszalagok jól elkülönültek, és lehetővé tették a színes megírások változatos alkalmazását. A visszafogott, jól árnyékolt szürke domborzatárnyékolás plasztikus képet adott, emelte a térképek grafikai hatását, de a politikátörténeti térképeknél sokszor zavarta a nevek olvashatóságát. Az irkafűzött atlasz jó minőségű ofset papírra, igényes nyomdatechnikai kivitelben készült.

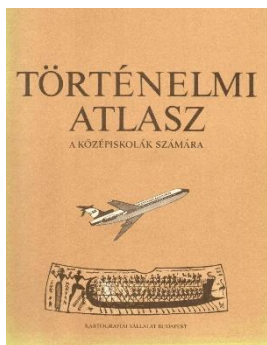
A változatlanság évei (1961–1983)

Az esetleges bezúzást és a javításokat követően két év múlva, 1961-ben jelent meg a második, javított kiadás. A kolofon szerint a térképek tervezése 1960 augusztusában fejeződött be. Az első kiadás kifogásolt részeinek javításán túl a térképek számában az eredetihez képest két módosítás történt. A 27. oldalon *Az I. világháború Európában* egyoldalas térképből féloldalas lett, és az oldal másik felére az I. világháború utáni Európa új, féloldalas térképe került. A 32. oldalon új, egyoldalas térképen kísérhettük figyelemmel a gyarmati rendszer felbomlását, míg a Budapest kialakulását korábban ezen az oldalon bemutató térképsorozat átkerült a hátsó borító belsejére. Az elkövetkezendő 23 évben nem sok változás történt az atlasz életében. Miután 1961-ben a Kartográfiai Vállalat saját nyomdát létesített, 1962-től az Offset Nyomda helyett a vállalat saját maga nyomta a kiadványt.

1967-ben a színek száma 10-re csökkent. Megszűnt a sötétbarna és a szürke, ezért a domborzatárnyékolás átkerült világosbarnába. 1971-ben további kettővel csökkent a színek száma, és 8 színessé alakultak a térképek. Az újabb két megszűnő szín a zöld és a lila volt. A világosbarna helyére visszakерült a sötétbarna, így ettől kezdve sötétbarna volt a domborzatárnyékolás egészen 1990-ig. A színek számának csökkentése, valamint a domborzatárnyékolás színének a változása rontott a térképek grafikai képén, ízléses színvilágán.

Az átalakítás éve (1984)

1984 volt az első jelentős átalakítás éve. Az oldalak száma 32-ről 48-ra, a térképek száma 87-ről 116-ra bővült. A bővítéssel párhuzamosan a térképeket átdolgozták a kor technológiája szerint. A teljes, újra raszterezett (színek árnyalatát meghatározó pontsűrűség) tisztázati anyag asztrononra (műanyag rajzhordozó) került. A színek száma változatlan maradt, de erőteljesebbek, harsányabbak lettek. A narancs helyére visszakерült a zöld. A korábbi blokk és antikva betűtípusokat a hasonló Univers és Times New Roman váltotta fel. A nevek az előző változathoz hasonlóan kerültek besorolásra a két új típus alá. Az új betűtípusokkal szedett nevek rajzolata egyszerűbb és kevésbé finom lett a korábbinál, viszont jobban olvashatóak, különösen a települések esetében. A szórt nevek elhelyezése és ívelése azonban a régi atlaszban szebb volt. A keskenyített, félkövér betűkkel szedett, tömörebbnek,

feketébbnek ható címek tördelése csúnyább, de egységesebb. A jelmagyarázati szövegek apró, nagyon vékony, keskenyített típusa nehezen olvasható. Összességében elmondható, hogy az atlasz külalakja hátrányára változott, egy kicsit harsányabb és durvább lett.

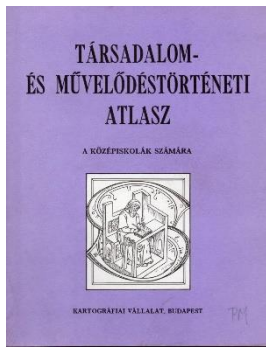
A világvetület megváltozott. Baranyi János II. vetületének fokhálózati képe, és területtorzulása kedvezőbb az előzőnél. A névírásban is változás történt, az ókori görög nevek is fonetikus formában kerültek megírásra. Az atlasz új térképekkel bővült, és a meglévő térképek tartalma is sok esetben módosításra került.

Az igazi változás azonban az atlasz tartalmában történt. Az európai történelemmel foglalkozó lapok mellett végre helyet kaptak az Újvilág történelméről szóló térképek (*Közép- és Dél-Amerika indián kultúrái; Az Amerikai Egyesült Államok XIX. században; Latin-Amerika a XIX. században*). Megjelent néhány kitekintés a teljes Földre különböző időpontokban (*A Föld időszámításunk kezdetekor; A Föld a IX. században; A Föld a XV. században; A Föld országai napjainkban*). Bekerült az atlaszba a korszak néhány jelentős válságterülete is (*Palesztina 1920–1948; Zsidó és palesztin népmozgás 1948–1978; Arab-izraeli háborúk 1948–1982; A koreai háború 1950–1953; Az indokínai népek felszabadító harcai 1945–1979; A kubai forradalom 1953–1959; Közép-Amerika 1950–1987*). Újdonság az emberiség östörténetével foglalkozó, az akkori legújabb kutatások eredményét összefoglaló néhány oldal. Ezzel teljessé vált a történelmi korok ábrázolása. A változások megteremtették az alapjait a tér és időbeli összehasonlításoknak.

Az atlasz néhány térképe abban a korban kiemelkedő jelentőségűnek számított. A Magyar Királyi Földművelési Minisztérium 1938-ban megjelentetett térképe nyomán készült, a Kárpát-medence

Árpád-kori vízrajzát bemutató oldal nyomán először alkothattak képet diákok ezrei a Kárpát-medence víz- és domborzatrajzáról, valamint hazánk vízrajzáról a folyószabályozások előtt. A *Magyarország 1886-ban* című megyeszínezésű térkép és a mellette elhelyezett Magyarország nemzetiségei térkép a II. világháború után először mutatta a tanulóknak újra teljességében a Trianon előtti történelmi Magyarországot és a valóságot a Kárpát-medence népeinek megoszlásáról. A *Magyar Tanácsköztársaság honvédő harcai* és *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása* térképek valójában az ország szétszakítását megelőző folyamatról és a trianoni döntés eredményéről szólnak. A II. világháború után először jelent meg az oktatásban Magyarországnak a két bécsi döntés utáni képe is. A tematika kialakításában sokat segített, hogy az atlasz új szerkesztőbizottságába bekerült néhány olyan, az oktatásban gyakorlati tapasztalatot szerző történész, akik az oktatásmódszertan kutatása terén is jelentős eredményeket értek el. Szabolcs Ottó, Unger Mátyás, Urbán Aladár és Vladár Ervin közreműködése a későbbiek folyamán is jelentősen hozzájárult az atlasz korszerűsítéséhez, és az oktatásban betöltött szerepének növeléséhez.

Intermezzo – Társadalom- és művelődéstörténeti atlasz a középiskolák számára

Az atlasz munkálatai 1987 és 1991 között folytak. A 40 oldalas, 8 színes, a cégtől már megszokott francia méretben (23x28 cm) készült kiadvány szintén rendelkezett tankönyvi engedéllyel, mivel a középiskolák számára szánták. A kiadó az ajánlásban hangsúlyozta, hogy a történelmi atlasszal együtt használandó. Tartalmát tekintve tulajdonképpen megelőzte a tantervet. Az hívta életre, hogy az 1980-as évek közepén felmerült a gondolat, hogy a középiskolák számára többet kellene nyújtani a pusztán politikátörténetet bemutató térképeknél. A tematikus atlasz térképeinek többsége pótolta a hiányt a művelődés-, a vallás-, a tudomány-, a művészet, a gazdaság- és a népességtörténet terén.

Újszerűek az őskori, az ókori civilizációkat és a világ középkori kultúráit, a középkori Európa gazdaságát és népsűrűségét, a világgazdaság kialakulását, valamint az ipari forradalom elterjedését bemutató térképek. Külön ki kell emelni az addig tabunak számító témát, a nagy világvallások, azon belül pedig a kereszténység kialakulását és elterjedését ismertető térképeket. Újdonságnak számítanak a 20. század társadalmi problémáival, a népesedéssel, a világgazdaság fejlődésével, az egészségüggyel, az oktatással és a környezetszennyezéssel foglalkozó fél- és harmadoldalas világtérképek.

A 108 térképből 59 egyetemes, 49 pedig magyar témát dolgoz fel a tematikus térképes ábrázolás ismert módszereivel. Ez igen kedvező arány a magyar témák tekintetében. Értékét azonban parányit csökkenti, hogy a 49 térkép felét (24 db) olyan 20. századi társadalomismereti témák töltik ki, amelyek ugyan fontosak (oktatás, iskolázottság, városiasodás, orvosi ellátás, csecsemőhalandóság, házasságkötés, válás, egészségügy, hírközlés, sajtó), de az akkori tananyag szempontjából kevésbé használhatók. A térképek azonban értékesek, mert szemléletes képet adnak az adott témákban a II. világháború előtti (1938) és a Kádár-korszak elejének (1960) valamint végének (1985) magyarországi állapotairól.

Az oktatás számára is jelentős azonban a magyarországi településpusztulás és ezzel párhuzamosan a népesség változásának bemutatása a török hódoltság idején, majd a török kiűzése után a népsűrűség és a nemzetiségek változása a 18. század vége és a 20. század eleje között. Meg kell jegyezni, hogy a 18. század végi és az 1910-es állapotot tükröző nemzetiségi térképek ugyan mutatják a magyarság elterjedésének növekedését, de elég szerencsétlen megoldás, hogy a két ábrázolás módja nem teljesen egyezik. Mind a kettő színekkel mutatja az elterjedést, de az 1910-es állapot térképe sávozással jeleníti meg a kevert nemzetiségű területeket, és így eltér a 18. század végi állapottól, amely színfoltjai ilyen területeket nem jeleznek. Izgalmas újdonság a Kárpát-medence 1900 körüli magyar néprajzi tájait feltűntető térkép, és fontosak a dualizmus kori Magyarország vasútfejlesztését, iparát, városiasodását és egészségügyét ábrázoló térképek.

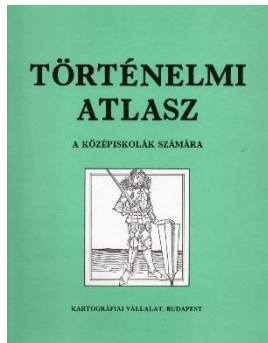
Az Európa és Magyarország kultúráját, művészetét, tudományos és technikai újdonságait bemutató térképek rengeteg lexikális adatot tartalmaznak. Ezek ábrázolása nem térképszerű, hiszen szöveges formában sorolják fel a személyek, tárgyak, stílusok neveit, művek címeit és évszámokat. Grafikailag jelentősen megterhelik a térképeket, viszont koncentrált formában tárják a diákok elé az adatokat.

Hangsúlyozni kell, hogy ezek nem megtanulandók, csak tájékoztatásként szerepelnek az atlaszban, de jól használhatók a diákok esetleges egyéni vagy csoportos feladatainak a megoldásakor is.

Az oldalakat a térképek körül több száz apró, ízléses, finom, fekete tollrajz díszítette, a grafikák által ábrázolt tárgyak, épületek, műalkotások megnevezésével, valamint az időpont és hely feltüntetésével. A tollrajzokat a kiadó grafikusa, Nagy Árpádné készítette. Az atlasz bevezetője szerint a grafikák azért nem színesek, mivel ebben a méretben „a színek hiteles visszaadása lehetetlen”. A grafikákon kívül még számos ábra, grafikon és diagram egészíti ki a térképek tartalmát (10. ábra).

Bár a tartalmas atlasz rengeteg új ismeretet közvetített a diákok számára, kereskedelmileg mégsem bizonyult sikeresnek, mivel érthető módon az iskolák többsége nem rendelt még egy másikat a középiskolai történelmi atlasz mellé. Így pár év elteltével, hogy a már megszerkesztett térképek ne vesszenek kárba, azok többségét a cég beépítette a középiskolai történelmi atlaszba.

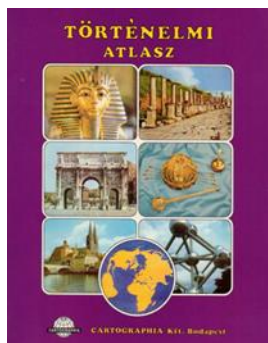
Változások ideje (1991–2002)

1991 és 1994 között néhány apróbb változás történt az atlasz tartalmában, mivel gazdasági okok nem engedték a bővítést, csak a meglévő terjedelmen belüli változtatást. A rendszerváltozást követően, az ideológiai megkötöttségek megszűnésével kikerült a kiadványból néhány a munkásmozgalommal és a szocializmus vélt vagy valós eredményeinek bemutatásával kapcsolatos lap (pl. *Párizsi kommun;* *Munkás és parasztmozgalmak Magyarországon;* *A Magyar Tanácsköztársaság honvédő harcai;* *Jelentősebb beruházások Magyarországon (1960–)*). Ábrázolásra kerülhettek viszont olyan fontos korszakok, mint a dualizmus kora, az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségei, a két világháború közti Magyarország, valamint Európa felosztása és annak következményei a II. világháború után. Jelentéktelennek tűnő apróság, ám mégis jól tükrözi a politikai

életben bekövetkezett változást, hogy a történelmi időszakok meghatározásánál ekkor változik vissza az időszámításunk előtt és szerint kifejezés Krisztus előtt és utánra.

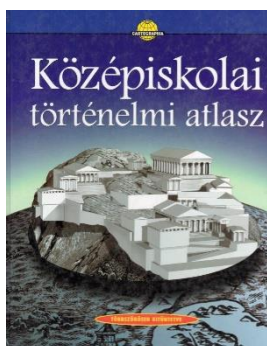
Az atlasz megjelenésén javított, hogy a sokszor maszatosnak tűnő summer sötétbarna színét a szürke váltotta fel.

1994-ben gyökeres minőségi változást hozott az 1991 és 1993 között önálló életet élő *Társadalom és Művelődéstörténeti Atlasz* integrálása a középiskolai történelmi atlaszba. Különösebb technikai akadálya nem volt az összeépítésnek, mert az összevonás esetleges szándéka miatt – ahogy az már fentebb kiderült – az új atlasz is francia méretben, 8 színben és a történelmi atlaszsal megegyező stílusban készült. Fejtörést csak a két atlasz szerkezetének zökkenőmentes egységesítése jelentett. A művelődéstörténeti atlasz 108 térképéből 66 került át a történelmi atlasz bővített változatába, amelynek így az oldalszáma 48-ról 80-ra nőtt. A kimaradt térképek elsősorban a világ és Magyarország 20. századi társadalomismereti témáiból álltak. Átvételre kerültek a kultúrát ábrázoló oldalak grafikái is. Az átvett térképek a kronológia szerint kerültek besorolásra a korábbi oldalak közé.

A bővítés következtében lehetőség nyílt néhány új téma kidolgozására. Régi adósság volt a 17. századi Erdély bemutatása, megjelent az Anjou és Zsigmond kori Magyarország, valamint a magyarországi reformáció és ellenreformáció – vagy katolikus megújulás – eseményeinek és a 19. századi Japán felemelkedésének nyomon követése. A közös kiadványba foglalt, különböző időszakokban szerkesztett 185 térkép nem adott teljesen egységes képet, de a külalakot jelentősen emelték az áthozott grafikák, valamint az ofszet papírról műnyomó papírra történő váltás, és a színes borító. Ugyanakkor a külalakot rontotta, hogy visszatért a barna summer, mivel a művelődéstörténeti atlasz nyolc színe között a sötétbarna szerepelt, és így igazodni kellett hozzá.

Az összevonásból született kiadvány bár formailag nem volt teljesen egységes, a kibővült tartalom elismeréseként 1995-ben a II. HunDidac Taneszközminősítő Díjversenyen Aranyérmet, azaz 1. díjat szerzett.

Az összevonás következtében megnövekedett terjedelem nehézkessé tette a használatot és az eligazodást az atlaszban. Ennek enyhítésére **1998-tól** egy kb. 10 000 nevet tartalmazó névmutató segítette a térképek használatát. A kereső számok és betűk a foksámokhoz hasonlóan a térképeket határoló vastag és vékony keret között helyezkedtek el, a fokhálózat pedig egyben keresőhálóként is funkcionált. A tartalomjegyzékkel együtt újabb 32 oldal már nem tette lehetővé a kartonborítót és az irkafűzést, ezért fűzött kötést és egy grafikai stúdió által tervezett, a korábinál látványosabb keménytablás borítót kapott. Az új köntőssel a külső megjelenés is méltó lett a tartalomhoz. A bővítéssel együtt az atlasz gazdasági okokból átdolgozták a 4 color színre, és ezzel együtt a nyomdai anyag asztralonról filmre került. A 4 színre való átdolgozás folyamán a

A megújulás (2003)

Az ezredfordulóra, 40 évvel az első kiadás után az atlasz terjedelme 2,5-szeresére növekedett, tartalma átalakult és kibővült, külső megjelenése viszont romlott, a nyomdai feldolgozáshoz szükséges anyagai előregedtek, technológiája elavult. Mindenképpen szükségessé vált teljes megfiatalítása. Ez természetesen már csak digitális formában volt elképzelhető. Az évek során kiforrott térképek javarésze nem igényelte az újraszerkesztést, de a digitalizálás lehetőséget teremtett a további bővítésre és aktualizálásra.

Az atlasz az elmúlt két-három évtized eseményein kívül tovább bővült a régebbi korok történéseivel is. Néhány téma több térképre bontva, néhány pedig nagyobb méretben került ábrázolásra. Így például kettévált az arab hódítás, valamint az arab és az iszlám kultúra, a korábbi negyed oldalas Erdély pedig egy oldalásra nőtt. Pótlásra kerültek a korábbi

bővítéseknél helyhiány, technikai, esetleg politikai okok miatt kimaradt térképek. Bővült a tartalom a honfoglalás előtti Kárpát-medence, a honfoglalás, a trianoni békeszerződés és következményei, az 1956-os forradalom és szabadságharc, a szocialista világrendszer felbomlása, a délszláv háború és a határon túli magyarság térképeivel. Nagyobb hangsúlyt kaptak az Európán kívüli világ eseményei (Egyesült Államok, Kína, Palesztin Önkormányzat, a két világrendszer), és 33 tematikus térkép gazdagította tovább a gazdaság-, népesség-, vallás-, település- és csatatérképek sorát. Ilyenek például az ókori városok, a Magyarország nemzetiségei több időpontban, a nándorfehérvári és a mohácsi csata, a Magyarország gazdasága a 16-17. században és a II. világháború legjelentősebb ütközetei. Az állampolgári ismeretek részeként megjelentek a rendszerváltás óta eltelt időszak parlamenti választásainak térképei és a parlament összetételének ábrái. A kiadvány kapott egy 18 oldalas, a kontinensek és Magyarország történetét párhuzamosan összehasonlító kronológiát, névmutatója pedig kb. 1000 névvel bővült tovább.

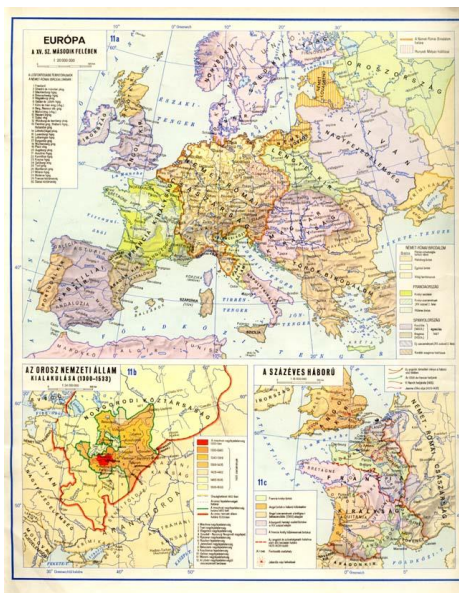
A 148 oldal terjedelemből 96 oldalt foglal el a 251 térkép. Az atlasz mérete kisebb lett, 20x28 cm-re (A/4) csökkent, és iskolai termék lévén környezetbarát szempontokat is figyelembe véve klórmentes, matt műnyomó papírra készült.

Teljes stílusváltás történt. A kiadvány új borítót kapott. Az első kiadás óta hordozott és átöröklött, de a többszörös színsőkkentés és átdolgozás során annak finomságát és visszafogottságát elvesztő, leginkább a régebbi német kartográfiára jellemző stílusjegyek eltűntek. Megjelenésében, színvilágában, térképészeti megoldásaiban egy teljesen új, az akkori ízlésvilágának megfelelő mű készült. A 4 color színből kevert harmonikus színek jobban kiemelik a lényegét. Egységes képet kapott, megszűnt a különbség a korábban összeépített két atlasz térképei között. A finom, visszafogott, de kifejező (nem „maszatos”), szürke domborzatárnyékolás csak ott került alkalmazásra, ahol a tartalom indokolja, vagy néhol díszítőelemként, ha nem zavarja a tematikát.

A művelődéstörténeti atlaszból áttemelt, kevésbé kontúros, kicsit elmosottabb, a korábbi fekete helyett barna (szépia) színű grafikák a sárga háttérszínnel jobban illeszkednek az atlasz tónusaiban

sötétebb, de visszafogott, egységes, ízléses színvilágához. Elrendezésük harmonizál a térképekkel, nincsenek egymástól kerettel elválasztva, ezért nyugodtabb képet adnak. Az új színek és jelkulcs kialakítását a digitális technológia tette lehetővé. A térképek elrendezése kiegyensúlyozottabb, egységesebb. A finom, keskeny keretmegoldást nem zavarják meg kitérősek. A keskenyebb rajzi tükröt kisebb méretarányok ellensúlyozzák. A címek, jelmagyarázatok és rövidítések nincsenek kiablakozva, így azok sem tagolják részekre az oldalakat. A keresőszámok- és betűk, valamint a foksámok a belső kereten belül, a térkép szélén kerültek feltüntetésre, ezért egy kicsit rosszabbul láthatók. Az egyes oldalak térképeit a kereten kívül egy összefoglaló cím foglalja egységbe. A kereten belüli bold, kisbetűs, finoman keskenyített címek jól olvashatók, de nem zavarják a tematikát. A korábbi két betűtípus közül a Times New Roman megmaradt, de az Univers helyére az Ariel került. A szerencsésen megválasztott betűméretek következtében nemcsak a térképi nevek, hanem a keskenyített jelmagyarázati szövegek, valamint a térképeken kívüli magyarázatok, feloldások is könnyen olvashatók. A nevek fajtái továbbra is a korábbiakhoz hasonlóan kerültek elosztásra a betűtípusok között. Változás csak a településneveknél történt, mivel ezeknél az Univers típust a jól olvasható, de rajzosabb, mutatós, talpas Korinna típus váltotta fel.

Oldal az első kiadásból

Oldal a 2003-as kiadásból

A térképek partvonal- és vízrajza elnagyoltabb, mint az eredeti atlaszé. Ez azzal magyarázható, hogy a korábbi térképek átrajzolása révén készültek. Néhol figyelmetlenség következtében történt visszalépés is. Pl. a Volga futása az ókori térképeken nem az akkori, hanem a mai állapotot tükrözi, ellentétben az eredeti atlassszal. A határábrázolások megváltoztak, határszalag csak akkor jelentkezik, ha azt a tematika kívánja. Ez a térképek áttekinthetőségét javítja.

Partvonal az első kiadásban

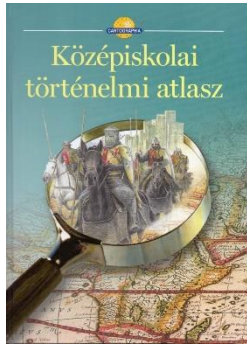

Partvonal a 2003-as kiadásban

A torzulási szempontokból is optimális Baranyi IV világvetület laposabb alakja miatt a korábbihoz képest könnyebben illeszthető az atlasz oldalába. A Föld térképek, különösen a domborzatárnyékolással díszítettek, megjelenésükben és színeikben is szebbek.

Az átalakítás sikerét jelezte, hogy a megjelenés évében az atlasz elnyerte a VI. HunDidac Tanszkozmínősítő Díjverseny Nagydíját.

Fókuszban az érettségi (2008)

A kétszintű érettségi bevezetésétől, 2005-től 2016-ig a 40/2002 (V. 24.) számú OM rendelet értelmében bármilyen középiskolai történelmi atlasz szükséges segédeszközként használható volt a középszintű történelem érettségi teljes menetében, emelt szinten pedig az írásbeli egy részén és a szóbelin. Így természetesen megnőtt az atlaszhasználat jelentősége. Mivel az atlasz tankönyvi engedélye 2007-ben lejárt, ezért az engedély megújítása előtti átalakításkor kiemelt szempont lett az atlasz használatának megkönnyítése.

A kiadvány elejére került egy az atlaszhasználatot segítő tájékoztató oldal, amely egyrészt felhívja a diákok figyelmét arra, hogy az atlasz használható az érettségiben, másrészt útmutatót adott az atlasz egyes elemeinek a használatához. A tájékoztató kiemeli a térképek címéből, jelmagyarázatából, jeleiből, neveiből szerezhető információk és a földrajzi háttér jelentőségét, valamint a tematikus térképeknek a következtetések levonásában játszó szerepét. Jelzi, hogy a grafikák nem csak díszítőelemként szerepelnek az atlaszban. Rámutat a térképek, a kronológia és a névmutató együttes használatának jelentőségére, a kronológia szerepére a térben és időben való tájékozódásban, és a névmutatóban található kb. 11 000 névből szerezhető információkra.

A történelmi események és korok közötti eligazodás megkönnyítése érdekében a tartalomjegyzékben színes címek jelzik az egyes történelmi korokat. Ezek a színek megisméltődnek a térképes oldalak kereteként és a kronológia oldalain is.

Az atlasz 148 oldalról 160 oldalra bővült. Új címlapot kapott, a középiskolai történelmi atlasz ekkor lépett be a kiadó ún. „nagyítás” borítóinak sorába.

Az új térképek száma nem sok, viszont jelentős témákat tárgyalnak. Néhány a 18. század végi és a reformkori Magyarország gazdasági-társadalmi jelenségeit – betelepülés, telkes jobbágyok, legnagyobb földbirtokosok, piacközpontok, külkereskedelem, örökváltás – ábrázolja, néhány pedig a 20. század első felének kérdéseit taglalja, így pl. az I. világháború utáni népszavazási és döntőbíráskodási területeket, politikai és szövetségi rendszereket az 1930-as években, határváltozásokat Európában 1938 és 1941 között, valamint a II. világháború után.

A megújított atlasz ezekkel a kiegészítésekkel megfelelt az ekkoriban a középpontba került kompetenciaközpontú oktatás szempontjainak. Néhány közülük – a térképhasználat értelemszerű alkalmazásán túl – a teljesség igénye nélkül:

- Képi források használata
- Információk gyűjtése és következtetések levonása egyszerű statisztikai táblázatokból, diagramokból, grafikonokból, kronológiákból
- Statisztikai táblázatok, diagramok, grafikonok, kronológiák, sematikus ábrák tartalmára vonatkozó állítások megfogalmazása, következtetések levonása, szöveges elemzés készítése
- Történelmi folyamatokról sematikus ábra készítése
- Társadalmi viszonyok, kormányzati struktúrák vázlatos ábrázolása
- Történelmi fogalmak azonosítása, helyes használata
- Atlasz segítségével szempontok szerinti ismeretek gyűjtése
- A földrajzi környezet szerepe az egyes történelmi kultúrák és államok kialakulásában
- A történelmi fejlődés során kialakult régiók bemutatása térképen
- Konkrét történelmi események térben és időben való elhelyezése
- Fontos történelmi események sorrendbe állítása, évszámokkal, nevekkal és helyekkel való összekapcsolása
- Térkép-vázlat, kronológiai tábla, forrás segítségével konkrét eseménysorok bemutatása
- A nagy történelmi korok és a kisebb korszakok elnevezésének és sorrendjének, valamint legfontosabb jellemzőinek ismerete
- A népesedési folyamatok főbb jellemzőinek felismerése és bemutatása

A fentiek eredményeként a diákok számára értő használat mellett megnyitotta az utat történelmi ismereteik áttekintése, rendszerbe foglalása és kiegészítése felé, a gyakorlott használó számára pedig biztonságot nyújtott a sikeres érettségi vizsga letételéhez.

Atlasz és politika (2009)

2008-ban az atlasz újabb 5 évre megkapta a tankönyvi engedélyt, ami sem átalakítást, sem bővítést nem tett lehetővé, ám a kiadó 2009-ben mégis rákényszerült a tartalmi változtatásra.

Hazai felekezeti és etnikai csoportok részéről érte kritika az atlaszt, amely irredentizmust, a nemzetiségek egyoldalú ábrázolását, történelmi tények elhallgatását kérte számon rajta. A kritika szerint a kiadvány a nemzeti radikalizmus megerősödését, a rasszizmust, a szélsőjobboldali nézetek terjedését, végső soron a diákok torz történelemszemléletének a kialakítását segíti.

A kisebb politikai vihart az okozta, hogy a kritikai elemzés készítői hivatkozással a kiadvány kolofonjában szereplő a „*A Cartographia Tankönyvkiadó Kft. kéri a tisztelt Olvasókat, hogy az esetleges tartalmi hibákat szíveskedjenek közölni.*” felszólításra, észrevételeiket a kiadó helyett az oktatási miniszternek küldték el (aug. 10.), majd az elemzés megjelent a dalit.hu portálon (aug. 15. *Se holokauszt se romák – ami a Középkorai történelmi atlaszból kimaradt*). A kiadó minderről a Népszabadság augusztus 24-i számából (*Kimaradt a nagydíjas atlaszból a holokauszt és a cigányság*) értesült, és innen már rövid út vezetett a média figyelmének a középpontjába kerüléséig.

Szűdi János közoktatási szakállamtitkár józan megfontolással a kiadóhoz irányította a kritika megfogalmazóit, és az egyeztetések után megoldás született a kifogásokra, amelyek szakmailag az alábbi sarkalatos észrevételek köré csoportosíthatók.

1. A történelmi Magyarország határainak az ábrázolásával az atlasz a Nagymagyarország tudatot erősíti a diákokban.

Az ehhez a ponthoz felhozott érv – a 160 oldalon 103-szor jelenik meg a történelmi Magyarország – szakmailag értelmezhetetlen, egyszerűen nem vehető komolyan. Hogyan lehetne határok nélkül ábrázolni egy országot, hogyan lehetne pl. a 15. századi Európát a Magyar Királyság határai nélkül bemutatni? Így ebben a kérdésben a kiadó nem tudott, és nem is szándékozott tenni semmit.

2. A nemzetiségek ábrázolása egyoldalú, a magyarországi zsidóság és cigányság nem jelenik meg. Ez annyiban igaz, hogy az atlasz nemzetiségi térképei színfoltokkal ábrázolják az egyes etnikumokat, ami a zsidóság és a cigányság esetében nem megvalósítható, mivel nem egy jól körülhatárolható területen éltek, és élnek. Megoldásként az 1910-es állapotot bemutató nemzetiségi térképen pontszórás segítségével megjelent a cigányság, míg a zsidóság jelenlétét a vallások elterjedését 1910-ben ábrázoló térképen az izraelita vallás jelzi.

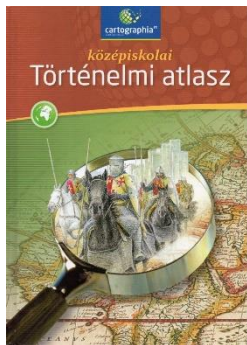
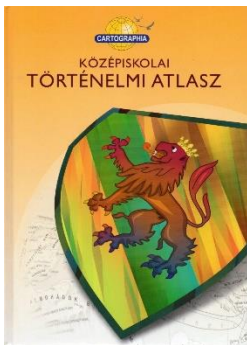
3. Kimaradt az atlaszból a holokauszt és a magyarországi zsidóság és cigányság deportálásának bemutatása.

A holokauszt ábrázolása nem maradt ki, hanem a II. világháború emberveszteségei között jelent meg. Az észrevétel abból a szempontból jogos volt, hogy a holokauszt térképesen ábrázolható, és súlyánál fogva megérdemel egy önálló térképet. A magyarországi zsidóság gettósításának és deportálásának bemutatása valóban hiányzott. Ezeket a térképeket *”A gazdasági fejlettség különbségei 2000-ben”* című féloldalas térkép rovására pótolta a kiadó. Méretük kicsi, de a következő kiadás orvosolta ezt a problémát.

4. A kronológia számos fontos eseményt nem jelöl, valamint megfogalmazása egyes esetekben sértő. A kronológia tartalma az események jelentőségének megítélése szempontjából bármikor adhat okot vitára. Ám valóban nem tartalmazott a roma népességgel kapcsolatos adatokat, és hiányzott néhány, a magyarországi zsidóságot érintő, kiemelkedően fontos esemény. Pótlásra került többek között Zsigmond királynak, a Magyarországra érkező cigányok számára kiadott kiváltságlevele, II. József rendelete a zsidók szabad költözködési jogáról, valamint a magyarországi zsidótörvények. Javításra került az olyan stílusosan jogosan kifogásolható „mondatszörny”, mint a *„Megkezdődik a zsidókérdés náci programja.”*

Mivel a kritika az Oktatási és Művelődési Minisztériumig jutott, a megoldás érdekében a kiadónak lehetősége nyílt az időközi javításra. Ezt megkönnyítette, hogy a 2009-ben kinyomott atlasz utolsó színes ivénél a nyomdában felcserélték a cián és a bíbor színeket, így ezt az ívet mindenképpen újra kellett nyomni. A pótlások és javítások erre az ívre estek, ezért ez többletköltséget nem jelentett.

Az utolsó átalakítás (2012)

Az utolsó átalakításkor az atlasz terjedelme tovább nőtt 160 oldalról 184 oldalra. Számos új térkép került bele, több térkép nagyobb méretarányt kapott, ám az igazi változás az atlasz szerkezetében történt. Az események korábbi kronológiai sorrendje megmaradt, de az egyetemes történelem, a magyar történelem és a művelődéstörténet témáit három külön fejezet foglalja magába. Így az egyes fejezetek térképei könnyebben, gyorsabban megtalálhatók, és a megoldás nem ütközik a tanterv anyagával sem, mivel az egyetemes és a magyar történelem egyes

korszakainak az eseményeit az is külön-külön tárgyalja. A három fejezet kapcsolódó térképeire az oldalak alján színes oldalszámok utalnak, a színek megegyeznek a térképoldalok kereteinek a történelmi korokra utaló színeivel. Ezzel a megoldással nem szakad meg sem az egyetemes, sem a magyar történelem eseményeinek kronológiai folyamatossága.

A bővítés mellett az atlasz ebben az évben új borítót kapott. Az oka – akárcsak a középiszkolai földrajzi atlasz esetében – kereskedelmi, az eladott példányszám növekedését várták tőle. Mivel a számítás nem vált be, egy évvel később a kiadó visszatért a nagyítóval változathoz.

Az egyetemes történelmi rész a következő témákkal bővült. Az emberiség korai történelme kiegészült a növénytermesztés és állattenyésztés elterjedésének és a fontosabb haszonnövények és háziállatok házasításának bemutatásával. Egy teljes oldalt kapott az Orosz Birodalom kialakulása a 14-19. század között. A *Közép-Európa népei 1910-ben* egyoldalas térkép az I. világháború utáni Párizs környéki békeszerződések következményeinek könnyebb megértését hivatott segíteni. A holokauszt térképe fél oldalasra nőtt, így áttekinthetőbb. Az európai zsidóság történetéről mesél a 11-19. századi zsidóüldözések, valamint a 19. század végén és a 20. század elején lezajlott Kelet-Európából történő zsidó kivándorlás térképe. Új az Európai Unió kialakulásának a térképe, amely néhány évvel később kiegészült a 2014-es európai parlamenti választások bemutatásával. A délszláv háború okainak tisztázásában segítenek a volt Jugoszlávia nemzetiségi megoszlását három időpontban (1450, 1991, 2003) és a Balkán vallási megoszlását 1910-ben mutató térképek. Az elmúlt évtizedek háborús gócpontjainak bemutatása kiegészült a Kaukázus és a Perzsa (Arab)-öböl térségének fegyveres konfliktusaival, valamint az afganisztáni háborúkkal. A két nagy katonai tömb szembenállásának poláris vetületben való ábrázolása szemléletesen mutatja, hogy a hidegháború két nagy tábora katonailag milyen mértékben fenyegette egymást. A globalizáció problémáival foglalkoznak a környezetkárosítást, a népességrobbanást és a gazdasági fejlettség különbségeit feldolgozó térképek.

A magyar történelem fejezete is jelentősen változott. *A Kárpát-medence hegy- és vízrajza az Árpád-házi királyok idején* féloldalasról egyoldalasra nőtt, és oldalpárként kiegészült a terület 19. század végi hegy- és vízrajzával, megteremtve a folyószabályozás előtti és utáni állapot összehasonlításának lehetőségét. Négy új térkép mutatja be a honfoglalás előtti Kárpát-medencét a hun, a gót, a langobárd, gepida és avar uralom idején. Jelentőségének megfelelően egyoldalasra nőtt a Hunyadiak hadjáratainak térképe, amelyen ábrázolásra kerültek a Hunyadi-birtokok is. A korábbi két térkép helyett négy ábrázolja az 1848-49-es szabadságharc eseményeit. Méretük ugyan csökkent, de letisztultabbak, áttekinthetőbbek, és jobban követik a szabadságharc szakaszait. A hazai nemzetiségek térképeinek száma bővült a 18. század eleji, azaz a betelepítések előtti, valamint az 1910-es állapot bemutatásával. Ez utóbbin méreténél fogva lehetőség nyílt a korabeli roma népesség részletesebb megjelenítésére. Külön térkép mutatja a cigányság európai vándorlását, és a magyarországi romák 20. század végi hazai jelenlétét kistérségenkénti arányuk alapján. Féloldalas térkép foglalkozik a magyarországi vallások állapotával a 20. század elején, és önálló térképet kapott az izraelita vallásúak aránya ugyanebből az időből. A magyarországi deportálások térképe a 2009-es kisméretű szükségmegoldás helyett fél oldalt kapott, és a II. világháború témája kiegészült Magyarországon német megszállásának történetével. A II. világháború utáni korszak térképei hazánk gazdaságát és kultúráját mutatják a rendszerváltás előtt és után, valamint a magyarországi nemzetiségi kisebbségeket és a Kárpát-medence nemzetiségeit 2000 körül. Az állampolgári ismeretek részeként a parlamenti választások térképei kiegészültek a 2012 előtti és utáni magyar választási rendszer ábrájával.

A művelődéstörténeti fejezet is több részre tagolható. A nyitó oldal összefoglalja az emberiség világméreteinek alakulását az ókortól napjainkig. Az ezt követő vallástörténeti rész egyrészt a világvallások kialakulását mutatja be, majd a kereszténység történetét, de a korábbiakhoz képest jobban tagolva, több részre bontva. Nyomon követhetjük a kereszténység elterjedését a 11. század közepéig, a kolostoralapításokat, a hittérítést és egyházszakadást, az egyházszervezeti beosztást, valamint a szerzetesrendek és kolostorok alapítását. Az írás elterjedését szemléltető új térképet az óskori és ókori civilizációkat, az Európa, majd Magyarország kultúráját bemutató térképek követik. Az atlaszt az összehasonlító kronológia és a névmutató zárja.

Az atlasz, mint új ismeretek forrása

Az atlasz első és utolsó kiadása egymás mellé téve látszólag két egymástól független kiadvány. De a két kiadás között eltelt 59 év alatt történt átalakulásokat figyelemmel kísérve egyértelmű a kapcsolat az eredeti és a leszármazott mű között. A folyamatoságot bizonyítja az a 38 térkép is, amely ma is felismerhetően az eredeti atlaszból származik.

Térkép az első kiadásból

Térkép a 2003-as kiadásból

Az atlasz értéke azonban nem csak a folyamatosságban rejlik. Igazi értéke az, ahogy a történelmi események egyszerű grafikai megjelenítéséből új ismeretek forrásává alakult át. A térképeket legtöbbször egyszerűen csak objektumok, események, jelenségek, térbeli megjelenítésének könyvelik el. Az atlasz jól példázza ennek az ellenkezőjét. A világ különböző területeinek ábrázolása, a Föld térképek, a tematikus lapok a tér és időbeli összehasonlításokon túl lehetőséget teremtenek következtetések levonására, történelmi folyamatok felismerésére. A gazdag térképi adatokat kiegészítik a grafikák és a hozzájuk tartozó aláírások, a kronológia pedig az események időrendjének megidézésén túl megkönnyíti a térképi összehasonlítások értelmezését. A névmutatóval kiegészülve a kiadvány csupán önmagában is képes képet adni egy-egy történelmi korról. Az atlasz terjedelmének növekedése, az új térképek alapvetően a fenti lehetőséget támogatták. A vallás-, népeiség-, gazdaság- és művelődéstörténeti térképek a politikatörténet kiegészítőjeként az események okait, hátterét, következményeit vizsgálják és magyarázzák. Könnyebben érthetőek például, hogy miben gyökereznek az egyes kultúrák különbségei, miért az újkori Nyugat-Európa vált évszázadokra a világ fejlődésének meghatározójává, milyen új konfliktusokat szült az I. világháború utáni rendezés, és honnan eredeztethetőek a délszláv háború okai. A folytonosság és a megújulás egyik legjellemzőbb példája 15. századi Magyarországot bemutató oldalak. Az 1959-es atlaszban kétoldalas térkép ábrázolta Magyarország közigazgatását kiegészülve Hunyadi János törökellenes és a husziták közép-európai harcait ábrázoló melléktérképekkel. Az 1984-es bővítéskor a melléktérképek kiegészültek Hunyadi Mátyás hadjárataival. A 2003-as átdolgozáskor egy kis melléktérképen összevonásra kerültek a Hunyadiak hadjáratai, és megjelent a nándorfehérvári csata térképe. Egy évtizeddel később azonban tanári kérésre a Hunyadiak kora külön oldalt kapott, mivel kiderült, hogy hiába volt talán a legszebb térképe már az '59-es atlasznak is a Magyar Királyság vármegyerendszerét, városait bemutató kétoldalas térkép, ha tanórán a tananyaghoz nem használható, viszont a Hunyadiak korát és hadjáratait bemutató, a tananyag szempontjából is fontos térkép használhatóságát kétségbe vonja túl kicsi mérete. A Hunyadiak korát bemutató új oldal mellett azonban megmaradt az atlaszban a Magyarország vármegyerendszerét bemutató térkép is, hiszen a történeti értékű korabeli településeket és településneveket tartalmazó térkép képet alkot, és információt nyújt a fénykorát élő középkori Magyarországról.

A bővítések és a komplexitás következtében a 2010-es évekre az atlasz meghaladta egy középiskolai kiadvánnyal szemben támasztott követelményeket, és érettségi után a diákok könyvespolcán egy történelmi világtlaszt helyettesíthetett.

Képes történelmi atlasz

A Képes történelmi atlasz ugyan nem tartozik a Cartographia legöregebb kiadványai közé, hiszen a földrajzi atlaszok és a középiskolai történelmi atlasz is régebbiek, ám az általános iskolai földrajzi atlasz után a második legnagyobb példányszámban kiadott terméke a kiadónak. 1970 óta, 53 éve minden évben megjelent, és közel 6 millió példány fogyott belőle. 24 oldalról 64 oldalra bővült, térképeinek száma 65-ről 141-re nőtt. Az átalakítások során egyszer teljesen megújult, a hagyományos technológiát felváltotta a digitális, nyomdai színeinek száma 8-ról 4-re csökkent, és tökéletesen új külsőt kapott.

Az első kiadás (1970)

A célzottan a 10-14 éves korosztály számára készült kartonborítós, irkafüzéses, A/4-es (20x28 cm) méretű, 8 színes (fekete, vörös, sötétkék, zöld, szürke, világoskék, rózsaszín, sárga) atlasz 24 oldala és a két borító belső 65 térképet tartalmazott. A térképek vékony kék keretűl az oldalak széléig színes sávok keretezik a térképeket. A színes szegélyek csak díszítő elemnek tűnnek, logikát nem lehet felfedezni az oldalak témája és a színes keretek között. A térképek mellett méretarány nincs feltüntetve, csak vonalas aránymérték, azaz mértékléc. A térképek egy része rendelkezik fokhálózattal, egy része nem. A Baranyi II vetületben készült világtérképeken érthető módon van fokháló, és az atlasz utolsó harmadában, a hetedik-nyolcadikos tananyaghoz köthető térképeken látható fokháló, de ezek között sem mindegyiken. Az atlaszban általános jelmagyarázat nincs, a jelek csak azoknál a térképeknél kapnak

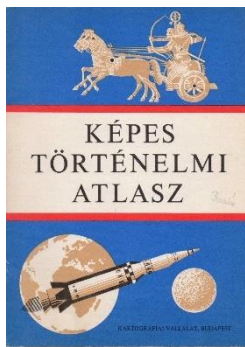

magyarázatot, ahol szükséges. A térképek egy része – elsősorban Magyarország térképei – kapott domborzatábrázolást, de nem egyértelmű, hogy mi volt a vezérlő elv a kiválasztásnál. Például az I. világháború kapott domborzatot, a II. világháború térképe nem. A domborzat színe szürke, északnyugatról megvilágított halmos, ún. „vakondtúrásos”. Ez igen látványos, az adott korosztály számára könnyen értelmezhető. Hasonlóan könnyen érthető és feldolgozható a térképek csekély, visszafogott tartalma. A térképek nem sok nevet tartalmaznak, de a településnevek esetében a betűnagyság elég kicsi, így nehezen olvashatóak. Sok esetben rontja az olvashatóságot a szürke, halmos domborzat is. A tartalmilag nem zsúfolt térképeken a teret sok száz, apró, 1-2 cm nagyságú, színes épületek, tárgyak, eszközök, találmányok, portrék, viseletek, életképek, jelenetek grafikái töltik ki. Ezek a grafikák Keresztesi Albertné munkái. A grafikák, ha témájuk megkívánja, topográfiai helyhez köthetők (**11. ábra**).

Az atlasz az egyetemes és a magyar történelem bemutatásában kiegyensúlyozott, hiszen 33 az egyetemes történelem, 32 pedig a magyar történelem eseményeit dolgozza fel. Az őskor nem jelenik meg a térképek között, 9 az ókorral, 13 a középkorral, 28 az újkorral és 14 a legújabb korrallal foglalkozik. A térképek többsége a politikatörténet kategóriájába sorolható, tematikus térkép nem található közöttük, csak két településtérkép (az ókori Athén és Róma), valamint a technika és tudomány nagy vívmányait a 19. század közepétől a múlt század közepéig bemutató térképi háttérre helyezett grafikagyűjtemény. Az első és a hátsó borító belsején a magyar és az egyetemes történelem jeles csatáinak grafikus térképes feldolgozása található. A hátsó belső borítót a csatatérképeken kívül „A történelmi korok és az emberiség fejlődése” című grafikus időszalag foglalja el, amely kiegészül a marxista történettudomány által meghatározott társadalmi berendezkedés és fejlődés terminológiájával (ősközösség, rabszolgaság, feudalizmus, kapitalizmus, szocializmus). Az ábrán kívül az atlasz több térképén is megjelenik a korabeli ideologikus tananyag nyoma. Ilyenek a magyarországi munkás- és parasztmozgalmakat, Marx, Engels és Lenin életútját, a párizsi komünt, az 1917-es szeptérvári felkelést, a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak nevezett polgárháborút, a Tanácsköztársaság harcait és a magyarországi szocialista építést feldolgozó térképek. Erősen didaktikus az atlaszt záró, a Föld országait 1970-ben bemutató térkép is, amely fő mondanivalója a világ kettéosztása szocialista és fejlett tőkés országokra.

Figyelembe véve, hogy a tanulók a 4. évfolyamból úgy érkeznek, hogy térképi ismeretekkel még nem rendelkeznek, a fentiek ellenére összességében elmondható, hogy a térképek egyszerűségük és néhol ideologikus tartalmuk mellett is színesek, látványosak, és a 10-14 éves gyerekek számára böngészésre, a térképek megkedveltetésére és a térképhasználat elsajátítására alkalmasak.

Az első átalakítás (1980)

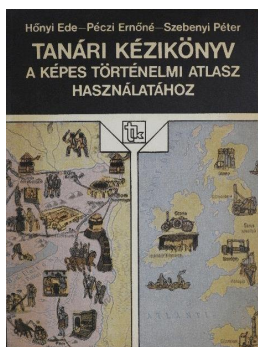
Az átalakítás az 1978-as új tanterv 1980-ban történő bevezetéséhez köthető, amint arra az atlaszhoz készített tanári kézikönyv bevezetője is utal: „Az 1980-ban életbe lépett általános iskolai történelem- az állampolgári ismeretek tanterv bevezetésével új tankönyvek és más taneszközök készültek.”

Az atlasz műszaki paraméterei közül csak a terjedelem változott, 8 új oldallal 32 oldalra bővült. Született egy őstörténeti oldal, amely az emberiség kialakulását és elterjedését, valamint hazánk legjelentősebb őskori régészeti emlékeit mutatta. A középkori fejezet kiegészült az arab kultúra és a kereszties hadjáratok, az újkori történelem pedig a német és az olasz egység, valamint a balkáni államok kialakulásának bemutatásával. Nőtt a világra történő kitekintések száma, hiszen a nagy földrajzi felfedezések idején túl egy 18. és egy 19. századi világtérkép mutatja az

európai hatalmak terjeszkedését és a gyarmatosítás folyamatát. Hasonló kitekintés lehetne a napjaink életét bemutató világtérkép, de ez az oldal sajnos csak egy térképi háttérre helyezett grafikagyűjtemény. Igaz, hogy az atlaszsal ismerkedő 10 évesek számára jó bevezető a világ és a kontinensek megismeréséhez. Szintén grafikagyűjteménynek nevezhetők a tudomány és kultúra 15-18. századi, valamint a művészet és tudomány újkori eredményeinek és képviselőinek grafikáit egy Európa háttértérképen bemutató oldalak. Ezek nem segítik a térképpel való ismerkedést, mert a grafikákat hiába helyezték el topográfiailag nagyjából megfelelő helyre, határok és országnevek nélkül a diákok számára nem adnak segítséget ahhoz, hogy maguktól rájöjjenek, hová köthetők a grafikák. Ez főleg az újkori térképnél sajnálatos, mert a 7. évfolyam esetén a tanulók számára ez már nem okozna kihívást. A pozitívuma ezeknek az oldalaknak, hogy a politikatörténeten túl megjelennek

a művelődéstörténettel kapcsolatos témák. A magyar történelmi rész kiegészült Magyarország 18. századi térképével, és ezzel párhuzamosan megjelent az első tematikus térkép az atlaszban. Bátorralan próbálkozásként egy 4x5 cm-es pontszórásos bélyegterkép tájékoztat Magyarországot 18. századi nemzetiségi megoszlásáról. Az ideológiával kapcsolatos események ábrázolása tovább bővült, mert bár a magyarországi munkás és parasztmozgalmak térképe kikerült az atlaszból, helyette azonban újként kerületek a kiadványba az európai és az oroszországi munkásmozgalom kibontakozásának, az európai kommunista forradalmi mozgalmaknak, valamint a kommunista pártok megalakulásának térképei. Mai szemmel nézve helypazarlásnak tűnik a bővítésnek ez a része, különösképp, ha figyelembe vesszük, hogy kikerült az atlaszból az amerikai kontinens történetét feldolgozó valamennyi térkép (*Észak-Amerika a XVIII. század végén; A dél-amerikai államok kialakulása; Az Amerikai Egyesült Államok a XIX. században*).

A fentiek mellett, a bővítés ellenére – bár érthető módon – hiányoznak a két világháború utáni rendezés, a két világháború közötti határváltozások, a dualizmus kori Magyarország fejlődésének, és a történelmi Magyarország felbomlásának térképei.

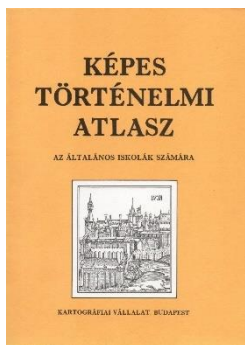

Az atlaszhoz 1983-ban tanári kézikönyv (*Tanári kézikönyv a Képes történelmi atlasz használatához*) készült, amelynek egyik indoka, hogy az új tanterv a korábbiaknál alaposabban foglalkozott a történelmi térben való tájékozódóképesség fejlesztésével, ezért az atlasz jelentősége a történelemtanításban tovább növekedett. A kézikönyv vázolja az atlasz szerepét a történelmi térben való tájékozódóképesség fejlesztésében, ismerteti, hogyan kapcsolódik egyéb topográfiai és más szemléltetőeszközökhöz, és részletesen ismerteti a térképek koncepcióját, értelmezi az ábrákat és a jelzéseket.

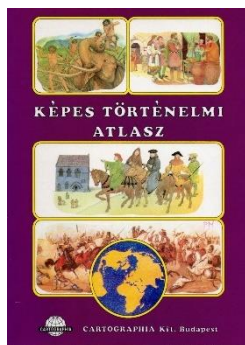
A kézikönyv terjedelme 160 oldal, mérete 20x15 cm, kötése fűzött, keményítáblás. Szerzők Hőnyi Ede és Péczy Ernőné, az akkori Kartográfiai Vállalat dolgozói, valamint Szebenyi Péter történelemtanár és módszertanos, mindannyian az atlasz szerkesztőbizottságának tagjai.

Változások évei (1991-2002)

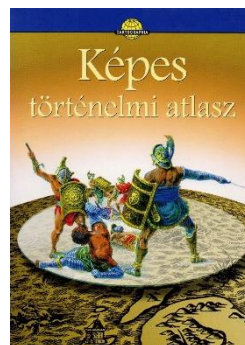
A '90-es évek folyamán az atlasz kisebb nagyobb változásokon esett át. Műszaki jellemzőiben annyi módosulás történt, hogy az évtized közepétől a belveik ofszet papírját matt műnyomó váltotta fel, a kartonborító pedig fényes fóliát kapott. Legtöbbet a borító változott, a jelzett időszakban háromféle borítóban jelent meg a kiadvány.

1991

1994

1997

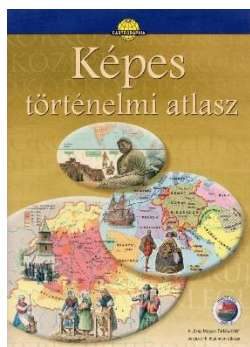
Az 1991-ben történt változások egyértelműen az atlasz ideológia mentessé tételét jelentették. Eltűntek az ilyen jellegű témák. Kikerültek az atlaszból az európai és az oroszországi munkásmozgalom, a párizsi kommun, a magyarországi szocialista építés, valamint az európai kommunista forradalmi mozgalmak és kommunista pártok megalakulásának térképei. „*A Nagy Októberi Szocialista Forradalom / A polgárháború és intervenció*” címet felváltotta a „*Forradalom, polgárháború és intervenció Oroszországban*”. A Tanácsköztársaság harcainak ábrázolását felváltotta a történelmi

Magyarország 1918-1919-es eseményeinek bemutatása, a trianoni határokon belül ábrázolt „Magyarország felszabadítása” térképet pedig felváltotta az 1944-1945-ös hadműveletek 1941-es határok mentén történő megjelenítése. Ugyanakkor visszakerült az 1980-as átalakításkor kihagyott, az amerikai kontinens történelmével foglalkozó három térkép (*Észak-Amerika a XVIII. század végén; A dél-amerikai államok kialakulása; Az Amerikai Egyesült Államok a XIX. században*). Új az I. világháború utáni változásokat bemutató, Európa 1914-es és 1922-es állapotát összehasonlító két térkép, új a hazánk 1938-1941 közötti határváltozásait és területgyarapodását, valamint az 1848. március 15-én Pest-Budán lezajló eseményeket bemutató térkép. „A Föld országai napjainkban” térképet felváltotta „A gyarmatok függetlenné válása 1918-tól” A hátsó belső borítóra az időszalag helyett nevezetes történelmi évszámok táblázata került.

1997-ben, szintén a hátsó belső borítón az 1917-es petrográdi forradalom, valamint a sztálingrádi csata a térképet a Don-kanyar és Budapest 1956-os eseményeinek a bemutatása váltotta fel.

A megújulás (2003)

A 2000-es évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy az atlasz egyre kevésbé felel meg a követelményeknek. A NAT bevezetése miatt felülvizsgálatra szorult a tartalma, formailag, módszertanilag a 21. század már más követelt, és 2002-ben, a 33. kiadásnál egyértelművé vált, hogy az asztronalon levő nyomdai anyag oly mértékig elöregedett, hogy nem alkalmas minőségi kiadvány nyomtatására. Erre az időszakra a cég is leküzdötte átalakulásának gazdasági nehézségeit, így a középiskolai atlaszsal párhuzamosan belevágott az általános iskolai változat megújításába is. Természetesen ez már csak digitális formában történhetett.

Az irkafűzött, fóliázott kartonborítóba kötött, klórmentes matt műnyomó papírra nyomott, 4 színes (fekete, cian, bíbor, sárga), A/4-es (20x28 cm) méretű új atlasz 12 új oldallal 44 oldalra bővült. Konceptiója teljesen eltért a megelőző kiadványétól. A térképekről lekerültek a grafikák, és a térképek mellett megjelenve – de nem függetlenül a térképektől – önálló szerepet kaptak. Ennek megfelelően, szakítva a korábbi 1-1/2-1/4-1/8 oldalas térképi elrendezéssel, nem csak a térképek töltik ki a teljes oldalakat, hanem a grafikákkal megosztva teszik azt. A 103 térkép méretét a téma fontossága és a tartalom sűrűsége határozta meg. Eltűnt a halmos domborzatábrázolás, helyette, ahol szükséges, szürke summer egészíti ki a tartalmat. Az oldalakon az oldalszámok és a grafikák címének különböző alászínűzése utal arra, hogy melyik történelmi korszakhoz tartoznak az oldal térképei és grafikái (**12. ábra**). Az első belső borítón összehasonlító grafikus időszalagon követhetők nyomon az egyetemes és a magyar történelem legfontosabb eseményei. A hátsó belső borító térképe a legnagyobb magyar utazók kalandozásait dolgozza fel, kiegészítve az utazók portréjával, és az utazások egy-egy jellemző jelentével.

A térképek mérete számos esetben kisebb az előző változat hasonló térképeinél, ennek ellenére a választott betűtípusok és a betűméretek következtében a térképi nevek jobban olvashatók, és nem zavarja az olvasást sem a halmos domborzatábrázolás, sem a grafikák (**11. ábra**).

Az atlasz kb. 500, részletesen kidolgozott, nagyon finom, leheletnyi kontúrral rendelkező, vízfestékkel festett grafikája mérete és hitelessége folytán lehetőséget ad a velük való elmélyült munkára. Művészi megjelenésük Bedzsula István, rajzfilmes grafikus nevét dicséri. A fotónál többet nyújtanak, mert kiemelik a lényegét, és olyat is ábrázolnak, amiről fotó nem található.

A grafikák a vizuális információk gyűjtésén, értelmezésén túl a tanterv által előtérbe helyezett életmódtörténet bemutatásában is segítséget nyújtanak a diákoknak. A rekonstruált vagy elképzelt, színesen, mozgalmasan megjelenő tárgyak, fegyverek, öltözetek, épületek, járművek, életképek, rekonstrukciós rajzok, történelmi festmények szinte megelevenednek az oldalakon, és forrásként szolgálnak az életmódtörténet tanításához. Megragadják a képzeletet, működtetik a fantáziát, lehetőséget nyújtanak a részletek megfigyeléséhez, mindezzel segítséget nyújtva a diákok fogalmi gondolkodásának kialakításához.

Néhány grafika a megújult Képes történelmi atlaszból

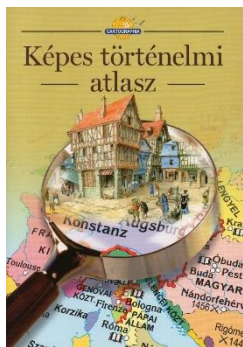
Az előző atlasz térképei közül kimaradtak azok a kultúr-, technika-, tudomány- és művelődéstörténeti oldalak, amelyeken a térképi háttér tartalommal nem rendelkezett, csak a grafikák elhelyezésére szolgált (*Napjaink élete; A tudomány és a művészet Európában a XV–XVIII. században; A technika és a tudomány nagy vívmányai a XIX. század közepétől; A művészet és a tudomány az új és legújabb korban*). Mivel az osztályharc bemutatása már nem kapott szerepet a tantervben, így kimaradt az atlaszból a „Rabszolgafelkelések Itáliában” című ókorhoz tartozó térkép, és meglepő módon kikerült az ipari forradalmat bemutató térkép is, amely a kezdetektől jelen volt az atlaszban.

Ezzel szemben számos tartalmilag és kartográfiai új térkép tölti ki az oldalakat. Megjelentek a korábban mellőzött vagy tiltott témák (pl. *Bibliai tájak; A reformáció; A katolikus megújulás; Magyarország népei a XV. században; A Monarchia nemzetiségei 1910-től; Néprajzi tájak és csoportok 1910 körül; A trianoni béke következményei*). Bekerültek a napjaink társadalmi környezetének könnyebb megértését szolgáló állampolgári ismeretek (pl. *Az Európai Unió; A polgári jogállam felépítése; Parlamenti választások*), és feltűntek a tematikus térképek (pl. *Az írás elterjedése; Az 1347–53. évi pestisjárvány; Természetes szaporodás; A gazdasági fejlettség különbségei; A napi kalóriafigyasztás*).

Az atlasz a megjelenés évében elnyerte a Szép térkép verseny 3. díját.

A megújult atlaszhoz új tanári kézikönyv is készült. A 104 oldalas, az atlasz méretében (20x28 cm) készült, kartonborítós, irkafűzött kiadvány szerzője Foki Tamás. Címe változatlan: „*Tanári kézikönyv a Képes történelmi atlasz használatához*”

Apró, de jelentős változások (2006)

A 2006-ban kiadott atlasz változásai elsősorban nem a térképeket érintették, jelentőségük inkább módszertani. 44-ről 48-ra nőtt az oldalak száma, a 4 oldalból azonban csak egy kapcsolódik a térképekhez. Az előző változat utolsó oldalának tematikája kettévált. Önálló oldalt kapott a rendszerváltás utáni Magyarország, amelyen új térkép mutatja be hazánk 1990 és 2006 közötti gazdaságát és kultúráját, és ehhez csatlakozik az előző atlaszból már ismert két ábra a parlamenti választásokról és a polgári jogállam felépítéséről. Az Európai Unió kialakulását nyomon követő térkép új oldalra került, és kiegészült az Unió döntési mechanizmusát bemutató ábrával. A további három oldal egyike az összehasonlító időszakot bővíti, így külön-külön oldalra került az egyetemes és a magyar történelem eseményeit bemutató rész. További újdonság a Magyarország uralkodói és az önálló Erdély fejedelmei közötti

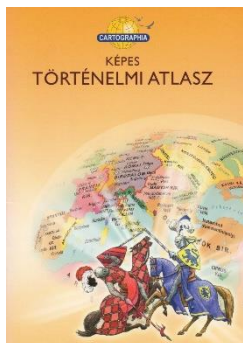
eligazodást segítő oldal. Az atlasz legjelentősebb újdonsága azonban a „*Hogyan használd atlaszodat*” című oldal, amely nem csak a diákok, hanem a tanárok számára is igyekszik útmutatót adni atlasz sokoldalú használatához, a térképek és a grafikák nyújtotta lehetőségekhez (**13. ábra**).

Az atlasz mérete megváltozott, tényleges A/4 méretűre (21x29,7 cm) nőtt. Ennek következtében parányit növekedett a térképek mérete is, ami segíti a térképi tartalom áttekinthetőségét és az olvashatóságát. Külső megjelenésén sokat emelt az új borító, amely ekkor lépett be a sorozatának tekinthető „nagyitós” borítók közé.

2011-ben a Nemzeti Tankönyvkiadó által meghatározott tartalom szerint a két kiadó közös gondozásában megjelent egy történelmi atlasz az általános iskolások számára (**A Nemzeti**

Tankönyvkiadó Történelematlasza Általános Iskolásoknak). Az atlasz néhány újonnan szerkesztett térképet leszámítva a Képes történelmi atlasz térképeire és grafikáira épül.

Az utolsó átalakítás (2012 / 2016)

Az atlasz történetében az utolsó jelentős átalakítás 2012-ben történt, amelyet 2016-ban egy apró korrekció követett. A kiadvány 48 oldalról 64 oldalra bővült, így a tartalom 12 új oldallal, 30 új térképpel és 38 új grafikával gazdagodott. Könyvészeti szempontból pozitív változás, hogy a borító belsőkről eltűnt a tartalom, üresek maradtak, az első oldalra egy belső címloldal, a tartalomjegyzék pedig a hátsó borítóról a második oldalra került. A már korábban jelzett kereskedelmi okokból ebben az évben ez az atlasz is új borítót kapott, amelyet a következő kiadásnál újra a sorozati

„nagyítós” változat váltott fel.

Az új oldalak között található olyan, amelynek teljesen új a tematikája, és találhatók olyanok, ahol a térképek másképp lettek csoportosítva, vagy bővült a korábbi tematika. Mivel az ötödikes történelem tananyag a történelem forrásainak bemutatásával indult, így az atlasz első térképes oldala is változott, az eddig megszokott őstörténet helyett két korábbi térkép (*Hazánk fontosabb régészeti lelőhelyei; Az írás elterjedése*) és a hozzájuk tartozó grafikák átcsoportosításával a történelem forrásait bemutató oldal jött létre. Új a világvallások születését bemutató oldal, amelyen a világvallások bölcsőjét és a kereszténység európai elterjedését követhetjük nyomon. Vadonatújak a román stílus, a gótika és a reneszánsz európai és magyarországi megjelenését bemutató oldalak. Mivel az idetartozó grafikák egy része a középkori Európát és Magyarországot bemutató oldalakról került át, az ott felszabaduló helyeken lehetőség nyílt a cigánység európai bevándorlásának és az Árpád-ház európai kapcsolatainak ábrázolására. Új oldalt kapott a Hunyadiak kora Magyarországon, valamint az ipari forradalom Angliában és Európában. A 18. századi Magyarország története is kapott még egy oldalt, így három térkép mutatja a Rákóczi-szabadságharc eseményeit, valamint a korszak kiegészült a betelepülések és a belső vándorlás térképével. Az 1848-1849-es szabadságharc egy oldalas bővítése lehetőséget teremtett arra, hogy az eseményeket 2 térkép helyett 4 térképen követhessük, így a harcok egyes szakaszai könnyebben és érthetőbben ábrázolhatók. A II. világháború eseményei közül a magyarországi hadműveletek önálló oldalra kerültek, és kiegészültek a magyarországi vidéki zsidóság deportálásának történetével, valamint a budapesti gettók térképével. Így a világháború európai és csendes-óceáni színterei két oldalra kerültek, ami lehetőséget biztosított egy régi adósság rendezésére. Helyhiány miatt ugyanis az európai frontokat ábrázoló korábbi két térképről lemaradt az észak-afrikai hadszíntér, ami most pótlásra került. Önálló oldalt kapott a holokauszt, kiegészülve a II. világháború emberveszteségeivel és népmozgásaival. Magyarország 1957-1989 közötti története is egy oldallal bővült, külön térképet kapott a kultúra és városiasodás, valamint a nemzeti kisebbségek helyzete.

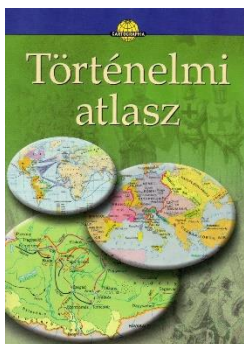
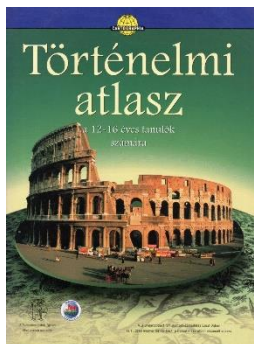
Tematikájuknál fogva az új térképek közül érdemes kiemelni még a következőket: *A népvándorlás Ázsiában, A két világrendszer egymás mellett élése (1945-1989), Környezetkárosítás 2000 körül.* A két világrendszer térképénél hangsúlyozni kell az ábrázolás módját, mivel a poláris vetület a diákok számára jól mutatja, hogy a két nagy rivális, az Egyesült Államok és a Szovjetunió milyen közel fekszik egymáshoz a sarkvidéken keresztül, valamint, hogy az Egyesült Államok és szövetségesei miként kerítik be a Szovjetuniót.

A 2016-ban történt módosításnál a könyvészeti szempontokat újra felülírva a Magyarország uralkodói táblázat az első borító belsejére, az időszak pedig az utolsó oldalra és a hátsó borító belső oldalára került. A felszabaduló két oldal helyet adott a „*Magyarok a Kárpát-medencében*” című új oldalnak, és visszakerült az atlaszba a „*Nagy magyar utazók*” térképe, amely a 2012-es átalakításkor kimaradt. Apró módosításként a 15. századi Magyarország oldala kibővült egy korabeli Buda és Pest térképével.

Történelmi atlasz

A Történelmi atlasz első kiadása 1997-ben jelent meg, de a tankönyvjegyzékre csak 1998-ban került fel. A kiadó eredetileg egy, az ekkor bevezetett NAT-hoz igazodó, azzal kompatibilis atlasz készítését tűzte ki célul. A szándék érthető, de az elkészült kiadvány – hiába volt korszerűbb annál – az akkori *Képes történelmi atlasz* forgalmát rontotta volna, a 4 osztályos gimnázium pedig a tartalmát kevesellte volna. Így a borítón megjelenő *12-16 éves tanulók számára* alcím az általános iskola és a 4 osztályos gimnázium közé pozicionálta, és az egyedi tantervvel tanító 6-8 osztályos gimnáziumok számára ajánlotta. A későbbi évek rendelései alapján azonban nyilvánvalóvá vált, hogy terjedelménél, tartalmánál fogva jól használható több iskolatípusban is, az általános iskolák, a gimnáziumok, valamint a szakközépiskolák, szakiskolák egy része is szívesebben tanít a forgalomban levő másik két atlasz helyett ennek az atlasznak a segítségével. Ezért néhány évvel később lekerült a borítóról a korosztályra vonatkozó rész, és a továbbiakban csak a *Történelmi atlasz* cím szerepelt, a tankönyvjegyzék pedig az általános és középiskolák – tehát valamennyi iskolatípus számára – ajánlotta. Az általános iskolák közül azok rendelték, amelyek valamilyen okból nem akartak a *Képes történelmi atlasz*sal dolgozni, például nem az életmódtörténet tanítása állt a középpontban. A 8 és 6 osztályos gimnáziumokban az alacsonyabb évfolyamok korosztályi sajátosságainak jobban megfelelt ez a változat, mint a Középiszkolai történelmi atlasz, a szakközépiskolákban pedig jobban megfelelt a követelményeknek a középiskolai változatnál kevesebb tartalom.

Az első kiadás (1997)

A 40 oldalas, A/4 (20x28 cm) méretű, 4 color színes, fóliázott kartonborítós, irkafűzött kiadvány térképei kronologikus sorrendben követik nyomon a történelem eseményeit. Általános jelmagyarázatot az atlasz nem tartalmaz, minden térkép saját jelmagyarázattal rendelkezik. Visszatérő jelek az ásványkincsek jelei, a kultúrát jelző piktogramok (egyetem, könyvtár, színház, múzeum, nyomda), valamint a gazdasági jelek sárga négyzetben levő piktogramjai. A térképek tartalma visszafogott, ezért könnyen áttekinthetők, jól olvashatók. Az

áttekinthetőséget segíti, hogy a világtérképeket kivéve a térképeken nincs fókhalózat. Színvilága eltér a kiadó korábbi atlaszaiban megszokott színektől, a vastag, cián kerettel körülvett térképek többségét kellemes pasztellszínek jellemzik. Néhány térképen szürke (raszterezett fekete) summer utal a földrajzi háttérre. Újdonság, hogy az oldalak átfogó oldalcímeket kaptak. Az oldalak többségét a térképek mellett apró grafikák illusztrálják. A fekete tollrajzok az adott korszakok tárgyait, épületeit, járműveit, eszközeit, híres személyiségeit mutatják be. A tollrajzok egy része megegyezik az egykori művelődéstörténeti atlasz grafikáival, a többi a Cartographia szerkesztőjének, Bárkainé Neményi Mártának a munkája (**14. ábra**).

Az atlasz tartalmánál, az ábrázolt korszakok és területek, valamint tematikus térképeinél fogva korszerűbb az akkor 28. kiadását elérő *Képes történelmi atlasz*nál. 113 térképe a kerettanterv anyagához igazodott, több, mint 55%-uk újkori és legújabb kori témákat dolgozott fel. A tematikus térképek sorában település, népesség, vallás, csata, gazdaság és komplex gazdaság-kultúra térképeket találunk.

A megjelenés évében az atlasz dicsértet kapott a Szép térkép versenyen, és Ezüst díjat nyert a III. HunDidac Taneszközminősítő Díjversenyen. A változatlan tartalmú kiadvány 2006-ban új borítóval jelent meg, a cég ekkor igazította hozzá a címlapot másik két történelmi atlaszának sorozati borítójához. Az új borító azonban csak egy évig élt, mivel 2007-ben a kiadó teljesen átdolgozta az atlaszt.

2001 és 2006 között a dunaszerdahelyi Lilium Aurum kiadó több alkalommal megrendelte az atlaszt a szlovákiai magyar iskolák számára. A borítóra felkerült a Lilium Aurum logója is, és az irkafűzött

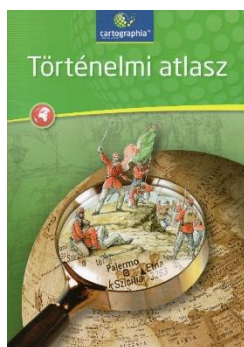
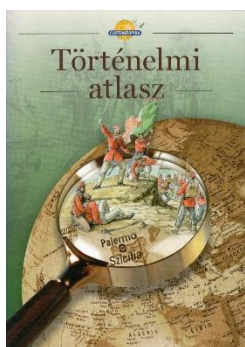
atlasz középebe négy számozatlan oldal került Szlovákia történetével. Ez volt a feltétele, hogy az atlasz bekerülhessen a szlovákiai magyar iskolákba. Az oldalak tematikáját a Lilium Aurum adta meg. A kiegészítés első oldalának térképe meglehetősen eklektikus, mivel a mai határok mellett követhetjük nyomon a szlávok 6. századi letelepedési területeit, a 9. századi Kárpát-medence eseményeit, valamint a 13. századi vármegyerendszert és a korabeli népmozgásokat.

A második oldal térképe a mai Szlovákia határai közé helyezett 18-19. századi Felvidék nemzetiségeit és a szlovák nemzeti kultúrát ábrázolja.

A harmadik oldal egyik térképe a Csehszlovák állam szlovákiai részének (Felvidéknek) az etnikumait mutatja az I. világháború előtt, valamint az ország határainak változását a háború végétől a trianoni békeszerződésben foglalt határok kialakulásáig. A másik két térkép Masaryk 1915-ös határelképzeléseit, valamint a Monarchia föderalizálásának 1918-as Wilson-féle tervét ábrázolja. Ez utóbbi térkép színezése eléggé félrevezető, mert az, hogy Horvátország, Magyarország és Erdély azonos szintet kapott, azt a téves képzetet kelti, hogy a terv a történelmi Magyarországot nem osztotta részekre.

A negyedik oldal két térképe az 1939-1945 között fennálló első önálló szlovák államot és az 1991-ben megalakult Szlovák Köztársaság etnikai állapotát mutatja.

Az átalakított kiadás (2007)

2007-ben az atlasz jelentős változáson esett át. A mérete megnövekedett valódi A/4-re (21x29,7 cm), terjedelme 48 oldalra bővült. Új borítót kapott, ezzel az atlasz belépett a „nagyítós” sorozati címlappal rendelkező kiadványok sorába. Ez a borító 2013-ban némileg módosult. Az oldalak a nagy történelmi korokra utaló széles, de halvány színes keretet kaptak. A korábbi kék helyett ezekkel a színekkel megegyező keskeny keretet kaptak a térképek is, az oldalcímek pedig szintén a kerettel megegyező alászínezést. A térképek színezése nem változott, ám eltűntek

körülöttük az apró tollrajzok, és minden oldal egyetlen, nagy méretű, a szépiánál sötétebb barna, az oldal tartalmához kötődő grafikát kapott. Ezek a rajzok a *Képes történelmi atlaszból* lettek kiválogatva. Újdonság, hogy a nagy történelmi koroknál a legjelentősebb államalakulatok fennállását összehasonlító, a jelentősebb korszakoknál pedig a fontos eseményeket bemutató időszakok segítik az időben való tájékozódást. A térképeket társadalomszerkezeti ábrák, világképeket bemutató grafikák, valamint diagramok egészítik ki (pl. athéni demokrácia, római köztársaság társadalma, dualizmus rendszere, vetésforgó, az Anjou királyok jövedelmei, néhány magyarországi nagyváros nemzetiségi összetétele 1910-ben) (**14. ábra**).

Az atlasz 27 új térképpel gazdagodott. Néhány említésre méltó, a kerettantervhez igazodó, hiánypótló térkép közülük:

- *Betelepülés, belső vándorlás a 18. századi Magyarországon*
- *A német és az olasz egység megvalósulása*
- *A balkáni államok (1815-1914)*
- *Népszavazási és döntőbíráskodási területek az I. világháború után (1919-1921)*
- *Politikai rendszerek az 1930-as években*
- *Szövetségi rendszerek az 1930-as években*
- *Határváltozások Európában (1938-1941): Németország; Románia; Jugoszlávia; Bulgária; Csehszlovákia*
- *Határváltozások Európában (1945-1949)*
- *A délszláv háború 1991-1998*
- *A két világrendszer egymás mellett élése*
- *Politikai rendszerek napjainkban*
- *A gazdasági fejlettség különbségei napjainkban*

Érdeemes külön kiemelni a két világháború közötti időszakot, a II. világháború utáni rendezést, valamint a két világrendszer egymás mellett élését bemutató térképeket, mivel ezek jelentősen hozzájárulnak a 20. század eseményeinek a feldolgozásához, az események okainak megértéséhez. Az atlasz 2007-ben, a VIII. HunDidac Tanszékzsinorsító Díjversenyen Ezüst díjat nyert.

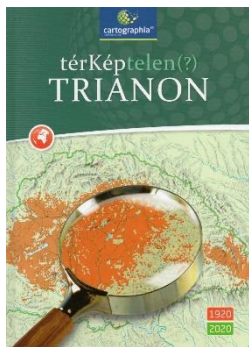
Összefoglalás

A földrajzi atlaszokhoz hasonlóan a történelmi atlaszok is egyre bővülő terjedelemben jelentek meg az évtizedek folyamán. Kezdetben a térképek többsége a politikatörténet eseményeit mutatta be, a későbbiek folyamán egyre több gazdasággal, kultúrával, népességgel, vallástörténettel foglalkozó tematikus térkép gazdagította a kiadványokat, a 2000-es évektől kezdve pedig megjelent az atlaszokban a társadalomismeret is. A bővülés lehetőséget teremtett az új- és legújabb kori témák számának növeléséhez, valamint egyre szélesebb kitekintést engedett a világra, jelentősen nőtt az Európán kívüli területeket bemutató térképek száma. A tartalom mellett változott a külalak is, az atlaszok megjelenésükben szintén követték az elmúlt évtizedek izlésben történt változásait. A három atlasz három különböző célt képviselt. A *Képes történelmi atlasz* egyértelműen az általános iskolások számára készült, és bár a 2000-es évek elején az atlasz életében jelentős koncepcióbeli váltás történt, mind előtte, mind utána elsődleges szempont volt a korosztályi sajátosságoknak megfelelő eszköztár figyelembevétele és alkalmazása. A *Történelmi atlasz* kevésbé meghatározó koncepciója, terjedelme, visszafogott tartalmú térképei és praktikus kiegészítő eszköztára jól használhatóvá tette valamennyi iskolatípus számára. A *Középiskolai történelmi atlasz* pályafutása végére egy olyan komplex kiadvánnyá nőtte ki magát, amely a térképhasználat elsajátításán túl lehetőséget biztosított különböző térképfajták felismeréséhez, tematikus térképek értelmezéséhez, a tér és időbeli összehasonlításokra, valamint a kronológia és a névmutató használatának gyakorlásához.

Összegezve elmondható, hogy a tartalmukban egyre gazdagabb, külsejükben egyre színesebb és szebb, didaktikus megoldásaik révén egyre szélesebb körben használható kiadványok a földrajzi atlaszokhoz hasonlóan az idők folyamán az egyszerű szemléltetés helyett a megismerés forrásaivá váltak.

Az első kiadásnál említés történt a kiemelkedő szakembergárdáról, ezért végezetül mindenképpen meg kell említeni a későbbi kiadások szakmai háttérét biztosító történészek és térképészek nevét is. 1984 és 2000 között Kaposi József, Katus László, Sinkovics István, Szabolcs Ottó, Szebenyi Péter, Unger Mátyás, Vladár Ervin, 2000 után pedig Brachna Zsuzsa, Foki Tamás, Lovasi Erika, Miklósi László, Schmidt Gabriella, Száray Miklós és Urbán Aladár történészek, módszertanosok és gyakorló tanárok felügyelték szakmailag az atlaszok munkálatait. A Cartographia oldaláról az atlaszok gondozása évtizedekig Péczy Ernőné, később Farkas Zsolt majd Hidas Gábor nevéhez köthető. A szerkesztők közül pedig ki kell említeni Brezsnjánysky Károlyné, Kutassy Ilona és Michle János nevét, akikről túlzás nélkül elmondható, hogy az eltelt évek folyamán több száz történelmi térképet szerkesztettek.

térKéptelen(?) Trianon

A Trianon atlasznak is nevezhető kiadvány 2020-ban, a trianoni békeszerződés 100. évfordulójára jelent meg. Bevallott célja, hogy a térképek segítségével tárja fel és magyarázza a hazánk számára máig nehezen elfogadható döntéshez vezető eseményeket, okokat és következményeket. Az atlasz a nagyközönség számára készült, de amint az ajánlásban is olvasható, a történelemtanárok számára is hasznos lehet munkájuk folyamán.

A 80 oldalas, A/4 (21x29,7 cm) méretű, cérnafűzött, fóliázott keménytáblás kiadvány több, mint 100 térképét és kartogramját, több tucatnyi diagramját 63 oldalon keresztül szöveg kíséri, amely segít a térképek, ábrák értelmezésében. Elmondható, hogy a kiadvány a téma feldolgozásának módjában és megjelenésében az atlasz és a könyv határán áll.

Tematikus térképek garmadája tárgyalja hazánk határainak változását, népességének alakulását az évszázadok folyamán, Magyarország helyét a Habsburg birodalmon majd az Osztrák–Magyar Monarchián belül, és a megoldási javaslatokat a Monarchia átalakítására. Térképeken követhetjük nyomon a későbbi szomszédos országok által támasztott területi igényeket, az antant hatalmak elképzeléseit a közép-európai térség világháború utáni rendezéséről, és a Párizs környéki békék következményeként fellépő újabb problémákat. Külön fejezet tárgyalja a békeszerződés Magyarország területére, közigazgatására, vízgazdálkodására, mezőgazdaságára, iparára, természeti kincseire, pénzügyeire, népességére, vallási megoszlására gyakorolt hatását.

A térképek szigetszerűen helyezkednek el a szöveg között. Rendelkeznek méretarányal és mértékléccel, fókuszot nem tartalmaznak. Általános jelmagyarázat nincs, az egyes térképekhez saját jelmagyarázat tartozik. A térképek egy része a kiadó iskolai atlaszaiból származik, de a többségük a tematika által megkívánt módon újonnan szerkesztett. A térképeket sok esetben változatos diagramok egészítik ki. A térképek és diagramok színezése visszafogott, a pasztellszínek kellemes, ízléses megjelenést biztosítanak a kiadványnak. Névmutató nincs az atlaszban. A mellékletek között megtalálható Teleki Pál Carte rouge – vörös térkép – néven elhíresült térképe Magyarország nemzetiségeiről 1910-ben, a Kárpát-medence kiemelkedő magyar személyiségeinek születési helyét bemutató és a Kárpát-medencében található történelmi és irodalmi emlékhelyek, könyvtárak térképe.

Az atlasz címlapja a kiadó „nagyítós” borítóinak sorába illik. A borító belsőket és az előzékeket szintén térképek színesítik. Az atlasz elején a háború előtti Magyarország közigazgatását bemutató megyetérkép, a hátulján pedig hangulati elemként neves magyar költőknek a Kárpát-medencéhez, mint szülőföldhöz köthető versrészletei találhatók. A térképes oldalakat tartalomjegyzék, forrásjegyzék, a térképek jegyzéke és jegyzetek, hivatkozások egészítik ki.

A szerkesztési munkák, a külső megjelenés a Cartographiához, a szöveg Száray Miklós, a szakmai ellenőrzés Romsics Ignác nevéhez kötődik.

Az atlasznak unikális jellege ellenére sem volt különösebb sikere. Talán a kiadványt támogató marketing hiányának következtében belesimult az évforduló kapcsán kiadott számos, a békeszerződéssel foglalkozó könyv közé (**15. ábra**).

IRODALMI ATLASZOK

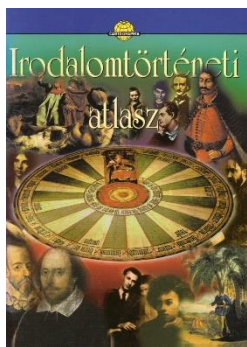
Az irodalomtörténeti atlasz gondolata a '90-es évek végén, a Cartographia akkori igazgatójának, Dr. Papp-Váry Árpádnak a fejében született meg. Az ötletet akkor szinte mindenki halva születettnek gondolta, de végül mégis neki lett igaz, és az irodalmi atlaszokat két évtizeden keresztül kedvelt és népszerű kiadványként rendelték az iskolák. A 2000-ben megjelent – mondhatni kísérleti – kiadvány sikerét bizonyítja, hogy a következő évben díjak sokaságát söpörte be. A Szép Magyar Térkép I. díján, a Magyar Térképészeti Egyesület Szakmai Díján és a Szép Magyar Könyv dicsérő oklevelén túl Arany Díjat nyert az V. Hundídac Díjversenyen, szakmai és közönségsvavazati I. díjat a Tankönyvfesztiválon és Budai Díjat az oktatás-nevelést legjobban segítő műként. Az elismerések valószínűleg az eredeti ötletnek, az igényes kivitelezésnek, valamint az irodalom oktatásához szükséges adatok vizuális formában történő koncentrált bemutatásának köszönhetőek. Ez utóbbi a visszajelzések szerint jelentősen megkönnyítette a diákok érettségire való felkészülését, és az érettségien hasznos eszköznek bizonyult a diákok számára. A szóbeli vizsgán közép és emelt szinten használható segédeszközök között ma sem kizárt a használata: „*A vizsgázó a következő segédeszközöket használhatja a felkészüléshez és a feladatkiértéshez: irodalmi szöveggyűjtemény, kötet vagy a feladatok kidolgozásával összefüggő más nyomtatott ismerethordozó a tételnek megfelelő részlete (pl. internetes oldal nyomtatott változata, egynyelvű szótár, művelődéstörténeti térkép, képzőművészeti album).*” (40/2002 (V. 24.) OM rendelet – A vizsga leírása)

Ennek ellenére az irodalomtanárok közül nem mindenki értékelte pozitívan a kiadványt. Arató László, a Magyar tanárok Egyesületének elnöke egy a cégnek küldött mailjében „alapvetően lehetetlen vállalkozásnak” nevezte, mivel úgy látta, hogy az „*irodalom lényege a szöveg, a nyelvi műalkotás, és az nem a szerző külsejében, lakhelyében vagy személyi kapcsolataiban ragadható meg, az irodalom tere a nyelvi tér, szövegtér, ami aligha atlaszosítható*”. Annyit azonban ő is elismert, hogy „*a mű külső körülményeinek, világbeli kontextusának az időrendet és az irányzati, műfaji, illetve az irodalom intézményeinek (pl. folyóiratok) szintjén létező kapcsolódási rendje ábrázolható, s ezt is szükséges vizuálisan félreérthetlenebbül megjeleníteni*”.

Ezt a követelményt az eredeti atlasz teljesítette, és az évek folyamán történt változtatások során a későbbi kiadványok ennél többet is tudtak nyújtani. A 2000-ben kiadott atlasz belső címlapja szerint a mű a 10-18 éves korosztályok számára készült. 2007-ben azonban kettévált egy általános- és egy középiskolai változatra, majd a későbbi bővítések során a kerettanterv által megkövetelt művek elemzéséhez alkalmas oldalakkal bővült. Ez ugyan nem jelentette az Arató László által említett nyelvi és szövegtér „atlaszosítását”, de mindenképpen segítséget jelentett az esetleges olvasási és szövegértési problémákkal küzdő tanulók számára az egyes művek feldolgozásához és értelmezéséhez, valamint számos lehetőséget nyújtott a szaktanárok számára is feladatok kijelöléséhez.

Összegezve tehát elmondható, hogy az atlasz a kritikák ellenére is kedvező fogadtatásban részesült az iskolák részéről, amit – az elmúlt évtized első felét leszámítva – az évek folyamán történő nagyjából állandó rendelési mennyiség is bizonyított.

Irodalomtörténeti atlasz (2000)

A 40 oldalas, A/4 (20x28 cm) méretű, 4 color színes, fóliázott kartonborítós, irkafűzéses atlasz egy belső címlap, a tartalomjegyzék és jelmagyarázat közös oldalát, 36 térképes oldalt, valamint egy-egy oldal személynévmutatót és forrásjegyzéket tartalmaz. Sajátossága, hogy a megszokottól eltérően az oldalak tartalmát egyetlen szerkesztő, Kutassy Ilona, a Cartographia munkatársa állította össze. A látványterv és a borító szintén a cég dolgozóihoz köthető, az előbbi Brezsnyszkó Károlyné szerkesztő munkáját dicséri, míg az utóbbi Kovács Attila grafikusét. Elmondható tehát, hogy az atlasz szellemi terméként, teljes egészében a Cartographiához köthető.

A 2000-ben megjelent első kiadás egyaránt szólt az általános és a középiskolák tanulói számára. Alapvetően nem a kerettantervhez igazodott, hanem kronológiai sorrendben követte az irodalomtörténet

nagy korszakait az emberiség korai történetének idején keletkezett mítoszoktól a 20. század irodalmáig, oldalpárba állítva az egyes korszakok egyetemes és magyar irodalmának eseményeit, jellemzőit, szereplőit, külön oldalakat szentelve a magyar irodalom legkiemelkedőbb alakjainak (Arany, Petőfi, Jókai, Ady, József Attila, Radnóti). Az egyes oldalakon a térképeket fotók (portrék, művek borítói, festmények, szobrok, épületek, helyszínek), idézetek kísérik. Ezek az adott korszak egyéb művészeti ágait (építészet, képzőművészet), valamint a szerzők portréit és a munkásságukkal kapcsolatos műveket, helyszíneket mutatják be. Az ízlésesen elrendezett, látványos, színes, egy vastag és egy vékony fekete vonallal keretezett oldalak többsége fekvő. Az egyes stíluskorokhoz köthető képzőművészeti alkotások fotói a jobb oldalon, egy színes sávban helyezkednek el. A fotókat fehér keret veszi körül (16. ábra).

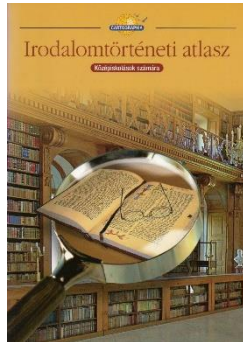
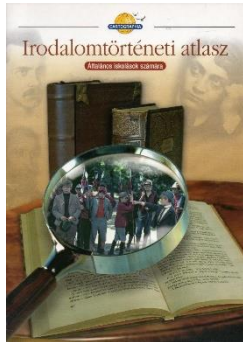
A térképek kartográfiai szempontból egyszerűek. A térképi hátterek szürke domborzatárnyékolást és kevés színt tartalmaznak. Magyarország zöld színt kapott, a többi térképen pedig a témaerületek a környezetükből egy világosabb árnyalattal emelkednek ki. A térképek az adott korszakok országhatárait tüntetik fel, Magyarország esetében pedig megjelennek hazánk mai határai is. A térképek csak jeleket és néhány alkalommal mozgásvonalakat tartalmaznak. Az általános jelek a szerzők életútjával és az irodalommal, kultúrával kapcsolatos (pl. könyvtár, egyetem, színház, emlékház) piktogramok.

Az egyes korszakok szerzői színes mértani jelekkel kerülnek feltűntetésre, és ezekbe a színes jelek foglalják magukba az életút piktogramjait. A térképeken megjelennek a szerzők legjelentősebb kiemelt műveinek a címei is.

A jelentős irodalmi korszakokon kívül helyet kaptak olyan, az irodalomhoz kapcsolódó témák is, mint az írás elterjedése, irodalmi emlékhelyek, múzeumok és híres könyvtárak a mai Magyarországon és a határon túl, a színjátszás és az újságírás Magyarországon a 18., 19. és a 20. században. Hangulati elemként pedig az *Irodalmi kávéházak Pesten és Budán*, valamint a Budapesthez köthető idézetekkel tarkított „*Ó, mint imádlak, mint szeretlek csordult szívem bálványá, Pest.*” című térképek színesítik az atlaszt.

A szétválás (2007)

2006-ban a cég úgy döntött, hogy az atlaszt jobban az iskolai igényekhez igazítja, ezért különválasztotta a tartalmát általános iskolai és középiskolai változatra. 2007-ben így két atlasz került az iskolákba, az ***Irodalomtörténeti atlasz általános iskolások számára*** és az ***Irodalomtörténeti atlasz középiskolások számára***.

Mind a két atlasz mérete megnövekedett valódi A/4-re (21x29,7 cm), és mind a kettő belépett a kiadó iskolai atlaszainak egységes megjelenésű, ún. „nagyítós” borítójú kiadványainak a sorába. Kötészetük nem

változott (irkafűzés), de az előző változathoz képest a könyvkészítés szabályait nézve visszalépés történt, mivel egyik atlasznak sincs belső címlapja, és nincs külön oldala a tartalomjegyzéknek és a jelmagyarázatnak sem. A jelmagyarázat az első borító belső oldalára, a kolofon alá került, míg a tartalomjegyzék kívülre, a hátsó borítóra. Mindkét atlaszban egy oldal személynévmutató, egy oldal helynévmutató és két oldal forrásjegyzék található. A meglévő térképek nem változtak, és az újak szerkesztése is a korábbi elvek mentén történt. Kartográfiai szempontból érdemi változást vagy újdonságot egyik új atlasz sem tartalmaz.

Mivel a két kiadvány tartalma a kerettantervhez igazodott, ezért a 40 oldalas általános iskolai változathoz néhány kivétellel kimaradtak a világirodalommal foglalkozó oldalak, és a jelentős stílusok korszakainak csak a magyarországi vonatkozásait tárgyalja. Ezek a középiskolai változattal közös oldalak, de az általános iskolai atlaszban ezeken az oldalakon kevesebb szerző szerepel. Az azonos oldalakon az idézetek is eltérőek lehetnek a két változat esetében. Az általános iskolai atlasz önálló oldallal rendelkező magyar szerzőinek sora kiegészült Gárdonyi Géza és Molnár Ferenc életútjával és munkásságával, valamint új oldal a *Gyermek és ifjúsági irodalom Európában a XVII-XX. század között*.

Az 56 oldalas középiskolai atlasz az irodalomtörténet korszakainak nem csak a magyar részét tárgyalja, hanem a világirodalomét is az ókortól a 20. századdal bezárólag. A magyar szerzők közül önálló oldalt kapott Kölcsey Ferenc, Madách Imre és Vörösmarty Mihály.

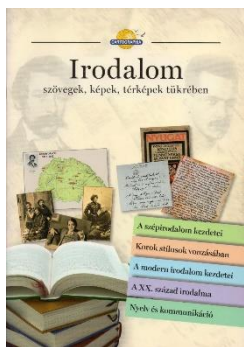
Mindkét atlasz kapott néhány olyan új oldalt, amely a kerettantervhez és az irodalomhoz ugyan köthető, de szerzőkhöz és a művekhez nem. Ilyenek a magyar nyelv eredetét, a magyar nyelvemlékeket, a magyar nyelvjárásokat és a Kárpát-medence irodalmi helyneveit bemutató közös oldalak. A modern tömegkommunikáció kialakulását tárgyaló oldal csak az általános iskolai változatban, míg a film hőskorát, a magyar rovásírás emlékeit és nyelvújítás korának nyelvi-irodalmi vitáit bemutató oldalak csak a középiskoláknak szánt atlaszban találhatóak.

A szétválasztás jelentős lépés volt, így az iskolatípusoknak és a tantervnek megfelelő taneszközök készültek, de az igazi koncepcióbeli változás még néhány évet váratott magára.

Irodalomtörténet, irodalom és földrajz

2010-ben és 2011-ben átalakításra került először az általános, majd a középiskolai atlasz. Az átalakítás alapvető jellemzője, hogy az irodalomtörténeten túl megjelenjenek a kerettanterv által előírt kötelező vagy választható művek feldolgozásai is. Mivel a gondolatok, érzelmek, jellemek kifejezése, értelmezése térképeken keresztül nem megvalósítható, az irodalmi művek feldolgozása alapvetően arra irányult, hogy segítséget nyújtson a tanulóknak a művek helyszíneinek és cselekményének térben és időben való elhelyezésében. Ez a kerettanterv követelményei szerint is indokoltnak tűnt, mivel a művek feldolgozásánál a tanterv egyik szempontja a „tér- és időviszonyok” felismerése. Ehhez egyrészt olyan térképek készültek, amelyek az egyes művekben szereplő helyszíneket, településeket, tájakat, eseményeket mutatják, másrészt a mű eseményeinek történelmi hátterét. A művek feldolgozását segítő térképeket verselemzés, cselekményvázlat, szereplők jellemét és kapcsolattrendszerét, konfliktusokat rendszerező ábrák, drámamodellek kísérik.

Irodalom szövegek, képek, térképek tükrében (2011)

A 2011-ben, továbbra is irkafüzött, fóliázott kartonborítóban megjelenő általános iskolai irodalmi atlasz terjedelme 16 új oldallal 56 oldalasra növekedett. A borító belül üresen maradt, és újra belső címlapot, valamint a jelmagarázattal közös, két oldalas tartalomjegyzéket kapott a kiadvány. A tematizált tartalom egységei a tartalomjegyzékben különböző színű alászínezést kaptak, és ezek a színek az oldalak színes kereteként igazítják el az atlasz használóját az egyes korok és egyes témák között. Az oldalak felső sarkában piktoqramok tájékoztatnak arról, hogy az oldal mely műnemhez (epika, líra, dráma) tartozó témákkal foglalkozik. A tartalomjegyzéket követő „*Hogyan használjam?*” című két oldal segíti az eligazodást az irodalomtörténeti oldalak és az irodalmi szövegek feldolgozását tartalmazó lapok használatában. A korábbi változattól eltérően valamennyi oldal a használatot megkönnyítő álló formátumba

került. Az atlaszt a *Név- és címmutató* oldala zárja.

A cím és borító megváltozott. Az új cím az irodalomtörténet helyett a művekre igyekezett a hangsúlyt helyezni, jelezve, hogy az atlasz tartalma változott. Ennek ellenére ez hibás döntésnek bizonyult, és a megrendelés visszaesett, mivel a tankönyvjegyzékről az iskolák számára nem derült ki, hogy ez a korábban irodalomtörténeti atlaszként ismert és rendelt kiadvány átdolgozott változata.

Az irodalomtörténeti rész változásai:

Összevonásra került a magyarországi középkori és reneszánsz irodalom korábbi két oldala. A 18-19. századi magyarországi színjátszást és újságírást bemutató oldal tovább fejlődött a tágabb kultúra és művészet irányába. Egyrészt megjelenít néhány jelentős drámaszerzőt és lírikust (Tompá, Madách, Csíky, Vajda), valamint kitér a hazánkban megjelenő korabeli stílusirányzatokra. Önálló oldalt kapott Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond, valamint új a *Nyugat* szerzőit bemutató oldal. Kikerült az atlaszból a Kárpát-medence irodalmi emlékhelyeinek két oldalas térképe. A mai Magyarország és a határon túli *Irodalmi emlékhelyek, múzeumok és híres könyvtárak* két oldala összevonásra került egy dupla oldalas Kárpát-medence térképre.

Az atlaszban megjelenő művek és térképi vonatkozásai:

- *Görög mítoszok* – A görög mitológia alakjaihoz köthető helyszínek az ókori Hellász területén, valamint a thébai mondakör eseményeinek térképi háttere.
- *Magyar mondák és legendák* – A magyar mondakör kiemelkedő személyeihez köthető helyszínek a Kárpát-medencében, német nyelvterületen és a Balkánon (pl. Búvár Kund, Szent László, Lehel, Botond)
- *Kölcsey Ferenc: Himnusz* – A költeményben előforduló tájak és események megjelenítése a történelmi Magyarország térképén.
- *Petőfi Sándor: Az alföld* – A költeményben előforduló tájak megjelenítése a történelmi Magyarország térképén.
- *Petőfi Sándor: János vitéz* – Az elbeszélő költeményben előforduló valóságos és képzeletbeli helyszínek fiktív térképe, és a valós helyszínek bemutatása. A két térkép felhívja a figyelmet arra,

hogy a szöveg alapján megjelenített képzeletbeli térképet a fantázia szülte, és eltér a valóságtól (pl. Franciaország és India határos) (17. ábra).

- *Arany János: Rege a csodaszarvasról* – A térképen megjelenik Hunor és Magyar vándorútja, míg egy másik térkép bemutatja a költemény háttérét adó magyar nép vándorlását.
- *Arany János: Toldi* – Nyomon követhető Toldi útja Nagyfalutól Pestig, és a Pesten és Budán történt események.
- *Jókai Mór: A kőszívű ember fiai* – A térkép megmutatja a regény helyszíneit, és nyomon követhetjük Ödön és Richárd útját. Egy másik térkép a történelmi háttérrel, a szabadságharc eseményeit, hadműveleteit ábrázolja.
- *Jókai Mór: Az arany ember* – A térkép bemutatja a regény helyszíneit, és a helyszínekhez köthető személyeket és eseményeket. A térképet jól kiegészíti a szereplők és helyszínek kapcsolatrendszerét mutató ábra, amely kiemeli a Duna összekötő és szétválasztó szerepét (17. ábra).
- *Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője* – A térkép bemutatja a regény helyszíneit, és a helyszínekhez köthető személyeket és eseményeket.
- *Gárdonyi Géza: Egri csillagok* – A Magyarország térkép bemutatja a regény helyszíneit, a szereplők utazásait, a török sereg felvonulási útvonalát, egy másik térkép Gergelyék útját Isztambulig, míg az egri vár térképe segít az ostrom helyszíneinek azonosításában.
- *Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk* – A Budapest térképrészleten megjelenik a grund, az iskola, a Múzeum-kert, a Fűvészkert és a többi helyszín. A grund részletes alaprajza és a csata ábrázolása könnyebben értelmezhetővé teszi a szöveget (17. ábra).
- *Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig* – Debrecen térképének részletén nyomon követhetjük a mű helyszíneit.
- *Tamási Áron: Ábel a rengetegben* – A Magyarország térképen azonosítható Hargita, a részletes Hargita térképen pedig a regény helyszínei.

A korábbi, az írás elterjedését, a magyar nyelv eredetét, a magyar nyelvemlékeket, a magyar nyelvjárásokat és a modern tömegkommunikáció alakulását bemutató oldalakat az atlasz végén *Nyelv és kommunikáció* címmel egy új tematikus egység foglalja össze, amely kiegészült az *Írás – a nyelvújítás régen és ma*, *A film hőskora* és *A film világa* lapokkal.

Középkolai irodalomtörténeti atlasz (2012)

A 2012-ben megjelent középkolai irodalmi atlasz 56 oldalról 72 oldalra bővült. A borítója az *Arculat* fejezetben említett okból ennek is megváltozott. Ezen kívül számos hasonlóságot mutat az általános iskolai változattal. Változatlanul maradt a cím, az irkafűzött kötet, a fóliázott kartonborító. A borító belül ennél a kiadványnál is üres, a jelmagyarázat és a tartalomjegyzék két oldala, az oldalak színes kerete az általános iskolai atlaszhoz hasonlóan alapján készült. Ebben a változatban is megjelenik a *Hogyan használjam?* útmutató, de csak egy oldalon. Az oldalak a másik atlaszhoz hasonlóan álló formátumban jelennek meg. Az atlaszt egy kétoldalas *Név- és címmutató* oldala zárja. A világirodalom és a magyar irodalom belső címlappal elválasztott külön-külön fejezetet kapott. Az atlasz utolsó fejezete ennél a változatnál is a *Nyelv és kommunikáció*, amely megegyezik az általános iskolai atlasz hasonló

fejezetével. Az irodalmi emlékhelyek, múzeumok és híres könyvtárak szintén a Kárpát-medencén belül kerültek feltüntetésre a külön magyarországi és a külön határon túli területeket bemutató oldalak helyett.

Az általános iskolai atlaszból átvételre került a *Mítoszok – mondakörök*, a *Görög mítoszok*, a *Himnusz*, és *Az arany ember* oldala. Az irodalomtörténeti oldalak közül az ókori görög irodalom kiegészült az Antigoné, a középkori irodalom az Isteni színjáték, a reneszánsz irodalom a Rómeó és Júlia, a barokk és klasszicista irodalom a Tartuffe, a realizmus és naturalizmus irodalma a Goriot apó, a világirodalom fejezet pedig a Mario és a varázsló feldolgozásával.

Önálló oldalon jelennek meg az alábbi művek térképes feldolgozásai:

Epika

- *Voltaire: Candide*
- *Mikszáth Kálmán – Az a fekete folt; Beszterce ostroma*

- *Babits Mihály: Jónás első könyve; Kosztolányi Dezső: Édes Anna*
- *Móricz Zsigmond: Barbárok*
- *Örkény István: Tóték; Ottlik Géza: Iskola a határon*

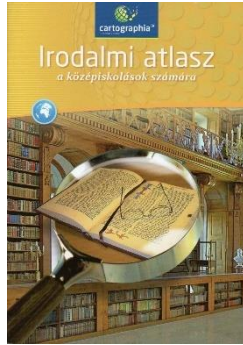
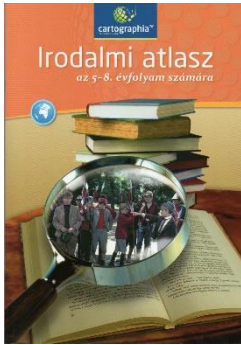
Líra

- *Puskin: Jevgenyij Anyegin*
- *Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde*
- *Petőfi Sándor: Az apostol*
- *Arany János: Toldi estéje*

Dráma

- *Bertolt Brecht: Kurácsi mama és gyermekei*
- *Katona József: Bánk bán*
- *Madách Imre: Az ember tragédiája*

Az utolsó kiadás (2017)

A két atlasz utolsó engedélyezett változata 2017-ben került az iskolákba. Mindkét atlasz címében az irodalomtörténet szót az irodalom szó váltotta fel, utalva arra, hogy az atlaszokat az irodalomtörténet mellett a művek bemutatása is jellemzi. Míg az általános iskolai változat ajánlása egyértelműen az 5-8. évfolyamok számára szólt, addig a középiskolai atlasz nem határozott meg korosztályt. Mindkét atlaszra visszakerült az iskolai sorozatra jellemző „nagyítós” borító. A középiskolai változaton csak a cím módosult, az általános iskolai atlasz borítóján

azonban a korábbi változaton a háttérben látszódo komor lexikonokat egy barátságosabb, színes könyvhalmoz váltotta fel. Az atlaszok terjedelme, kötéshétye, kivitelezése változatlan maradt, de a tartalomban – a 2012 után megjelent új kerettantervet figyelembe véve – történtek módosulások. Az általános iskolai atlaszból a kerettanterveknek megfelelően az alábbi oldalak maradtak ki:

- *A görög istenek családfája*
- *Biblia – Újszövetség*
- *A középkori irodalom Magyarországon*
- *A magyar kultúra és művészet a XVIII-XIX. században* (újságírás, színjátszás, művészeti stílusok)
- *Az arany ember* (ajánlott középiskolai olvasmány)
- *Írás – nyelvújítás régen és ma*
- *A modern tömegkommunikáció alakulása – az információ forradalmi*
- *A film hőskora*
- *A film világa*

Új oldalak:

- *Mese, monda, ballada* (A két oldalas téma háttere egy fiktív mesetérkép.)
- *Csokonai Vitéz Mihály; Fazekas Mihály: Lúdas Matyi*
- *Prózaírodalom Magyarországon a századfordulón* (Bródy Sándor, Herczeg Ferenc, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes)
- *A dráma és a színjátszás kialakulása* (Két oldalon a dráma és a színjátszás kialakulása az ókortól a 17. századig, és a magyar dráma létrejötte a 18-19. században. A részletesen bemutatott művek a Rómeó és Júlia, valamint a Liliomfi.)
- *Szórakoztató irodalom egykor és ma* (A két oldalas térképen a magyar és a világirodalom neves krimi, sci-fi, fantasy és egyéb szórakoztató műfajok szerzői és műveik. Pl. J. F. Cooper, Verne, Karl May, Tolkien, Agatha Christie, H. G. Wells, Zsoldos Péter, Lőrinc L. László)
- *Rejtő Jenő (P. Howard) 1905-1943*
- *A szülőföld – érzelmek, hangulatok, gondolatok* (A történelmi Magyarország tájaihoz, városaihoz köthető idézetek magyar szerzők költeményeiből.)

Átalakított oldalak:

- *János vitéz* (A kettős oldal korábbi meglehetősen szedett-vedett grafikáit Szallós-Kis Flóra, harmadik osztályos kolozsvári diák egységes rajzai váltották fel. A művészi értékkel bíró gyerekrajzok tökéletesen illusztrálják a költemény fejezeteit.)
- *Gyermek és ifjúsági irodalom egykor és ma* (A téma két oldalra bővült, és szakít a korábbi felfogással, amely olyan 18-19. századi szerzőket sorol a témához, akik valójában felnőtteknek írták műveiket, mint például Defoe, Swift, Dickens, Verne. Az új feldolgozás valóban a gyerekek, az ifjúság számára író szerzőket sorakoztat fel, akik között megjelennek magyarok is. Pl. Clive Staples Lewis, Meg Cabot, Christopher Paolini, Csukás István, Nógrádi Gábor, Varró Dániel.)
- *Az újabb magyar irodalom* (Nem külön tárgyalja a hazai és a határon túli újabb magyar irodalmat, hanem egy térképen, egységesen a Kárpát-medencén belül.)

A középiskolások számára készült atlasz térképes oldalainak megjelenésében egy változás történt. Az oldalcímek betűtípusa és mérete megváltozott, a keret árnyékot kapott, a sárga alászínezést bézs szín váltotta fel, így ízlésebb, grafikaiag szebb és jobban olvasható lett. A tartalom változásai szintén az új kerettantervhez igazodtak. Kimaradt az atlaszból a mítoszok, mondakörök oldal, mivel az az általános iskolai anyaghoz köthető, valamint a *Magyar nyelvemlékek* és a *Film világa* oldal kivételével a korábbi *Nyelv és kommunikáció* fejezet valamennyi témája. A változtatások nagyobb része a korábbi oldalak átszerkesztésével történt. *Az antik színház és dráma* oldala a görög mítoszok és az ókori görög irodalom oldalainak egy-egy részletéből született, *Az angol és a francia színház* oldala pedig az európai reneszánsz és barokk irodalom oldalainak egy-egy részletéből. Az Ó- és Újszövetség korábbi két oldalának tematikája összevonásra került a Biblia című lapon. Arany János és a Mikszáth Kálmán életrajza a korábbi önálló oldalról dupla oldalra bővült, és kiegészültek művek feldolgozásával. Arany János oldala a balladák, a *Toldi estéje* és az *Ágnes asszony*, míg Mikszáth oldala *Az a fekete folt* és a *Beszterce ostroma* művekkel egészült ki. Dupla oldalakra kerültek a *Világirodalom a XX. században*, *Az újabb magyar irodalom*, *A határon túli magyar irodalom* és *A film világa* korábban egy-egy oldalon feldolgozott témái. Így a nagyobb méretű főtérkép és a nagyobb melléktérképek szellősebbek, áttekinthetőbbek, jobban olvashatók lettek. *Az újabb magyar irodalom*, és *A határon túli magyar irodalom* korábban külön-külön tárgyalt oldalai összevonásra kerültek egy Kárpát-medence térképen. Az alább felsorolt oldalak újonnan készültek:

- *Dráma és színház a XIX-XX. században – Dürrenmatt: Az öreg hölgy látogatása*
- *Babits Mihály: Jónás könyve*
- *Kosztolányi Dezső: Édes Anna*
- *Dsida Jenő*
- *Szórakoztató irodalom és az irodalom határterületei*

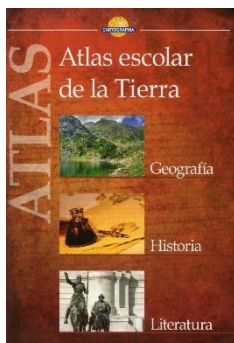
Az atlaszok szakmai ellenőrzését és lektorálást a két évtized folyamán olyan neves irodalmárok, tanárok végezték, mint Fekete Judit, Gajdó Tamásné Gödény Andrea, Hargittay Emil, Kárpáti Tünde, Merényi Hajnalka, Novotny Katalin, Oláh Tibor, Osztovcics Szabolcs, Praznovszky Mihály, Sályiné Pásztor Judit, Zuborné Sallai Márta.

A Cartographia részéről a kiadványok gondozása Farkas Zsolt, Huba Márk, Hidas Gábor és Péczai Ernőné nevéhez köthető. Közülük ki kell emelni az irodalomtanár Huba Márkot, aki megalkotta az irodalomtörténeti atlaszok irodalmi atlaszá alakításának a koncepcióját.

IDEGENNYELVŰ ATLASZOK

Atlas escolar de la Tierra (2008)

Atlas a spanyol-magyar kéttannyelvű iskolák számára

A spanyol nyelvű iskolai atlasz rendhagyó módon született, és maga az atlasz is rendhagyó. A kiadó nem tervezte ilyen atlasz kiadását, ellenben 2006-ban külföldi megrendelésre iskolai atlaszainak kiválasztott oldalaiából több tucat spanyol nyelvű falitérképet készített. A térképek spanyolra fordításában a Kispesti Károlyi Mihály Magyar–Spanyol Tannyelvű Gimnázium tanárai közreműködtek, és a munka során ők vetették fel, hogy a spanyol kéttannyelvű iskolákban a tanulók számára nincsen spanyol nyelvű atlasz. Tanulmányaik során használhatnak magyar nyelvű atlaszokat, de a spanyol nyelvű érettségien nem, és így hátrányba kerülnek magyar nyelven érettségiző társaikkal szemben. Így merült fel a gondolat, hogy a spanyolra fordított falitérképek megfelelő méretűre átdolgozott változatai kerüljenek összefűzve egy atlaszba. Ebből következik az atlasz rendhagyó volta is, mivel a kiadvány nem elsősorban a kerettanterv

figyelembevételével készült, és nem követi az atlaszszerkesztés szabályait sem az egységes megjelenés, a méretarányok, betűtípusok, betűméretek, jelméretek szempontjából.

A 80 oldalas, A/4 (21x29,7 cm) méretű, 4 color színes, irkafüzött, fóliázott kartonborítós, ofszetpapírra nyomott atlasz 2008-ban jelent meg. A 9-12. évfolyamos tanulók számára készült, de nem rendelkezett tankönyvi engedéllyel, így a tankönyvjegyzékre sem került fel. Érettségien azonban használható volt. A kiadvány három részre tagolódik, földrajz, történelem és irodalom fejezetekre. A belső címdalok és az utolsó jegyzetoldal mellett 32 oldalon földrajzi, 31 oldalon egyetemes történelmi és 9 oldalon a világirodalommal kapcsolatos térképeket vonultat fel. Ezek a térképek eredetileg a középkorai földrajzi, történelmi és irodalmi atlaszokból, az általános iskolai földrajzi atlaszból és a *Földi környezetünk atlaszából* származnak. A térképeken a méretarány nincs feltüntetve, csak mértékléc található, mivel a falitérképekből való visszakicsinyítés miatt egységes méretarány-sorozatokat nem lehetett megvalósítani. Minden egyes falitérképnek egy oldalon kellett elférnie, az oldalárányok miatt a térképek keretén kívüli fehér szegély szélessége még így is jelentősen változik. Az A/4-es oldalak mérete jelentősen befolyásolja a térképek méretét. Egyes térképek aránytalanul nagyok, míg a tágabb kivágattal rendelkezők tartalma zsúfolt, sokszor az olvashatlanság határát súroló betűméretekkel, és apró jelekkel. A zsúfoltság miatt több földrajzi térképről el kellett hagyni az ipari jeleket. Ez utóbbi azonban nem ront a térképek használhatóságán, mert ahogy a földrajzi atlaszok esetében már szó volt róla, az ipari jelek feltüntetésének korrekt lehetősége és fontossága a 21. században erősen kétségbe vonható.

A földrajzi rész általános jelmagyarázatot nem tartalmaz, minden térkép saját jelmagyarázattal rendelkezik. Ez nem jelenti a jelek különbözőségét, csak a falitérképekről átvételre kerültek az egyes térképekre a jelek is. A jelek mérete a térképek méretének megfelelően változik. Domborzati térkép minden kontinensről található, de eltérő méretben. A skandináv, a balti és a kelet-európai országok kivételével Európa országairól található részletlapok az atlaszban, de ezek is eltérő méretűek, és több térkép nagyobb területet ölel át (pl. Közép-Európa országai). Délkelet-Ázsia kivételével Ázsia nagyobb területeiről is találunk részletlapokat. Ország térkép csak Európáról és a Föld országairól készült. Ez utóbbi, és a Föld domborzati térképe csak egy-egy oldalas ezért zsúfoltak, és rosszul olvashatóak. Tematikus térképből csak néhány Föld tematikus térkép található az atlaszban, és ezek mérete is sokszor aránytalan az ábrázolt tematikához képest. Így például a Föld népsűrűségét ábrázoló egy oldalas térkép túl nagy, míg a növényzeti övek térképe két oldalt kívánna. Az atlasz egyetlen új térképe Spanyolország közigazgatását és közlekedését ábrázolja (18. ábra).

A történelmi atlasz 69 térképe nagyjából lefedi a tananyag által előírt témákat, de a nagy történelmi korszakok térképei között az arányok nem a legjobbak. Az atlasz őstörténettel foglalkozó térképet nem tartalmaz. A 22 ókori, 8 középkori, 13 újkori és 26 legújabb kori térkép között az ókor felül, a középkor és az újkor pedig alul reprezentált. A térképek méretét, jeleit, betűnagyságát, tartalmát, olvashatóságát a földrajzi térképeknél említett tulajdonságok jellemzik.

Az irodalmi térképek a legfontosabb irodalomtörténeti korszakokat mutatják be az ókortól a 19. századdal bezárólag.

Bár kartográfiaiilag több kívánnivalót is hagy maga után az atlasz, legnagyobb hiányossága, hogy hiányzik belőle a célnyelvi kultúrára vonatkozó rész. A kéttannyelvű iskolák egyik tantárgya a célnyelvi kultúra, amely magába foglalja a tanult idegen nyelv anyanyelvének történelmét, földrajzát,

képzőművészetét, irodalmát. Ezért az atlasznak tartalmaznia kellene a spanyol történelem legfontosabb eseményeit és a spanyol kultúra legfontosabb térképesen ábrázolható elemeit az anyaországban és az egykori spanyol gyarmatbirodalom területén. Ennek a résznek az elkészítésére nem került sor, mivel ezekből a témákból falitérkép nem létezett, így ezeket az oldalakat meg kellett volna szerkeszteni. A magyar–spanyol kéttannyelvű osztályok alacsony tanulói létszáma miatt gazdasági okokból erre nem került sor, hiszen az atlasz hiányosságai is abból adódtak, hogy elfogadható áron juthassanak a diákok spanyol nyelvű atlaszhoz. Ennek ellenére elmondható, hogy tartalmát tekintve jelentős segítség a spanyol nyelvű érettségin.

SchulAtlas für die ungarndeutschen Minderheitenschulen (2014)

Atlas a magyarországi német nemzetiségi és kéttannyelvű iskolák számára

A német nemzetiségi iskolák számára készült atlasz a pécsi Koch Valéria Iskolaközpont által elnyert pályázat keretén belül született, az iskolaközpont megbízásából. A szerkesztésben, fordításban, szakmai felügyeletben az Iskolaközpont tanárai működtek közre. Az atlasz 2014-ben készült el, és 2015-ben került föl a tankönyvjegyzékre gazdaságossági okok miatt az 5-12. évfolyamok számára ajánlva.

A 168 oldalas, A/4 (20x28 cm) méretű, fóliázott keménytablás, cérnafüzéssé kiadvány célja, hogy a német nemzetiségű diákok a kerettantervnek megfelelő német nyelvű tankönyvek mellé kapjanak egy szintén a kerettanterv követelményeihez igazított német nyelvű iskolai atlaszt. A kombinált atlasz földrajz, történelem, irodalom és német nép- és honismeret fejezetekből áll. A földrajzi és a történelmi rész majdnem teljes egészében a kiadó iskolai atlaszaiból átvett és németre fordított

térképekből áll, így megegyezik a magyar nyelvű iskolai atlaszok tartalmával. A térképek német fordítása igazodik a német nyelvterületen napjainkban kiadott atlaszok aktuális szakterminológiájához. Az irodalom és a népismeret fejezetek oldalai újonnan szerkesztettek. A fordításban, szerkesztésben, ellenőrzésben a Koch Valéria Iskolaközpont tanárai működtek közre.

Az első borító belseje és az első előzők ad helyet a tartalomjegyzéknek, ezt követi a belső címlap és az ajánlás. Az atlasz négy részét belső címlapok választják el, a könnyebb tájékozódás kedvéért pedig színes keretek különböztetik meg egymástól. Az atlaszt a négy fejezet között megosztott 7 oldalas névmutató és 3 oldalas magyar–német földrajzinév-szótár zárja. Mellékletnek tekinthető az utolsó oldalon és a hátsó előzőken található, Közép-Európa népeit 1910-ben és 2010-ben bemutató térképpár, amely szemléletesen mutatja a német etnikum területi átrendeződését 100 év alatt. A hátsó előzőken és a hátsó borító belső oldalán hazánk kiemelkedő német származású művészeiről, tudósairól, politikusairól, sportolóiról található kétoldalas térkép igazi csemegézésre ad lehetőséget. A földrajz fejezet 76 oldala egy belső címlappal és 1 oldal általános jelmagyarázattal indul, a 74 térképes oldal sorrendje és tartalmi felépítése pedig megfelel a magyar nyelvű földrajzi atlaszok felépítésének. A térképek a helyigény és a terjedelmi korlátok figyelembevételével az általános és a középiskolai atlaszokból kerültek átvételre. Néhány átszerkesztésen túl egyetlen új térkép született, Németország kétoldalas domborzati térképe. A korlátozott terjedelem miatt a részlettérképek közül kimaradtak a Benelux államokat, az Alpok országait, Magyarország szomszédait, Kelet-Európát, valamint az Ausztráliát és Új-Zélandot bemutató lapok.

A történelem rész 48 oldala (1 címlap, 47 térképes oldal) alapvetően a szintén 48 oldalas *Történelmi atlasz* térképeire épül. Átvételre kerültek a társadalomszerkezeti ábrák és az időszakok, valamint az atlasz térképeinek többsége. A megmaradt szabad helyekre a *Középkorai* és a *Képes történelmi atlaszból* kerültek át térképek, amelyek a *Történelmi atlasz* stílusához lettek igazítva. Az átvett térképek elsősorban a kultúrtörténet (az írás elterjedése, román és görög stílus, reneszánsz), a vallástörténet (reformáció, ellenreformáció, 19. század vége), hazánk nemzetiségei (11., 15., 18., 20. század), 19. századi magyarországi történelem, trianoni béke és holokauszt témakörökből kerültek ki. A fejezet végén található, az állampolgári ismeretek körébe tartozó oldal Magyarország és az Európai Unió választási rendszerét, a polgári jogállam felépítését és az EU döntési rendszerét mutatja be (**19. ábra**).

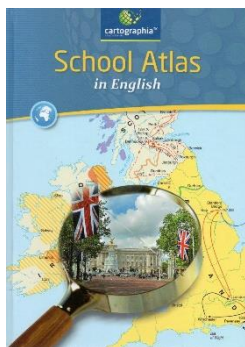
Az irodalmi rész oldalai ugyan a kiadó irodalmi atlaszainak stílusában újonnan készültek, de tartalmilag függetlenek attól. A fejezet 20 oldala belső borítóból, 18 térképes oldalból, majd végül a személynévmutató és az általános jelmagyarázat kombinált oldalából áll. A fejezet világirodalmat

nem tartalmaz, kizárólag a német irodalomra fókuszál. Kronologikus sorrendben tárgyalja a német irodalom főbb történeti részeit és a legjelentősebb szerzők műveit. Az utolsó két oldal a magyarországi németek német nyelvű irodalmának képviselőit és műveiket ismerteti.

Az utolsó, negyedik rész a magyarországi németek múltját, jelenét, hagyományait, szokásait, ünnepeit foglalja össze 10 oldalon. A térképek a magyarországi németség betelepülésének fő állomásait, nyelvjárásait, jellegzetes településeit, a II. világháború utáni sorsukat és a mai Magyarország területén elfoglalt helyüket és arányukat mutatják (20. ábra).

School Atlas in English (2019)

Atlasz az angol-magyar kéttannyelvű iskolák számára

A 2019-ben született kiadvány elsődleges célja, hogy az angol két tanítási nyelvű iskolák diákjai ne legyenek hátrányos helyzetben a magyar nyelven tanuló társaikhoz képest. Mivel a tanulói létszám nem tette lehetővé, hogy külön atlasz készüljön az általános és a középiskolák számára, ezért a kiadvány az 5-12. évfolyamnak szól. Az angol nyelvű segédeszköz tartalma jórészt megegyezik a magyar nyelvű iskolai atlaszokkal, ám szerkezete újszerű, kiegészül néhány új témával és a kifejezetten a két tanítási nyelvű tanulóknak szóló angolszász kultúra fejezettel. Hiánypótló jellege ellenére sem kapott tankönyvi engedélyt, így nem kerülhetett fel a tankönyvjegyzékre.

A 176 oldalas, A/4 (20x28 cm) méretű, fóliázott keménytablás, cérnafűzéses kiadvány négy fejezetből áll. Minden fejezetet belső címlap választ el egymástól. Első a földrajz, amely eltér a földrajzi atlaszok

megszokott tematikájától, mivel csak természetföldrajzi lapokat tartalmaz. Ezt követi a történelem, majd az újnak tekinthető társadalomismeret rész. A sort a szinte teljes egészében új oldalakkal és térképekből álló angolszász kultúra fejezet zárja. Az előzők tartalmazza az általános jelmagyarázatot, amely a földrajzi rész jeleit, valamint a társadalomismereti rész politikai és közigazgatási térképeinek településjeleit foglalja össze. Az atlasz végén a fejezeteknek megfelelően négy részre osztott, 8 oldalas névmutató található. A hátsó előzők és a hátsó belső borító ad helyet a tartalomjegyzéknek.

A viszonylag rövid, 43 oldalas földrajzi rész bevezetése tartalmazza a német nyelvű atlaszban is megtalálható csillagászattal, vetülettannal, helymeghatározással, domborzattal kapcsolatos ismeretek ábráit, de kiegészül a különböző méretarányú térképek összehasonlításának oldalával. A Kárpát-medence és hazánk domborzati térképét csak a Magyarország természetföldrajzát feldolgozó térképek (szerkezet, éghajlat, környezetszennyezés) kísérik. A kontinensek földrajzát ebben a fejezetben csak a kontinensek és a részletlapok domborzati térképei szemléltetik. A német nyelvű atlaszhoz képest változás, hogy Németország kétoldalas térképét értelemszerűen Nagy-Britannia kétoldalas térképe váltja, és az európai részletlapok közé visszakerült Kelet-Európa és Törökország térképe. Az Ázsia részénél a Délnyugat-Ázsia, Kína, Japán, Délkelet-Ázsia oldalakat viszont egyetlen, a Vörös-tengertől a Csendes-óceánig tartó kétoldalas Dél-Ázsia váltja fel. Az angol nyelvterületek részletesebb bemutatása miatt visszakerült a részletes Ausztrália és Új-Zéland oldal. A Föld tematikus oldalai közé is csak a természetföldrajzi vonatkozásúak kerültek be. Ilyen a Föld és élet fejlődése, a szerkezettel, éghajlattal, növényzettel, talajokkal kapcsolatos térképek és ábrák.

A történelem rész a német nyelvű atlaszhoz hasonlóan 47 oldal, és majdnem teljes egészében megegyezik azzal. Az egyetlen jelentős eltérés, hogy az Amerikai Egyesült Államok története ebből a fejezetből átkerült az angolszász kultúra részbe. Említésre méltó különbség még a Nagy Sándor birodalmát felváltó hellenisztikus kultúra térképe, és az európai parlamentarizmus alakulását 1851 és 1923 között mutató két új térkép.

A 43 oldalas társadalomismeret fejezet teljesen új az iskolai atlaszok történetében. Megszületését elsősorban az indokolta, hogy a társadalom- és a gazdaságföldrajz jelentős része szorosan köthető a történelemhez is. A népességgel, környezetvédelemmel, globalizációval, közigazgatással, gazdaság alakulásával egyaránt foglalkozik a földrajz és a történelem is. Ez a fejezet az átfedések elkerülését hivatott megszüntetni sok hagyományos és számos új térképpel. A hagyományos földrajzi részből ide kerültek a Magyarország megyéit és közlekedését, régióit, természetvédelmi területeit, településtípusait, Budapestet bemutató térképek. De ide kerültek az országtérképek, a tematikusok közül pedig a népességgel, nemzetiségekkel, vallással, nyelvekkel, gazdasággal, környezetvédelemmel, nemzetközi szervezetekkel foglalkozó térképek. Született néhány új napjainkat

érintő témát feldolgozó lap is. Ilyenek az európai bevándorlást, a transzatlanti rabszolgakereskedelmet, napjaink rabszolgaságát, emberkereskedelmét, a gyerekmunkát, a nemzetközi civil szervezeteket, a centrumtérsegeket és transznacionális vállalatokat bemutató oldalak (21. ábra).

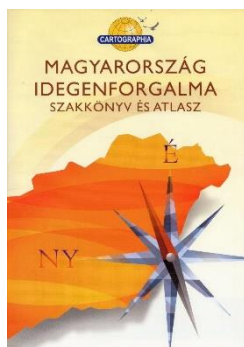
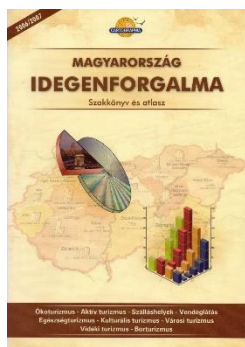
Az angolszász kultúra fejezete két részre tagolódik. 10 oldal a Brit-szék., Nagy-Britannia majd a Brit Birodalom, valamint az Amerikai Egyesült Államok kialakulásának történetét dolgozza fel, 9 pedig az angolszász nyelvterületek látnivalóit és kultúráját. A történelmi rész térképei kronologikus sorrendben követik egymást a szigetek őstörténetétől a római uralom, az angolszász és normann hódítás, a százéves háború, a Tudor-korszak, a polgárháború és az ipari forradalom korán keresztül a Brit Birodalom kialakulásáig. Ezt követi a birodalom története a gyarmatosítástól a 20. század második feléig, a Commonwealth létrejöttéig, felölelve India és Dél-Afrika történelmének egy részét, és nyomon követve az angol nyelv kialakulását és világnyelvvé válását. A brit történelem oldalait megszakítva, de a kronológiai sorrendet követve ékelődik be az észak-amerikai gyarmatosítást, az Egyesült Államok kialakulását, a függetlenségi háborút, a rabszolgaságot, a polgárháborút és a gazdaság fejlődését feldolgozó négy oldal. A térképek eseményeit rövid szöveges leírás is rögzíti, az oldalak alján pedig az adott korszakokra jellemző tárgyak, épületek, portrék, események, életképek fotói illusztrálják a fejezetet (22. ábra).

A fejezet második része 9 oldalt szentel az angolszász területek (Brit-szigetek, London, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland) látnivalóinak és kultúrájának. A látnivalók ugyan topográfiai helyhez kötöttek, de a nevezetességek száma miatt ezek sokszor csak felsorolásszerűen jelennek meg. Ennek ellenére képet adnak a turizmus központjainak, a világörökség helyszíneinek, a természeti látnivalóknak, a nemzeti parkoknak, az építészetileg jelentős épületeknek a térbeli elhelyezkedéséről. A megoldás megegyezik a 2021-ben kiadott, a szakképzésben az idegenforgalmat oktató iskolák számára készült középiskolai földrajzi atlasz hasonló oldalaival. A kultúrát magába foglaló oldalak kevésbé nevezhetők térképnek, inkább térképi háttérrel rögzített adatokként a jellemezhető. A megoldás emlékeztet a művelődéstörténeti, az oldalak jelrendszere pedig az irodalmi atlaszra. A térképek rengeteg adatot közölnek a tématerületek egyeteméről, művészeiről, tudósairól, feltalálóirol, de figyelmet szentelnek a közelmúlt és napjaink zenekarainak, együtteseinek, filmeseinek, filmfesztiváljainak és a nyelvterület fontos filmes (Oscar, Golden Globe, BAFTA) és zenei (Grammy) díjainak is. A látnivalók és a kultúra oldalait is fotók színesítik (22. ábra).

EGYÉB ATLASZOK

Magyarország idegenforgalma

Szakkönyv és atlasz

2006-ban jelent meg a Pécsi Tudományegyetem Turizmus Tanszékével (Természettudományi Kar Földrajzi és Földtudományi Intézet) közösen készített *Magyarország idegenforgalma* című szakatlasz. Az A/4 (20x28 cm) méretű, fóliázott kartonborítós, irkafűzött kiadványt a szerzők alapvetően a felsőfokú oktatásnak szánták, de természetesen a középiskolák számára készült hasonló kiadvány hiányában az idegenforgalmat oktató szakirányú középiskolák is használhatják.

A 64 oldalas atlasz elején belső címloldal, tartalomjegyzék és tárgymutató található. Az 59 térképes és szöveges oldal tartalmát a turizmus tanszék oktatói állították össze. A szöveget és térképeket nemzetközi és hazai statisztikai adatok, grafikonok és diagramok kísérik. Magyarország természetföldrajzának és közigazgatásának, valamint a nemzetközi turizmus rövid áttekintése után az egyes fejezetek részletesen tárgyalják a hazai turizmus különböző területeit. Önálló fejezetet kapott az egészségturizmus a kulturális turizmus (pl. múzeumok, színházak, várak, kastélyok, vallási turizmus, országos jelentőségű rendezvények, fesztiválok, világörökségi helyszínek) a városi turizmus (ld. konferenciaturizmus) a vidéki turizmus,

a bevásárlóturizmus, a borturizmus az ökoturizmus az aktív turizmus (pl. horgász-, vadász-, lovasturizmus, természetjárás, kerékpáros és vízi turizmus, golf- és síturizmus, extrém sportok) valamint a vendéglátás és a szálláshelyek Magyarországon. Az egyes témákhoz szervesen kapcsolódnak a térképek. A 63 térkép közül a szerkesztők jónéhányat a kiadó földrajzi és irodalmi atlaszaiból vettek át, a többi újonnan szerkesztett. A földrajzi atlaszokból átvett térképek Magyarország domborzatát, éghajlatát, növényzetét, természetvédelmét, közigazgatását, Budapest kerületeit és hazánk idegenforgalmának vonzó tényezőit, valamint a világ idegenforgalmát és gazdasági fejlettségének különbségeit mutatják be. Az irodalmi atlaszokból a magyar nyelvemlékek és a magyarországi irodalmi emlékhelyek, múzeumok és híres könyvtárak térképei kerültek át a kiadványba. A többi, az idegenforgalom különböző területeit ábrázoló új tematikus térképet a tanszék oktatói szerkesztették, a Cartographia csak kartografálta azokat. Ennek eredményeként született néhány kifogásolható térkép. Előfordul, ahol a cím és a tartalom nem fedi egymást. Ilyen az *Idegenforgalmi adót szedő települések* térképe, amely a települések közigazgatási területét mutatja, de a nevük nincs feltüntetve. Így nem derül ki mely települések fizetnek idegenforgalmi adót, csak a területi eloszlásuk látszik. A tájházak, valamint a kastélyok és várak térképei is csak eloszlást mutatnak, neveket nem tartalmaznak. Igaz, parányi méretűknél fogva nem is alkalmasak erre. A különböző felekezetek templomait és a búcsújáró helyeket bemutató vallási turizmus térképén ugyan találhatók nevek, de a legtöbbször nehezen eldönthető, hogy melyik jelhez tartozik. De sok jel ezen a térképen is név nélküli, így felmerül a kérdés, miért kerültek ábrázolásra? Ez főleg olyan esetben szembötlő, mint az ortodox templom, amelyből nem sok található Magyarországon, így érthetetlen miért nincsenek a kiemelt megnevezve. A római katolikus, evangélikus és református templomok feltüntetése ugyan területi eloszlást mutat, ám ezek az ország szinte valamennyi településén megtalálhatók, így eldönthetetlen, hogy milyen szempontok szerint kerültek ábrázolásra. Szerencsésebb lett volna a legjelentősebbeket kiválogatni, és csak azokat feltüntetni névvel együtt. Hasonló szórástérképek *A Tanösvények és erdei iskolák Magyarországon*, az *Egy vendéglátóhelyre jutó helyi lakosok száma Magyarországon városokban* (2004), valamint az *Egy kiskereskedelmi üzletre jutó helyi lakosok száma Magyarországon városokban*. Az utóbbi két térkép jeleinek magyarázata tartalmaz ugyan kategorizálást, de eldönthetetlen, hogy melyek a téma szempontjából jelentős települések, sőt még az sem világos, hogy ezek a kategóriák alján, vagy tetején helyezkednek el. Az erdei iskolák látogatottságának térképe szintén tartalmaz kategóriákat, de településnevek nélkül csak annyit látszik, hogy a Balaton, a Dunakanyar, a Mecsek, a Mátra, a Bükk és a Zemplén térsége a leglátogatottabb. A dél-dunántúli borút településeinek térképéről egyedül a borút településeit nem lehet leolvasni, mivel hiányzik a jelmagyarázat. A kerékpártúra-útvonalak térképén pedig a nagymennyiségű felesleges információ (utak, útszámozás, felesleges települések) miatt nehéz felfedezni az ábrázolt témát (23. ábra).

2012-ben új borítóval, de változatlan műszaki paraméterekkel megjelent az atlasz második, javított kiadása. Ebben nem csak a szöveg és az adatok aktualizálása történt meg, hanem a fent említett problémás térképek is vagy kimaradtak az atlaszból, vagy javításra kerültek.

Speciális földrajzi atlasz gyengénlátók és sajátos nevelési igényű tanulók számára

A Magyarországon egyedülálló atlasz 2009-ben készült a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének szakmai felügyeletével, valamint gyógypedagógusok és gyengénlátó diákok együttműködésével. A kiadvány az 5-8. évfolyamos gyengénlátó diákok integrációs oktatását szolgálja. Az atlaszt a Cartographia munkatársa, Rohonczi Anita térképész szerkesztette, aki már egyetemi szakdolgozatában is hasonló témát dolgozott fel (*Térképszerkesztés vakoknak és gyengénlátóknak: tapasztalatok, javaslatok*). Az A/3 (42x29,7 cm) méretű atlasz címlapot és

56 nyomtatott oldalt tartalmaz. A lapokat műanyag spirál tartja össze, a címdalt áttetsző, lapozható kemény műanyag fólia fedi. A kiadvány lapjainak csak az előoldalán található – egy oldal kivételével – fekvő formátumú nyomtatott tematika. A lapok hátoldala üres. Az atlaszban 1 számozatlan belső címdalt, 1 oldal tartalomjegyzék, 4 oldal jelmagyarázat, 42 oldal térkép és ábra, valamint 9 oldal névmutató található.

A térképes oldalak a gyengénlátók számára kidolgozott sajátos módon készültek. A vonalvastagságok, a színek, a színfoltok, a jelek, a nevek mérete mind a meghatározott

célnak megfelelően lettek kialakítva. A térképek egy-egy oldalt foglalnak el, fokhálózatot nem tartalmaznak. A keretek mentén tüskék jelölik a 6,5x6,5 cm-es keresőnégyzeteket, a kereten kívül található keresőszámok és betűk színe vörös. A térképek tartalma is a célnak megfelelően lett kialakítva. Az atlasz Magyarország, kontinens és tematikus Föld térképeket tartalmaz. Mindegyik tématerületről a domborzatot, az ásványkincseket és a közigazgatást bemutató térkép készült. A domborzati térkép a domborzati színeken kívül csak a neveket, az ásványkincseket bemutató térkép domborzati háttéren csak a jeleket tartalmazza (24. ábra). A közigazgatás térképein is azonos országszínezésű háttéren külön kerülnek ábrázolásra az országnevek, és a fővárosok nevei. A domborzati és ásványkincseket bemutató térképekhez egyoldalas jelmagyarázat tartozik. A Föld tematikus térképei a földrészeket, a lemeztektonikát, a tengeráramlásokat, a januári és júliusi középhőmérsékletet és csapadékot, a földrajzi övezetességet, a természetes növényzetet és az időzónákat mutatják be. A Föld térképeihez három oldal jelmagyarázat tartozik. Külön jelmagyarázata van a földrajzi övezetességnek, a természetes növényzetnek és a többi tematikus Föld oldalnak. A színes nyomtatott oldalakat két csillagszaggal foglalkozó lap zárja le, majd ezt követi a névmutató.

2022-ben átdolgozott új kiadás készült. Az atlasz mérete és kötésképe nem változott, ellenben új címdalt kapott, és belépett a „nagyító” borítójú kiadványok sorába. A legjelentősebb változás azonban, hogy az oldalszám megtartása mellett a lapok száma a felére csökkent, mivel minden oldalra térkép került. Ez a változtatás azzal az előnnyel is járt, hogy a kontinensek esetében oldalpárba kerültek a domborzatot és ásványkincseket, valamint az országokat és a fővárosokat ábrázoló oldalak. A tematikus Föld térképek esetében pedig hasonlóan oldalpárt alkotnak a januári középhőmérsékletet és csapadékot, valamint júliusi középhőmérsékletet és csapadékot ábrázoló oldalak. Szintén oldalpárba kerültek a földrajzi övezetesség és a természetes növényzet oldalai a saját jelmagyarázatukkal, így egyszerűbbé vált az értelmezésük és használatuk.

ROMÁNIAI ATLASZOK

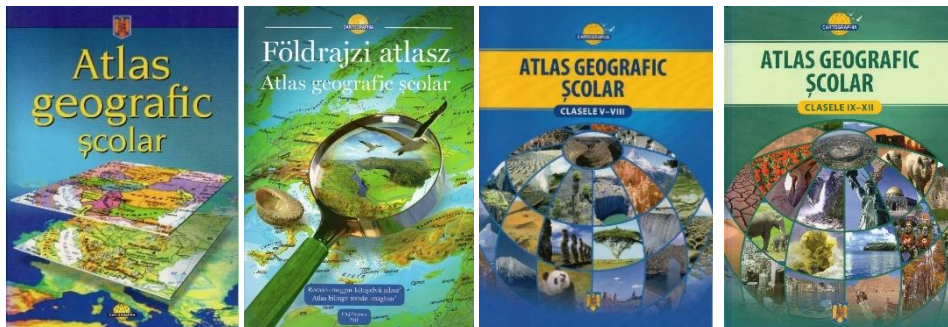
A '90-es évek végén indult a Cartographia romániai iskolai atlasz projektje. A cég sepsiszentgyörgyi leányvállalata közvetítésével felvette a kapcsolatot a román oktatási minisztériummal, majd annak közreműködésével, támogatásával és engedélyével kezdett el atlaszokat készíteni a romániai iskolák számára. Az évek folyamán született kiadványok két részre bonthatók. A minisztériummal közös együttműködés keretén belül a 2000-es években román nyelvű földrajzi, történelmi és irodalmi atlaszok készültek, 2010 után pedig az erdélyi magyar iskolák számára magyar nyelvű atlaszokat állított össze a cég. Mivel a Cartographia Tankönyvkiadó 2006-ban különvált a Cartographiától, így ezek a magyar nyelvű atlaszok a kiadó újonnan alapított, kolozsvári leányvállalatán keresztül jutottak az erdélyi magyar iskolákba.

2006 óta mind a román, mind a magyar nyelvű atlaszok szerkesztési munkái Budapesten, a Cartographiánál zajlottak, de az atlaszok romániai jogtulajdonosa a tankönyvkiadó leányvállalata, a Cartographia Studium S.L.R., és valamennyi atlasz forgalmazását a kolozsvári cég végzi.

A román nyelvű atlaszok szerkesztésében a román oktatási minisztérium által kijelölt román szakértők, gimnáziumi és egyetemi oktatók közreműködtek.

Román nyelvű atlaszok

Atlas geografic școlar

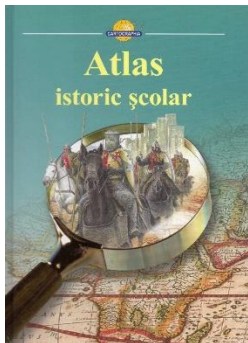
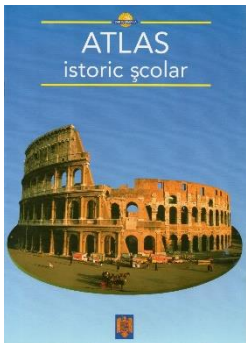

Az első román nyelvű atlasz 1999-ben jelent meg. Az 56 oldalas, A/4 (20x28 cm) méretű, fóliázott kartonborítós, irkafűzött atlasz a kiadó általános iskolai földrajzi atlaszának 1998-ban digitálisan felújított változatára épült. Ez megkönnyítette a térképek névrajzáinak átírását. A magyar atlasz lapjai közül a Föld és kontinensek domborzati és közigazgatási térképei, az európai, ázsiai és észak-amerikai domborzati részletlapok és az éghajlattal kapcsolatos tematikus térképek kerültek be a román nyelvű atlaszba. A Magyarország földrajzát tárgyaló lapok helyett értelemszerűen Románia domborzatát, közigazgatását, régióit, éghajlatát és a fővárost bemutató térképek foglalják el az atlasz első oldalait. A kiadvány borítója az 1998-as kiadású magyar iskolai atlasz mintájára készült, amelyet 2006-ban felváltott a kiadó többi atlaszára jellemző „nagyítás” borító.

2008-ban az atlasz kettévált általános iskolai (*Atlas geografic școlar clasele V-VIII*) és középiskolai (*Atlas geografic școlar clasele IX-XII*) változatra. Az általános iskolai változat mérete és kötésképe nem változott, viszont 104 oldalra bővült, és új borítót kapott. Az atlasz első öt oldalát belső címlap, jelmagyarázat és tartalomjegyzék foglalja el. Ezt két oldalnyi csillagászattal és az élet kialakulásával foglalkozó ábrával, majd 76 térképes oldal követi. A Föld országainak zászlóit, a domborzatábrázolás módszereit és a különböző méretarányú térképeket bemutató két oldal és a 19 oldalas névmutató zárja az atlaszt. A domborzati és közigazgatási lapok megegyeznek az előző kiadvány hasonló oldalaival, de kiegészültek a később a magyar középiskolai atlaszba is átvett Duna-vízgyűjtő, valamint a Duna-delta 1:470 000 méretarányú térképével. Ez utóbbi részletgazdagságánál fogva egyedülálló az iskolai atlaszok térképei között. Számos tematikus térképpel bővült elsősorban a Románia és a Föld fejezet. Újdonság Románia hidrográfiai, növényzeti és talajtérképe, a népességgel foglalkozó térképek, a jellemző romániai településtípusok térképei, az egyoldalú Bukarest és környéke, valamint a mezőgazdaság, közlekedés, idegenforgalom, természet- és környezetvédelem térképei. A kontinensek fejezetei kiegészültek az éghajlatot, talajokat, növényzetet és mezőgazdaságot bemutató térképekkel. Az Európa fejezet kapott egy az Európai Uniót kialakulását bemutató oldalt. A Föld új tematikus térképei közül meg kell említeni az éghajlati övek, tengeráramlások, éves középhőmérséklet és éves csapadék komplex két oldalát és a hozzájuk tartozó klímadiagramok két oldalát.

A középiskolai változat mérete nem változott, de terjedelme 144 oldalra nőtt, ezért keménytáblát és fűzött kötést kapott. A kiadvány gerincét alapvetően a Cartographia 2005-ös kiadású középiskolai atlasza adja. A Romániát bemutató fejezeten kívül néhány különbséget elszámítva a két atlasz oldalai megegyeznek. Eltérés a szomszéd országok térképeinél mutatkozik, mivel Románia szomszédjai nem mind egyeznek Magyarországgal. Az új térképek között itt is megjelenik a Duna vízgyűjtő és a Duna-delta térképe, és újak a Kelet-Ázsia gazdasági övezeteit, az ázsiai és az amerikai megalopoliszokat, valamint a kéreglemezek mozgásait bemutató oldalak. Ez utóbbiak később bekerültek a magyar középiskolai atlaszba is.

Atlas istoric școlar

A földrajzi atlaszt 2000-ben egy 32 oldalas történelmi atlasz követte. Mérete és kötészete a már jól ismert A/4 (20x28 cm), irkafűzés és fóliázott kartonborító. Borítóját ugyanaz a fotó díszítette, mint a nem sokkal korábban elkészült *Történelmi atlasz* címlapját.

Az atlasz alapjául a Cartographia középiskolai történelmi atlaszának és az akkor elkészült új *Történelmi atlasz* térképei szolgáltak, de egy-kettőt átvettek a *Történelmi világtalasz*ból is. Ilyenek például Knósszosz és Tirünosz ókori városok, a verduni szerződés, vagy a középkori

építészeti stílusok és egyetemek térképei. Néhányat leszámítva azonban a térképek nem változatlanul kerültek át az atlaszba. Az átvett térképek többségében történtek átszerkesztések, tartalmi változtatások, méretváltoztatások, átszínezések, jelkulcsi változtatások. A legtöbb térkép fél- vagy egyoldalas, tartalmilag nem zsúfolt, jól áttekinthető, jól olvasható. Sok térképnél néhány mondatos szöveg egészíti ki a térképi tartalmat.

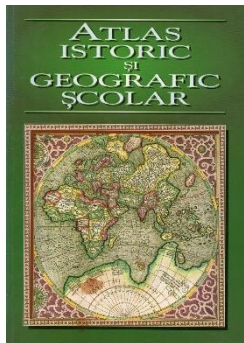
Az atlasz több mint fele újkori és jelenkori témákat dolgoz fel. Feltűnő, hogy az ókor részből teljesen hiányoznak az ókori Keletet bemutató térképek. A 67 térképből meglepően kevés, összesen 9 foglalkozik a mai Románia területének történelmével. Egy-egy térkép mutatja az ókori törzseket a római hódítás előtt és a római provinciák idején. Egy térképet találunk a 14-16. századi román fejedelemségekről, egyet a 17. század elejéről, amikor román részről először történt kísérlet a román fejedelemségek és Erdély egyesítésére. Két térképen követhetjük nyomon az eseményeket Erdélyben és a fejedelemségekben az 1848–1849-es szabadságharc idején. Egy térkép mutatja a két román fejedelemség egyesítését, egy Románia I. világháborús szereplését és egy-egy Romániát a két világháború között és a II. világháború végén. Ezeknek a térképeknek a tartalma megfelel a címükben foglaltaknak, de szembeötlő, hogy egyrészt viszonylag keveset tudunk meg belőlük Havasalföld és Moldva történelméről, másrészt a színek segítségével Erdélynek a Magyar Királyságtól való különállását igyekeznek hangsúlyozni. Szintén jellemző, hogy Erdély területén egyetlen településnév sem szerepel magyarul. Kifogásolható, hogy a 19. századi Balkán és Közép-Európa nemzetiségi térképen az elnagyolt ábrázolás mellett összemossa a nyugati, keleti és a déli szláv népeket, így a térkép nem ad választ például a Balkán nemzetiségi problémáira.

2010-ben – a földrajzi atlaszhoz hasonlóan – ez az atlasz is bővítésre került. Mérete változatlan maradt, de az irkafűzést felváltotta cérnafűzés és a keménynyitós borító. A címlap grafikája megegyezik a magyar középiskolai történelmi atlaszéval. A terjedeleme 120 oldalra nőtt. Ebből 79 a térképes oldal, 17 a kontinensek és Románia történelmét összehasonlító kronológia, 19 pedig a kb. 5000 nevet tartalmazó névmutató. A többi a belső címlap, ajánlás és rövidítésjegyzék, valamint a tartalomjegyzék. Az atlaszt a *Képes történelmi atlaszból* átvett kétoldalas időszalag nyitja, és a történelem folyamán megalkotott különböző naptárak (pl. babiloni, egyiptomi, maja, kínai, Gergely) magyarázattal ellátott ábrái zárják.

A kiadvány térképes része nagyrészt megegyezik a magyar középiskolai atlasz 2008-as kiadásával. Néhány átszerkesztést és méretváltozást leszámítva a térképek többsége változatlanul került átvételre a grafikákkal együtt. A görög–perzsa háborúk kora és Napóleon hadjáratainak térképe kiegészült a *Történelmi világtalasz* idevonatkozó csatatérképeivel. A kronologikus sorrendet követve épültek be az egyetemes történelem térképei közé az előző atlasz román történelmet feldolgozó térképei, amelyek néhány új témával is kiegészültek. Ilyenek a Burebista és Decebal államát, a román nép etnogenezisét, a 9-13. századi korai román államalakulatokat, az 1821-es havasalföldi forradalmat és a 20. századi román diaszpórát bemutató térképek. Ezek közül a román nép etnogenezisének, valamint a 9-13. századi korai román államalakulatok térképei tartalmilag erősen kifogásolhatóak, mivel valójában elméleteket ábrázolnak, amelyeket vagy nem sikerült eddig igazolni, vagy már megcáfoltak..

Atlas istoric și geografic școlar

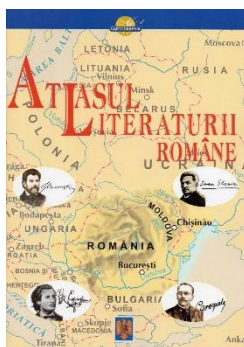
2001-ben a román fél kezdeményezésére megjelent egy a földrajzi és a történelmi atlasz összevonásából készült kiadvány. A mérete maradt A/4 (20x28 cm), borítója szintén fóliázott karton, de terjedelme meghaladta az irkafűzés lehetőségét, így cérnafűzést kapott. A 112 oldalas atlaszban 2 oldal foglalkozik a csillagászattal, valamint a Föld és az élet fejlődésével, 52 oldalt foglalnak el a történelmi és 55 oldalt a földrajzi térképek. Három oldalnyi a kolofon, az ajánlás, a forrásjegyzék és a tartalomjegyzék. A földrajzi részről túl sok új nem mondható, mivel egy az egyben, változtatás nélkül megismétli az 1999-ben kiadott *Atlas geografic școlar* anyagát. A történelmi rész 52 oldala azonban jelzi, hogy jelentős bővülés történt a 2000-ben megjelent *Atlas istoric școlar* 32 oldalához képest. Bekerült az atlaszba néhány régi, 16-17. századi térkép az Újvilágról, Erdélyről, Havasalföldről és Moldváról. Az ókor kiegészült Egyiptom és

a Közel-Kelet, valamint a hellenisztikus államok, a középkor pedig a nagy, Európán kívüli birodalmak – India, Kína, Japán, Mongol Birodalom, arab birodalmak – térképeivel. Itt jelent meg először a 9-13. századi korai román államalakulatok vitatható térképe, amely később bekerült a 2010-ben kiadott román nyelvű bővített atlaszba, 2013-ban pedig az erdélyi magyar iskolák számára készült történelmi atlaszba is. Önálló térképek mutatják be az európai történelmet jelentősen befolyásoló országok – a középkori francia, angol, spanyol, portugál állam, a Moszkvai Fejedelemség és az Oszmán-török Birodalom – kialakulásának folyamatát. Térképet kapott az angol és a francia forradalom, az amerikai függetlenségi háború és a gyarmati rendszer felbomlása. A II. világháború térképei kiegészültek a csendes-óceáni hadszíntér eseményeivel.

Mindenképpen szót érdemel a kelet-közép-európai és balkáni államok két térképe az oszmán-török hódítás előtt és után. Az első a 12-15. század idejét mutatja, és a román történelemszemléletre jellemzően Erdélyt különálló vajdaságként, nem a Magyar Királyság részeként ábrázolja. A második térkép címe szerint a Magyar Királyság alakulását mutatja a 11-16. század között. Azonban semmit nem tudunk meg a 16. század előtti időkről, mivel a térkép Magyarországot a három részre szakadása után mutatja. Erdélyt itt is vajdaságként látjuk, pedig a részekre szakadás után a fejedelemség államformája illetné meg.

Az összevonás és a bővítés ellenére a kiadvány nem lett népszerű, és csak egy kiadást ért meg.

Atlasul literaturii române

Szintén a román fél kezdeményezésére készült el 2001-ben a román irodalom atlasza. Az ötletet a magyar irodalomtörténeti atlasz adta, de az elkészült román nyelvű kiadvány távolról sem hasonlít magyar ötletadójára. A teljes tartalom, a megjelenés, a koncepció megalkotása a román fél elképzelése szerint történt, a Cartographia csak kivitelezte az oldalakat.

Az atlasz műszaki jellemzői a szokásosak. A/4 (20x28 cm) méret, fóliázott kartonborító, irkafűzés. A 48 oldalból 44 számozott, 4 számozatlan. Ez utóbbiak tartalmazzák a belső címoldalt, a kolofont és a tartalomjegyzéket. A számozott oldalak közül 40 térképes, 4 pedig rövid ismertetőt ad Havasalföld, Moldva és Erdély román íróiról és költőiről. Mivel a három területet égtájanként nevezi meg, így Erdély az „ország nyugati és központi területe” (*din partea vestică și centrală a țării*)

megtisztelő elnevezést kapta.

Az atlasz több részre osztható. Az első a nagy stílustörténeti korszakok európai és román képviselőit mutatja be. A második a kiemelkedő román szerzők életútját dolgozza fel. A harmadik irodalmi turrák útvonalait ábrázolja. Ezenkívül két térkép szemlélteti Bukarestet és Iașit, mint a román kultúra és irodalom központjait, egy Románia térkép pedig az ortodox kolostoroknak, „a román nemzet egyetemeinek” (Nicolae Iorga) az elterjedését.

Az irodalomtörténeti korszakokat és a szerzőket bemutató oldalak kétharmadát egy Európa vagy egy Románia térkép foglalja el. A fennmaradó jobb oldali sávban színes háttéren szöveg jelenik meg. A nagyon egyszerű, csak vízrajzot, néhány települést és domborzatátnyékolkolást tartalmazó térképeket

fotók és sok helyen szöveg keretezi. A térképeken számok jelzik a települések mellett, hogy a szöveg mely része tartozik az adott településhez. A román szerzők életrajzához tartozó térképek mindig a mai Románia határait ábrázolják, függetlenül attól, hogy a szerző mikor élt. Így a 15-19. századi Havasalföldön és Moldván kívüli szerzők és események is a mai román határokon belül tűnnek fel.

A kolostorokat bemutató oldal térképi hátere a földrajzi atlaszból átvett, és lekicsinyített Románia közigazgatási térkép. Emiatt a nevek nagyon kicsik, sokszor olvashatatlanok. A kolostorok neve és az esetleg hozzájuk tartozó szöveg fehér ablakokban jelenik meg, kitakarják a térkép jelentős részét, és eldönthetetlen, melyik településhez tartoznak.

Az irodalmi turrák térképi hátereit érthetetlen módon a kolostoroknál használt, lekicsinyített Románia közigazgatási térkép felnagyított részletei adják. Ennek következtében a felnagyított térképi háterek pixelesek, a nevek elmosódottak, sok helyen a kivágás miatt csonkák. A térképeken itt is fehér ablakban jelenik meg az adott látnivaló (pl. szülőház, múzeum, kolostor) neve, a turrák útvonalait pedig durván vastag vörös vonalak emelik ki, amelyek letakarják az alattuk levő elemét a közlekedésnek, így eldönthetetlen, hogy vasút vagy közút vezet az ajánlott látnivalóhoz. A kiablakozott látnivalók megírásáról szintén eldönthetetlen, melyik településhez tartoznak. Ez utóbbi probléma jellemzi a Bukarest és Iași térképeket is, különösen Bukarest esetében, ahol a lekicsinyített várostérkép utcanevei olvashatatlanok.

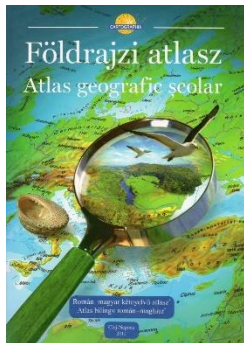
Összességében elmondható, hogy az atlasz számos kívánnivalót hagy maga után, és finoman szólva – bár csak kivitelezte – nem tartozik a kiadó legsikerültebb kiadványai közé.

Az erdélyi magyar nyelvű iskolák atlaszai

Földrajzi atlasz - Atlas geografic școlar

Román–magyar kétnyelvű atlasz

Atlas bilingv română-maghiar

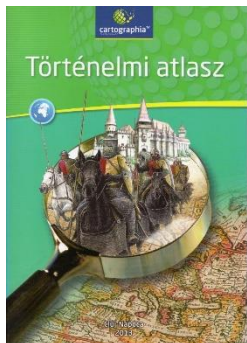

2011-ben jelent meg a kolozsvári Cartographia Studium S.R.L. gondozásában egy, az erdélyi magyar iskolák számára készült román–magyar kétnyelvű földrajzi atlasz. A kiadvány kétnyelvűsége korlátozott, mivel csak a Románia fejezet térképeinek névjajza készült román és magyar nyelven, az atlasz többi oldala magyar nyelvű. A kétnyelvűség következtében a Romániát bemutató lapok nem túl szépek, mivel a dupla megírások miatt nevektől feketéllenek a térképek.

Az atlasz műszaki jellemzői megegyezik az 1999-ben kiadott román nyelvű földrajzi atlassszal. Terjedelme 56 oldal, mérete A/4 (20x28 cm), irkafűzött, fóliázott kartonborítóval. Tartalmában néhány eltérés található. A Románia részben Bukarest és környéke helyett jellegzetes romániai településtípusok jelennek meg. A domborzati részletlapok között a Benelux országok térképét az Alpok országai váltják. Amerika

domborzati- és országtérképe a másik atlaszsal ellentétesen jelenik meg. Itt Észak- és Dél-Amerika térképe külön-külön oldalt kapott, míg Amerika országtérképe egy dupla oldalra került. Új a Panama-csatorna térképe, valamint az Amerika benépesülését és népsűrűségét bemutató tematikus térképek. A Föld éghajlata a korábbi féloldalas térképek helyett dupla oldalt kapott, és klímadiagramokkal egészült ki. Az időzónák térképén a Baranyi IV vetületet újra a megszokott Mercator vetület váltotta fel. Hátsó borító belső oldalán a domborzatábrázolás típusai és a különböző méretarányú térképek bemutatása helyett a nagy magyar utazók kalandos útjait lehet nyomon követni.

Történelmi atlasz

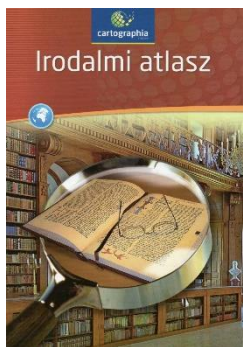

Történelmi atlasz címmel jelent meg 2013-ban a kolozsvári Cartographia Studium S.R.L. gondozásában egy, az erdélyi magyar iskolák számára készült történelmi atlasz. A címben ugyan nincs meghatározva, hogy mely évfolyamok számára készült, de tartalma egyértelművé teszi, hogy a középiskolásoknak szánták.

A 64 oldalas, A/4 (21x29,7 cm) méretű, fóliázott kartonborítás, irkafeűzött kiadvány a Cartographia háromfajta történelmi atlaszának a compilációja az erdélyi magyar iskolák igénye szerint. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a magyar történelem oldalai kiegészültek a romániai történelemoktatás – és a kiadvány megjelenése – szempontjából szükséges román történelem térképeivel. Az atlasz mérete, kötészetje és a belső oldalak megjelenése egyértelműen a kiadó *Történelmi atlasza* alapján született. A magyar és egyetemes történelmi térképeit a szerkesztők a *Középiskolai történelmi atlaszból* vették át, míg a *Képes történelmi atlaszból* a Magyarország uralkodóit bemutató ábra került a kiadványba. Az atlasz kronologikus sorrendben követi az egyetemes, a magyar és az erdélyi történelem eseményeit, a megfelelő helyeken kiegészülve a román történetírás fejezeteivel. Ide tartoznak a dák államok, a római hódítás és a római provinciák, a magyar történetírás által vitatott 9-13. századi korai román államok, valamint Havasalföld és Moldva középkori térképei. Külön térképet kapott a Vitéz Mihály fejedelemsége alatt egyetlen évig egyesített Erdély, Havasalföld és Moldva. Egy oldalon 6 térkép követi Erdély, Havasalföld és Moldva határváltozásait a 15. és 18. század között. Szintén egy oldalt kaptak az 1848-1849-es szabadságharc Erdélyben és az Erdélyi-szigethegységben zajló eseményei. Egy-egy térkép foglalkozik Románia I. és II. világháborús szereplésével, valamint a két világháború közötti időszakával. Ezek a térképek a román nyelvű történelmi atlaszból kerültek ide. A magyarországi uralkodók táblázata mellé Havasalföld és Moldva, valamint a két fejedelemség egyesülése után a román királyi ház uralkodóinak táblázata társul. Az atlaszt négy oldal névmutató zárja.

Irodalmi atlasz

az 5-12. évfolyam számára

2014-ben jelent meg a kolozsvári Cartographia Studium S.R.L. gondozásában egy, az erdélyi magyar iskolák számára készült irodalmi atlasz. Amint a belső címlapon olvasható, célközönsége az 5-12. évfolyam, azaz az általános- és középiskolák. Ennek megfelelően a tartalom a cég két irodalmi atlaszából került összeválogatásra, az erdélyi szakértők kívánságai szerint.

A 72 oldalas, A/4 (21x29,7 cm) méretű, fóliázott kartonborítás, irkafeűzött kiadvány külső megjelenésében, a használatot segítő eszközeiben megegyezik a hazai irodalmi atlaszokkal. Az oldalak kronológiai sorrendben követik egymást, az irodalomtörténeti korokat bemutató oldalak esetében a világ- és a magyar irodalom bemutatása oldalpárokban történik. Név- és címmutató nem tartozik az atlaszhoz.

Az atlasz tartalmát az erdélyi magyar iskolák igényei határozták meg. A kiadvány gerincét a magyarországi középiskolai változat adja. Valamennyi irodalomtörténeti korszak oldala innen került átvételre, mivel ezek az általános iskolai anyagot is tartalmazzák. Átvételre kerültek a művek feldolgozásai is, amelyek kiegészítésre kerültek az általános iskolai atlaszból. Ilyenek Petőfi Sándortól a *János vitéz* és *Az alföld*, Jókai Mór *A kőszívű ember fiai*, Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője*, Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* és Tamási Áron *Abel a rengetegben* című műve.

Természetesen nem minden oldalt vettek át a szerkesztők, és történetek összevonások, átszerkesztések is. A kimaradó oldalak elsősorban a színjátszást, drámát, mozgóképet és újságírást érintik, de néhány, a hazai irodalomoktatás szerves részét képező téma sem került be az atlaszba. Ilyen a *Magyar mondák és legendák* oldala, Gárdonyi Géza és Molnár Ferenc életrajza, valamint műveik, az *Egri csillagok*, és *A Pál utcai fiúk*.

A csodaszarvas mondája című oldalon összeépült a *Rege a csodaszarvasról* és *A magyar nyelv családfája* oldalak tartalma. *A romantika irodalma Magyarországon* közös oldalt kapott Vörösmarty Mihály életrajzával és a *Csongor és Tünde* feldolgozásával. Összevonásra került Mikszáth Kálmán életrajza a *Beszterce ostroma* és *Az a fekete folt* című műveinek feldolgozása.

Önálló oldalt kapott Babits Mihály életrajza és a *Jónás könyve*, Kosztolányi Dezső életrajza és az *Édes Anna*, valamint Móricz Zsigmond *Barbárok* című műve.

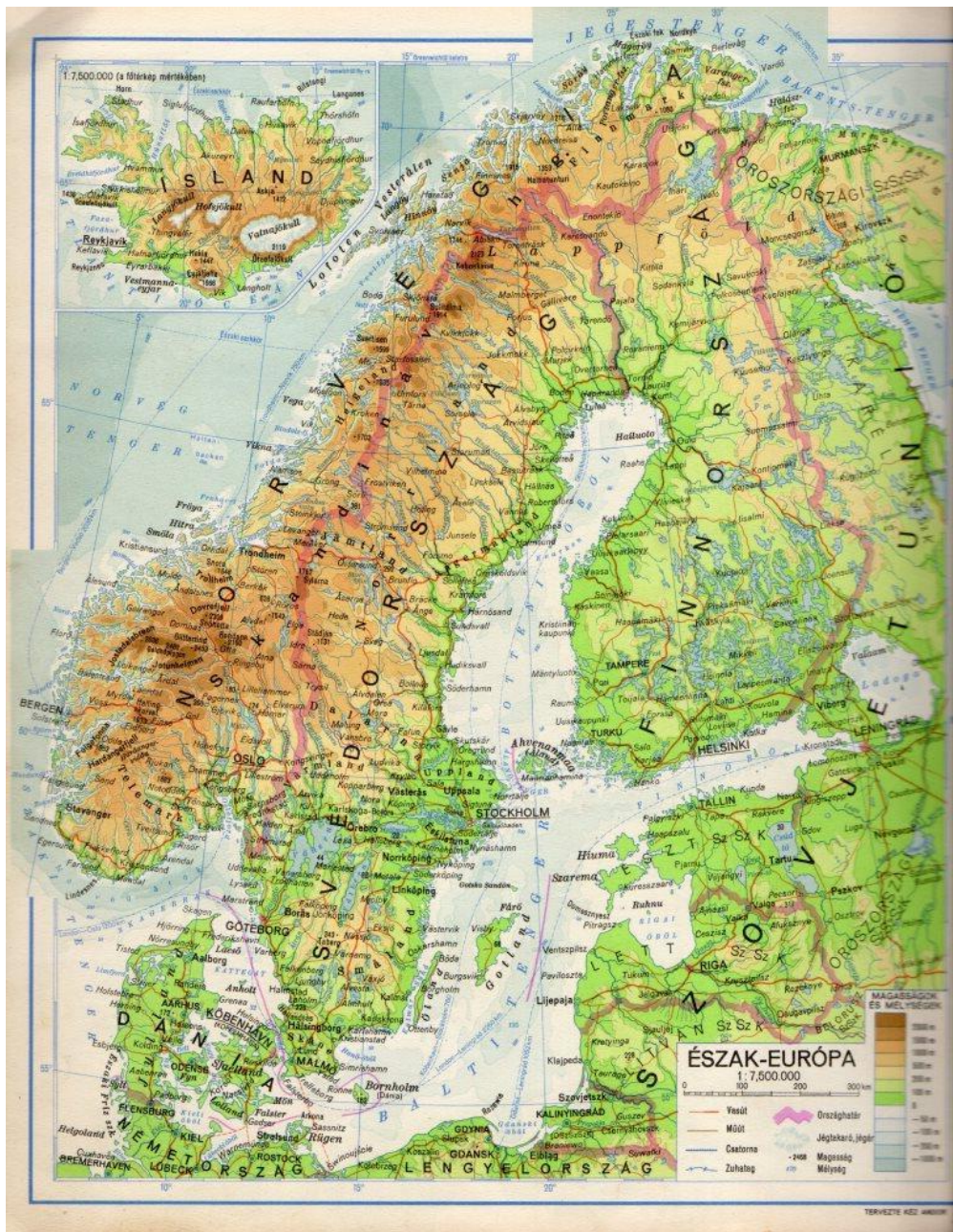
Új oldal Petőfi Sándor *A Tisza* című költeményének elemzése és térképi háttérére, a fiatalon meghalt erdélyi lírikus, Dsida Jenő munkásságát bemutató lap, valamint az erdélyi kortárs irodalom oldala.

MELLÉKLETEK

BÁNYÁSZAT	KÖFA	ÁFA	KÖFA	KÖFA	ÁFA	ÁFA	KÖFA	KÖFA	IPAR	KÖFA	KÖFA	ÁFA	KÖFA	ÁFA	ÁFA	ÁFA	KÖFA																
																		1955	1957	1965	1993	1993	1999	2005	2009	1955	1965	1965	1993	1993	1996	1999	2009
Energiahordozók									Energiaipar																								
(Kő)szén/Fekezészn/Fekezési szén									Hőerőmű / Egyéb fűtőanyagú erőmű / Hőerőmű																								
Barnaszén / Barnaköszén									Vízlerőmű																								
Barnaköszén, lignit / Lignit									Atomerőmű																								
Tőzeg									Geotermikus erőmű																								
Kőolaj									Ár-apály erőmű																								
Földgáz									Villamos erőmű																								
Úrániium / Úrániérc									Nehézipar																								
Hidrium (uránium)									Kohászat / Vaskohászat / Vas- és acélipar / Vas-és. acélgégyártás																								
Szén-dioxid									Vaskohászat / vaskohászat, acélgégyártás																								
Olajpala									Atomipar																								
Vas és ötvösségei									Szinesfémkohászat																								
Vas / Vasérc									Úveg, kerámia / Úveggégyártás																								
Mangán / Mangánérc									Kerámia- és porcelángégyártás																								
Nikkel / Nikkelérc									Fémipar																								
Króm / Krómérc									Alumíniumkohászat / Alumíniumfeldolgozás																								
Wolfram / Wolfrámerc									Tímföldgégyártás																								
Molibdén / Molibdénérc									Építőanyagipar																								
Magnézium / Magnéziumérc									Gépipar																								
Titan / Titánérc									Gépgégyártás / Egyéb gépgégyártás																								
Kobalt / Kobaltérc									Mozdony és vagon / Vasúti jármű-gégyártás																								
Vanádium									Gépkocsi / Gépjárműgégyártás																								
Színesfémek									Hajó / Hajógégyártás																								
Ólom / Ólomérc									Repülőgépgégyártás																								
Cink / Cinkérc									Híradástechnikai és elektronikai berendezések gégyártása																								
Higany / Higanyérc									Híradás- számítás-technika ipar																								
Réz / Rézérc									Elektronikus gépek és berendezések gégyártása																								
Antimon / Antimonérc									Óragégyártás																								
Ón / Ónérc									Traktor																								
Bauxit									Mezőgazdasági gép																								
Alumínium (bányászati)									Erőgép																								
Színesfémek / Nemes- és színesfémek									Szerszám- és gépgégyártás																								
Tarkafémek									Elektrotechnika																								
Nemesfémek									Fémtolemégek																								
Arany / Arany, ezüst									Finommechanika és optika																								
Arany / Aranyérc									Vegyipar																								
Ezüst / Ezüstérc									Kőolaj- és földgázfeldolgozás																								
Platina / Platinaérc									Kőolaj/lepártás																								
Nem fémek									Savak, műtrágya / Műtrágyagégyártás- és feldolgozás																								
Ápatit									Gyógyszergégyártás																								
Kálisó									Egyéb vegyipar																								
Só / Konyhasó / Kősó									Vegyészeti / Vegyipar																								
Kőszepeltártás									Szén-, kőolajfeldolgozás																								
Kén									Gyula																								
Foszfát									Gumi, műgumi																								
Grafit									Gyógyszer-, szappan, illatszerek																								
Gyémánt									Kőnyolipar																								
Kaolin									Fa- és bútortipar																								
Márvány									Faipar / Fa																								
Építőanyagok									Faipar, papírgégyártás																								
Gipsz / Gipsz és anhidrit									Papírtipar / Papírgégyártás / Papírtipar																								
Kaolin									Papír, cellulóz																								
Perlit									Nyomdaipar																								
Bentonit									Bőr- és bőrtipar																								
Albeszt									Cipő / Cipőgégyártás / Cipőipar																								
Talkum (magnézium-silikát)									Textiltipar																								
Kő									Textil- és ruházati ipar																								
Aczfalt									Egyéb könnyűipar																								
Pirit									Élelmiszertipar																								
Thorium-Cerium									Malom / Malomipar																								
Tantál									Cukor- / Cukoripar																								
Barit									Sőr / Sör- / Söripar																								
Salétrom									Boripar																								
Magnezit									Téjfeldolgozás / Tejipar																								
Ózokerit									Hús-, halfeldolgozás / Húsipar																								
Drágakő									Tartósítási- / Konzervgégyártás																								
Csillám									Dohány- / Dohányfeldolgozás / Dohányipar																								
Foszforit									Egyéb élelmiszertipar																								
Bórax									Élelmiszertipar																								
Glaubersó									Tégla / Tégla és műpalagégyártás																								
Fluorit, kriolit									Cement / Cementgégyártás, mészipar																								
Szmirgli (korund)									Fűrésztelep																								
Mirabilis									Bűrtipar																								
Ásványi, gyógyforrás									Szövetipar																								
Gyógyfürdő / Fürdőhely									Gyapot / Pamut-, gyapotipar																								
									Gyapjúipar																								
									Len / Len-, kenderipar																								
									Kenderipar																								
									Jutaipar																								
									Selyem / Selyemipar																								
									Műanyagok																								
									Ruházat / Ruházati ipar																								
									Szesz / Szesz-, keményítőtípár																								
									Növénykonzerv																								
									Növényi olajok																								

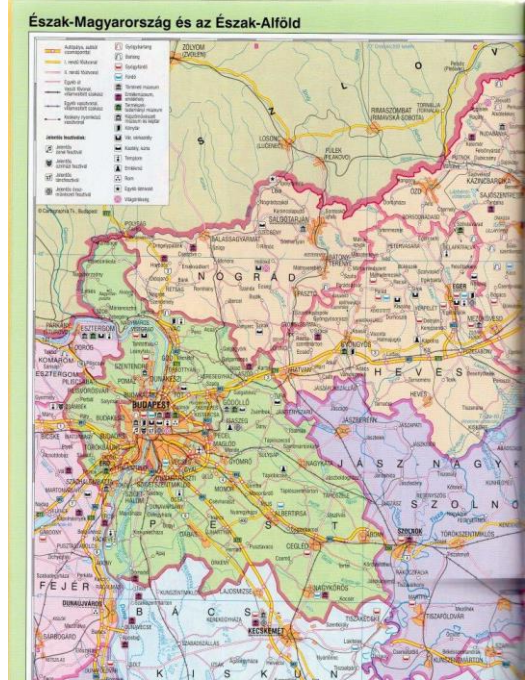
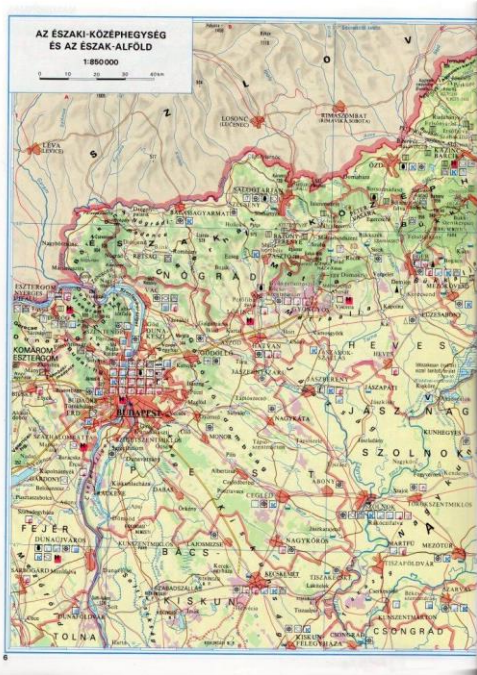
1. ÁBRA: A FÖLDRAJZI ATLASZOK JELRENDSZERE (ÁFA=ÁLTALÁNOS ISKOLAI FÖLDRAJZI ATLASZ; KÖFA=KÖZÉPISKOLAI FÖLDRAJZI ATLASZ)

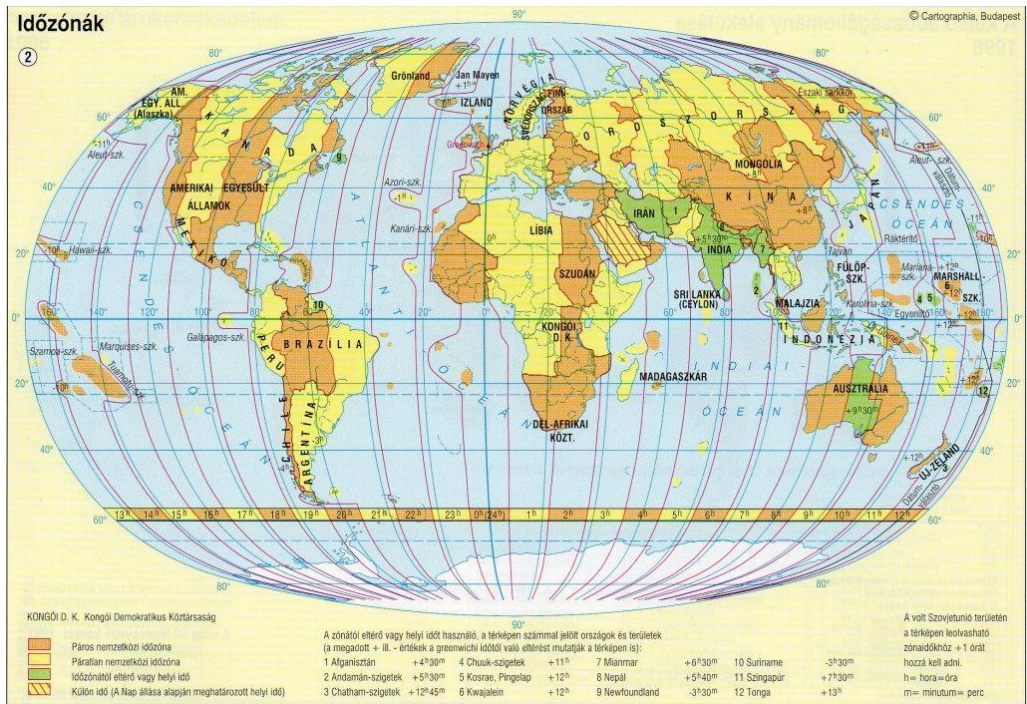

2. ÁBRA: DOMBORZATI TÉRKÉP AZ 1955-BEN KIADOTT KÖZÉPISKOLAI FÖLDRAJZI ATLASZBÓL

3. ÁBRA: RÉGIÓ TÉRKÉP AZ 1983-AS ÉS AZ 2013-AS ÁLTALÁNOS ISKOLAI FÖLDRAJZI ATLASZBÓL

4. ÁBRA: AZ IDŐZÓNÁK TÉRKÉPE BARANYI IV. VETÜLETBEN

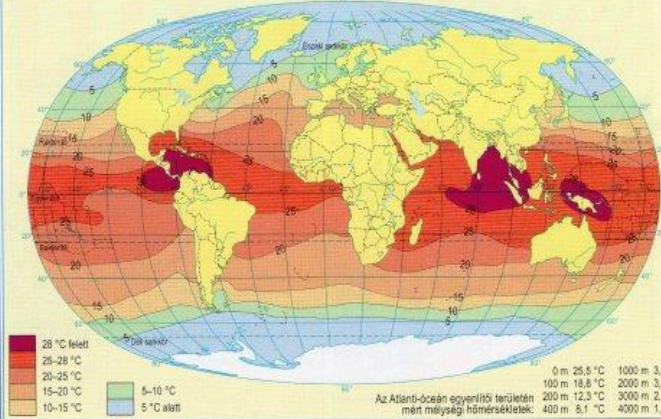

5. ÁBRA: IDEGENFORGALMI OLDAL A KÖZÉPISKOLAI FÖLDRAJZI ATLASZ 2021. ÉVI KIADÁSÁBÓL

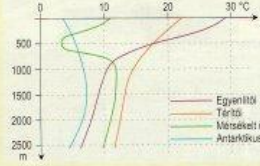

A tengervíz évi átlagos felszíni középhőmérséklete

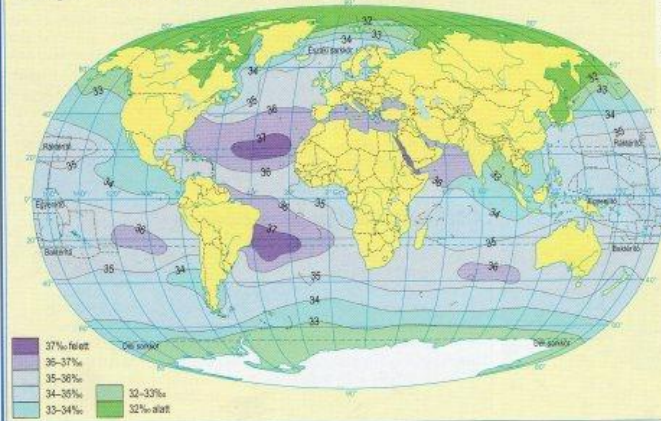
A tengerek hőmérséklete a Nap sugárzásától, a vízben végrehemelő kémiai és biológiai folyamatoktól, valamint a Föld mélyéből érkező hőtáladásból származik. Mivel a hőenergia-vesztéség (vízszárazsárgás, párolgás stb.) az előbbiektől egységnyiben van, a tengerek fontos hőtárolók, ami kedvezően hat az élővilágra.

A vízhőmérséklet mélységi típusai

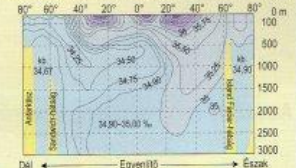
A felszínen melegebb a víz, mint a mélyebb rétegekben, az Egyenlítő mentén pedig, mint a sarkok közelében. A magas vízhőmérséklet nem kedvez az élővilágnak. Ez az oka, hogy az Egyenlítő vidéken az állati plankton szervezetet és az őket fogyasztók mélyebb rétegekbe húzódnak, így a partok állatvilágának megmarad. A sark közeli hűvösebb felszíni vízekben bőséges táplálék vár az állatokra.

A tengerek felszíni vízének átlagos sórtartalma

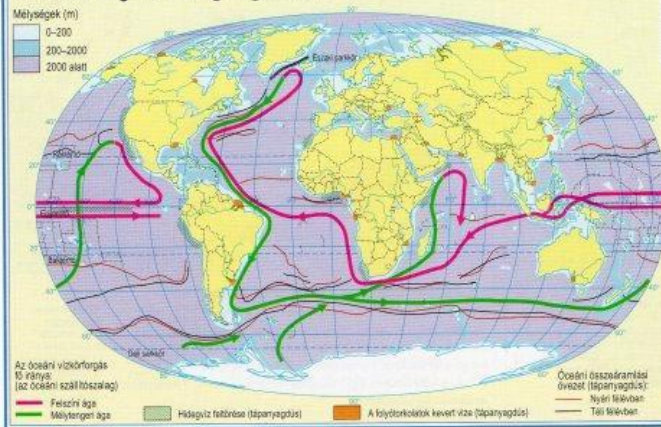
A szárazföldökhöz képest a tengerek vize erősen sós. Átlagosan a tengervíz minden köbméterén 35 kg só található. Ennek túlnyomó része (kb. 85%) konyhasó (NaCl), a többi más elemeké: a só (SO₄, Mg, Ca, K stb.). A sók mellett a vízben oldott gázok (O₂, N₂, CO₂ stb.) is fontosak a tengerek élővilága számára.

A sórtartalom mélységbeli megoszlása az Atlanti-óceánban

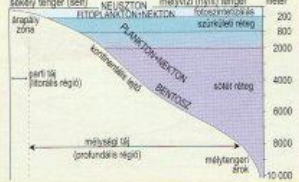
A felszíni víz sórtartalma az Egyenlítőnél a sarkok felé csökken, innen a sarkok felé csökken. Oka: a párolgás, mértéke ugyanígy változik. A párolgás mértéke a levegő magas hőmérséklete és az erős szél fokozza, a tengerrármások működésük. A forró övezetben a sórtartalom általában a mélység felé csökken, a mérsékeltben alig változik, a hidegben nő. Ez a kép a sarkok felé jövő mélytengeri áramlások hatására változhat.

A víz körforgása a világtengereken

A tengerek felszínére érkező napsugárzás fontos a vízi élővilág, főleg az algák fotoszintéziséhez szempontjából. A sugárak egy része visszaverődik, átlagosan 73%-uk jut 1 m, 33%-uk 25 m, állig 10%-uk 100 m mélységre. Ez az oka annak, hogy a tengerben élő növények (fitoplankton) által termelt szerves anyagok a parti közeli sekély és a nyílt tengerek legfelső rétegeiben képződnek.

Az élővilág mélytengeri beosztása

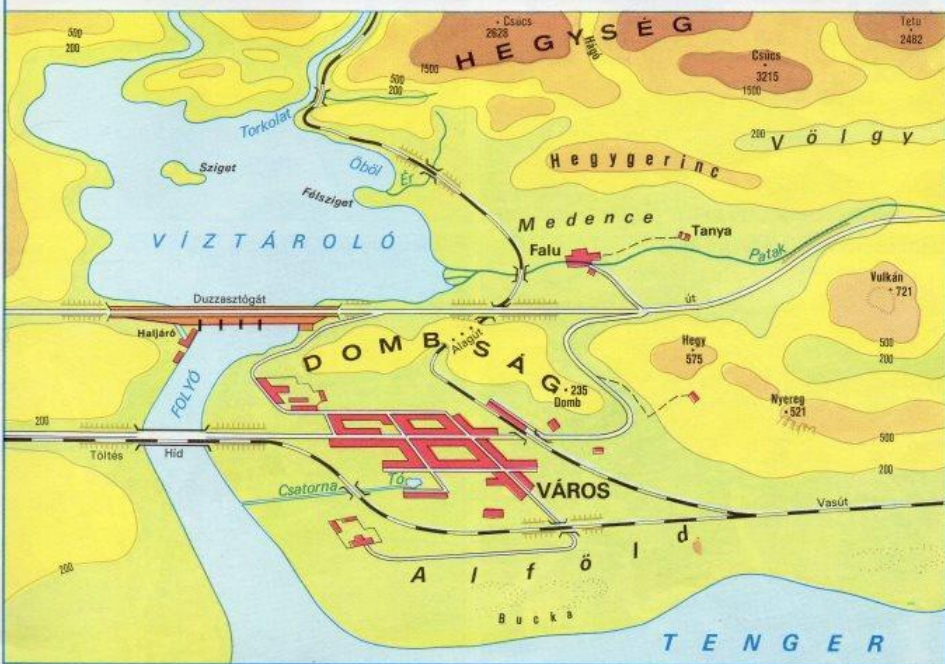
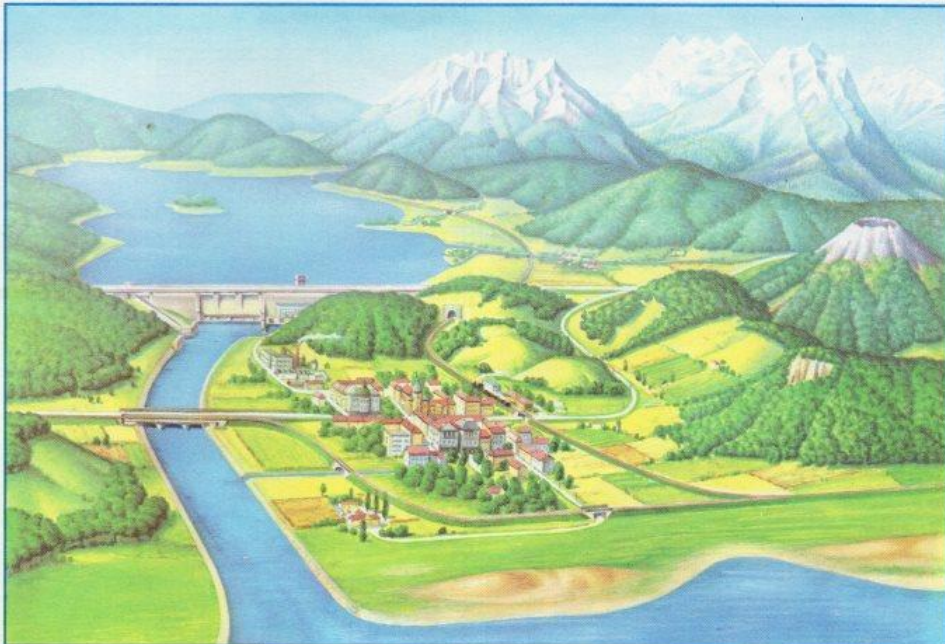

- 1. Neuzoton:** A víz felszín életközössége, melyet baktériumok, moszatok, apró állatok alkotnak.
- 2. Plankton:** Egyszerű életűek vagy annak egy részét vízben lebegve töltő növényi és állati szervezetek (fitoplankton és zooplankton).
- 3. Nekton:** az áramlásoktól függetlenül szabotlan mozgású szervezetek (halak, cecik, rákokok stb.).
- 4. Bentos:** Tengerfenéken élő szervezetek, részben felüléhez kötöttek (pl. szivacsok), részben mozoghatnak (pl. rákok).

6. ÁBRA: OLDAL A FÖLDI KÖRNYEZETÜNK ATLASZÁBÓL

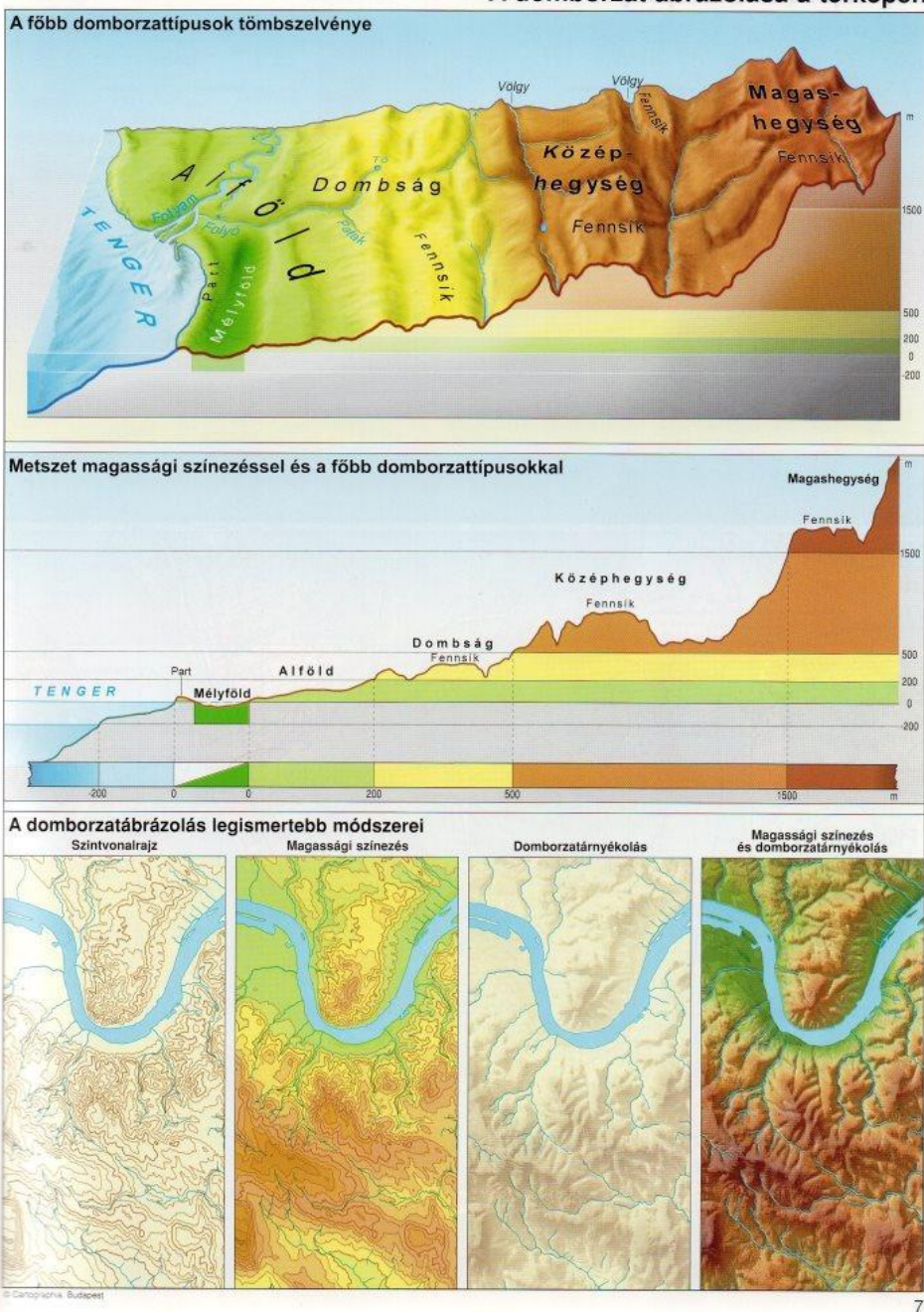

TÁJ ÉS TÉRKÉP

7. ÁBRA: OLDAL AZ ELSŐ ATLASZOM ELSŐ KIADÁSÁBÓL

A domborzat ábrázolása a térképen

8. ÁBRA: ÚJ OLDAL AZ ELSŐ ATLASZOM 1996. ÉVI KIADÁSÁBÓL

Térképfajták és méretarányok

Városterkép

A térképen mért 1 cm a valóságban:
10 000 cm = 100 m

Műholdas térkép

A térképen mért 1 cm a valóságban:
10 000 cm = 100 m

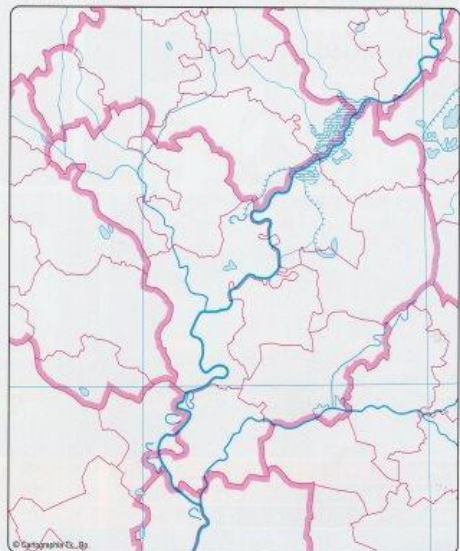
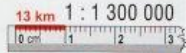
Közigazgatási térkép

A térképen mért 1 cm a valóságban:
1 300 000 cm = 13 000 m = 13 km

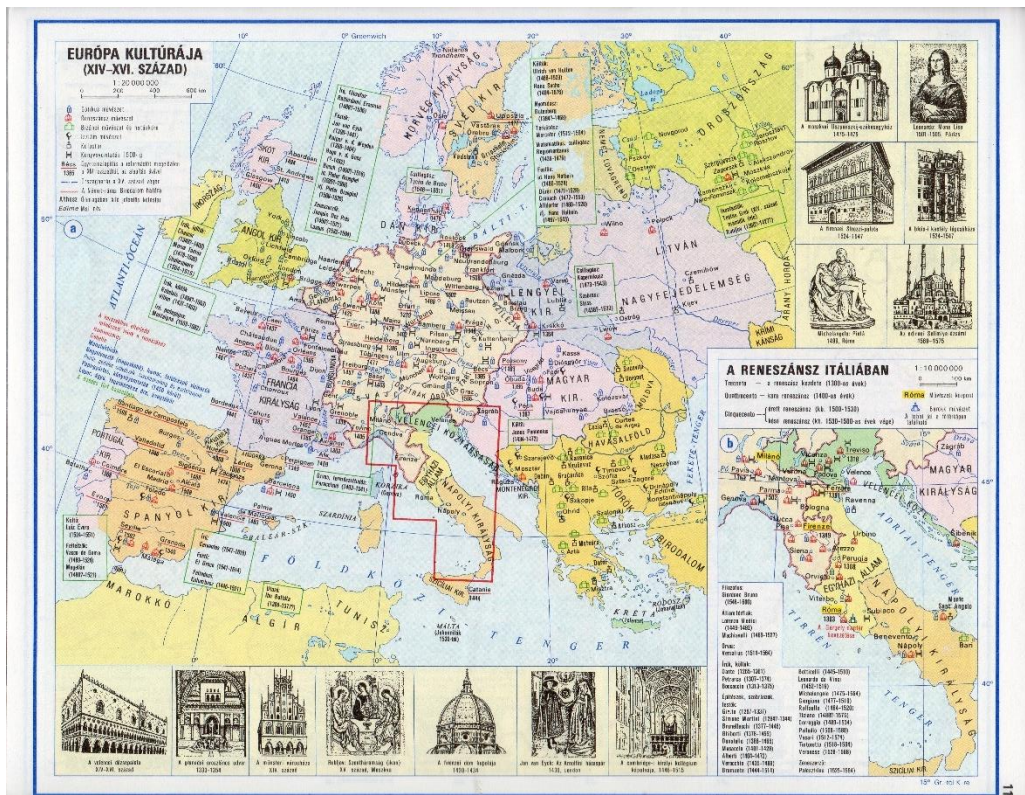
Kontúrterkép

A térképen mért 1 cm a valóságban:
1 300 000 cm = 13 000 m = 13 km

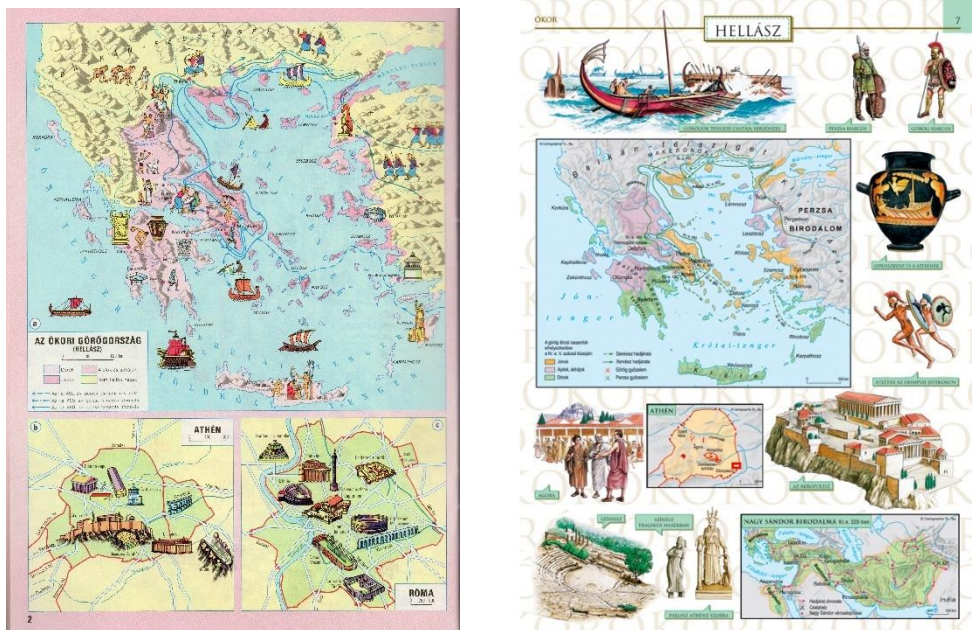

9. ÁBRA: OLDAL AZ ELSŐ ATLASZOM 2013. ÉVI KIADÁSÁBÓL

10. ÁBRA: OLDAL A TÁRSADALOM- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ATLASZBÓL

11. ÁBRA: OLDAL A KÉPES TÖRTÉNELMI ATLASZ ELSŐ ÉS 2003. ÉVI KIADÁSÁBÓL

MAGYAR KŐNYÚLÓVAS

GYULOGOS HAJDU

BETHLEN GÁBOR, ERDÉLYI FEJEDLEM

GRÓF ZRINYI MIKLÓS HALÁLA 1664-BEN

GYŐRI BAROKK TIMFALOM (1643)

PÁZMÁNY PÉTER ÉRSEK

ELROGASZOTT VEGVÁRI VITÉZEK

XI. INCE PÁPA, A SZENT LÉLEK LETÉRÍTŐJE

FOCSKAI ISTVAN KORONÁJA

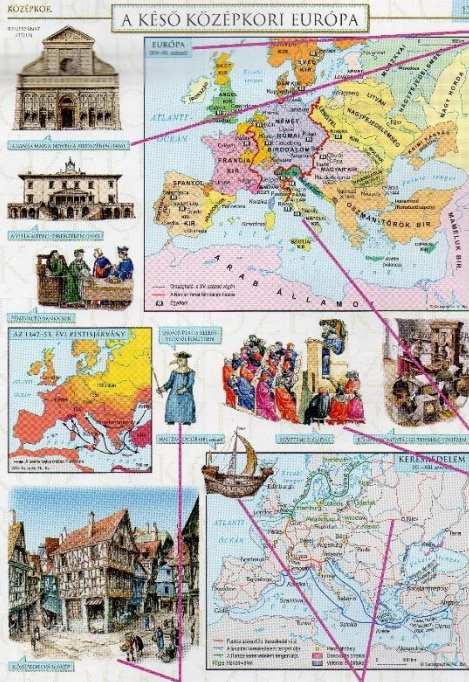
BUDAVÁR VISSZAVÉTELE 1686-BAN

12. ÁBRA: OLDAL A KÉPES TÖRTÉNELMI ATLASZ 2003. ÉVI, MEGÚJÍTOTT KIADÁSÁBÓL

HOGYAN HASZNÁLD AZ ATLASZODAT

Az atlasz oldalain az oldalszámok, a térképcímek és a képaláírások alászánezése mutatja számodra, hogy melyik történelmi korban jársz.

Ugyanezek a színek jelzik a történelmi korokat az atlasz elején található összehasonlító időszakon is. Az időszak az egyes történelmi korok időtartamát, a legjelentősebb civilizációknak, valamint a magyar és az egyetemes történelem legfontosabb eseményeinek az időben elfoglalt helyét mutatja.

Az atlasz végén találsz az összes magyarországi uralkodót bemutató táblázatot, amelyet az időszakokkal együtt használva jól el tudsz igazodni az események között.

A képek és a térképek együttesen mutatják be azt, amit egy-egy korról tudnod kell. A térképeken megtalálod azokat a neveket, évszámokat, eseményeket, országokat, településeket, népeket, amelyeket a tankönyved tartalmaz. A grafikák segítenek, hogy képet kapj az egyes korok embereinek szokásairól, viseletéről, eszközeiről, fegyvereiről, technikájáról, építményeiről, művészetéről, gazdálkodásáról.

Megkeresheted a térképen azokat a helyeket, melyekhez kép köthető.
Pl.: Hol volt egyetem Európában ebben az időben?

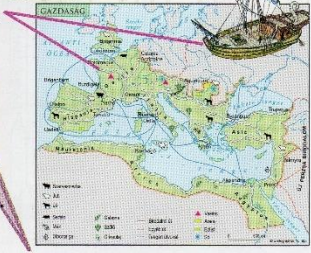
Kapcsolódás a múlt és jelen között
Pl.: Építészeti hagyományok

Mit tudsz leolvasni egy képről?
Pl.: Milyen hiedelmek éltek a középkorban? Milyen volt egy középkori város?

A térképek segítségével összehasonlíthatod különböző korok és területek eseményeit.
Pl.: Kereskedelmi utak és kereskedelmi hajók a Római Birodalomban és a középkorban.

A képek és térképek segítségével sok olyan játékot kitalálhatsz, amelyek a tanulást megkönnyítik.

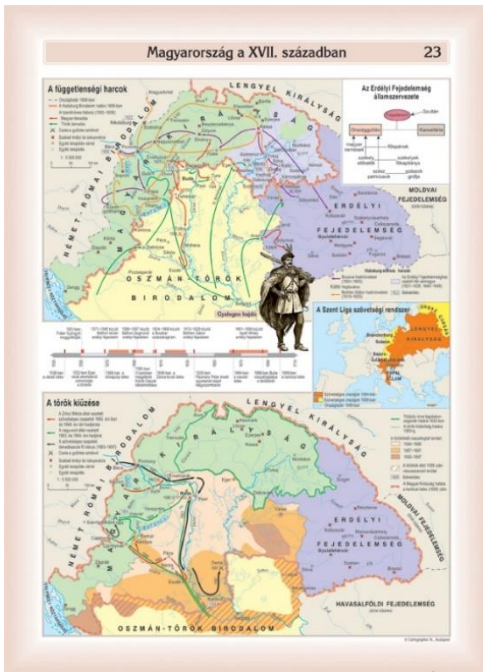
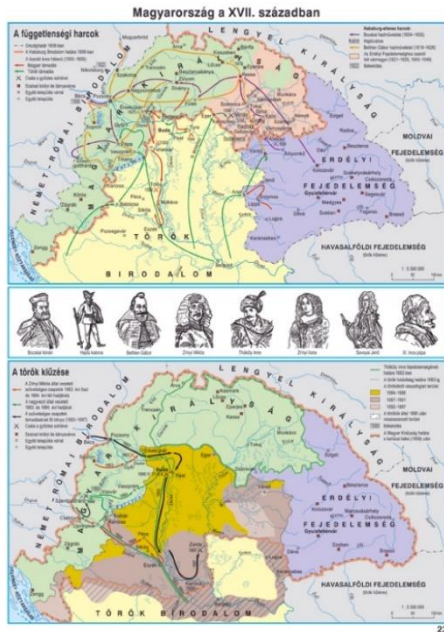
- A képek csoportosításával végigkísérheted különböző dolgok alakulását az évszázadok folyamán.
- Haditechnika
  - Technika fejlődése
  - Hajók, hajózás
  - Találmányok
  - Híres emberek
  - Nők a történelemben
  - Népvisletek
  - Hétköznapok
  - Lakóhelyek
  - Vallás
  -
  -
  -

Hány hasonlót tudsz még kitalálni?
Az évek folyamán bármikor visszalapozhatsz egy korábbi tanult részhez. Ez segíthet az ismétléseknél, vagy az önálló feladatoknál.

13. ÁBRA: ÚTMUTATÓ A KÉPES TÖRTÉNELMI ATLASZHOZ

14. ÁBRA: OLDAL A TÖRTÉNELMI ATLASZ ELSŐ ÉS 2007. ÉVI BŐVÍTETT KIADÁSÁBÓL

Közép-Európa átrendeződése az I. világháború után

Közép-Európa átrendeződése az I. világháború után

Az európai béke jellemzői

Határ nyitásával volt a béke a világháború előtti háború, a csonkított államok közötti béke a győztesek és a kárhozottak között. A béke a győztesek és a kárhozottak közötti béke a győztesek és a kárhozottak között. A béke a győztesek és a kárhozottak közötti béke a győztesek és a kárhozottak között.

A béke a győztesek és a kárhozottak közötti béke a győztesek és a kárhozottak között. A béke a győztesek és a kárhozottak közötti béke a győztesek és a kárhozottak között. A béke a győztesek és a kárhozottak közötti béke a győztesek és a kárhozottak között.

Amerikai elképzelés az OMM kiterjesztéséről (1918)

15. ÁBRA: OLDALAK A TÉRKÉPTELEN(?) TRIANON CÍMŰ KIADVÁNYBÓL

Népszavazás, területcseré, határkilajlasztás

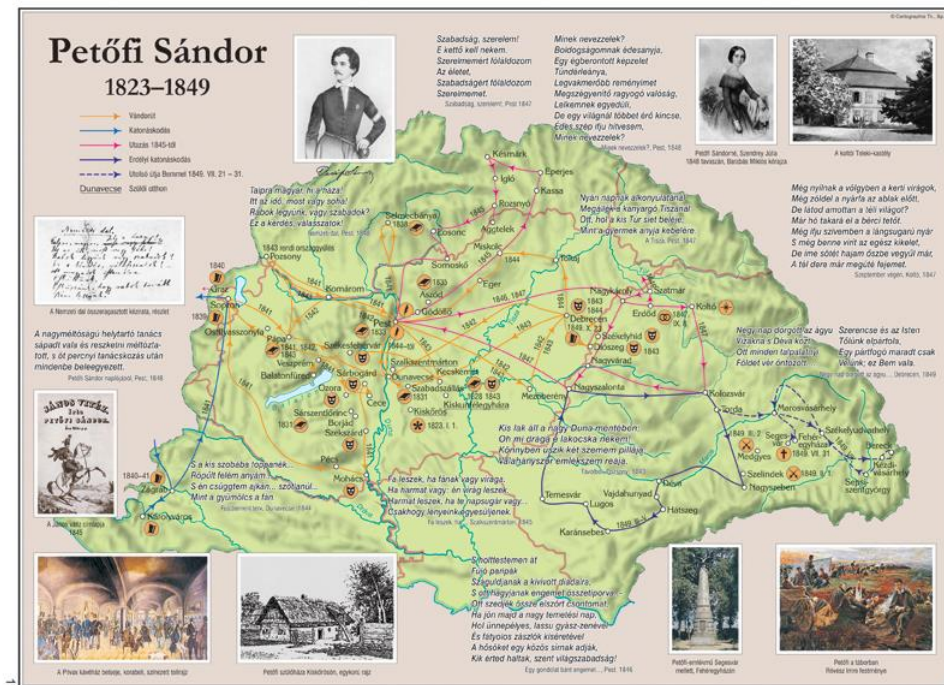
A népszavazás a területcseré, határkilajlasztás. A népszavazás a területcseré, határkilajlasztás. A népszavazás a területcseré, határkilajlasztás.

A trianoni határvidéki népszavazás (1921-1923)

A soproni népszavazás (1921. december 14.)

Soroskői népszavazás (1920. február 15.)

16. ÁBRA: OLDALAK AZ IRODALMTÖRTÉNETI ATLASZ 2000. ÉVI, ELSŐ KIADÁSÁBÓL

Petőfi Sándor: János vitéz

A János vitéz cselekményeinek

- I. Buda és János születése
- II. János szülei halála, a szerzetesfiúság
- III. A székely háború, a szerzetesfiúság
- IV. Buda feladása – János visszatér hazába
- V. János és a szerzetesfiúság
- VI. János és a szerzetesfiúság
- VII. János és a szerzetesfiúság
- VIII. János és a szerzetesfiúság
- IX. János és a szerzetesfiúság
- X. János és a szerzetesfiúság
- XI. János és a szerzetesfiúság
- XII. János és a szerzetesfiúság
- XIII. János és a szerzetesfiúság
- XIV. János és a szerzetesfiúság
- XV. János és a szerzetesfiúság
- XVI. János és a szerzetesfiúság
- XVII. János és a szerzetesfiúság
- XVIII. János és a szerzetesfiúság
- XIX. János és a szerzetesfiúság
- XX. János és a szerzetesfiúság
- XXI. János és a szerzetesfiúság
- XXII. János és a szerzetesfiúság
- XXIII. János és a szerzetesfiúság
- XXIV. János és a szerzetesfiúság
- XXV. János és a szerzetesfiúság
- XXVI. János és a szerzetesfiúság
- XXVII. János és a szerzetesfiúság

A János vitéz képzeltbeli helyszínei

Országok és városok

Évszámok

Jókai Mór: Az arany ember

A szerző és a műve

A műve

A műve

A szerző és a műve

A műve

A műve

A Pál utcai fiúk

A szerző és a műve

A műve

A műve

A szerző és a műve

A műve

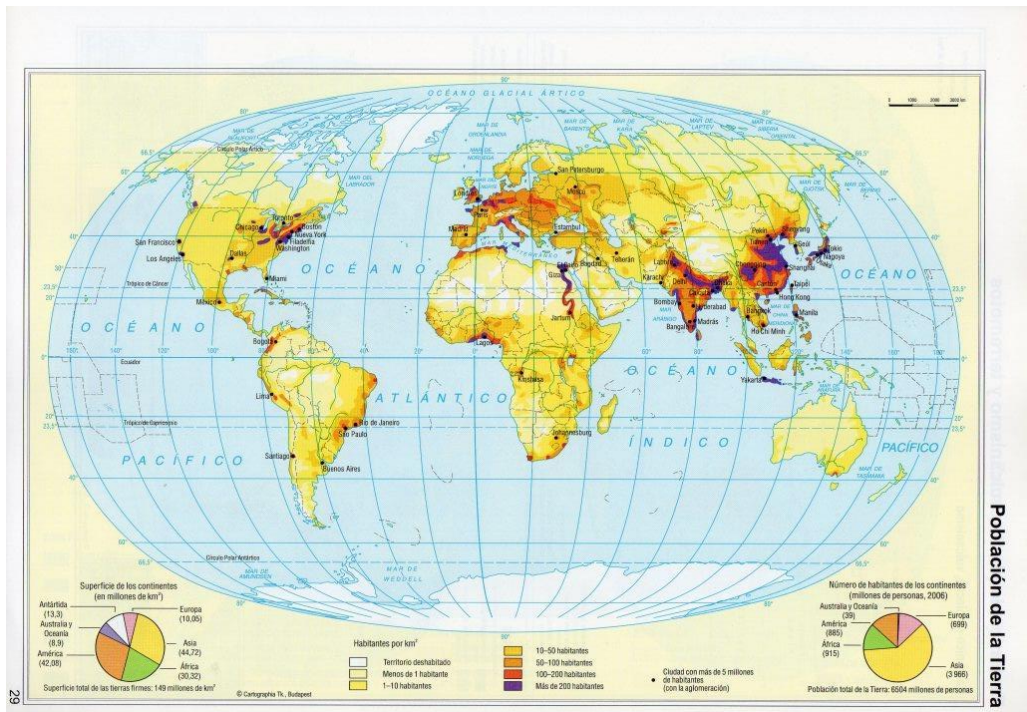
A műve

17. ÁBRA: IRODALMI MŰVEK FELDOLGOZÁSAI A 2011. ÉVI KIDÁSÚ ÁLTALÁNOS ISKOLAI IRODALMI ATLASZBÓL

España

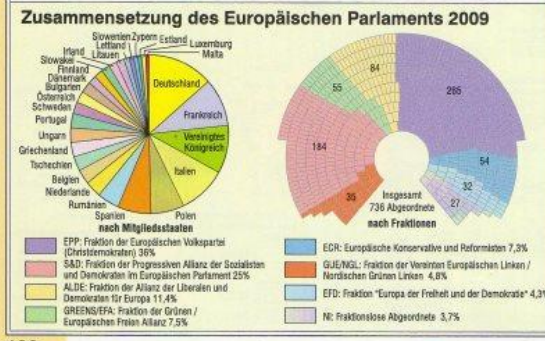
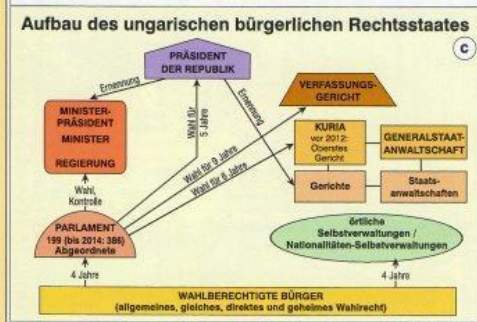
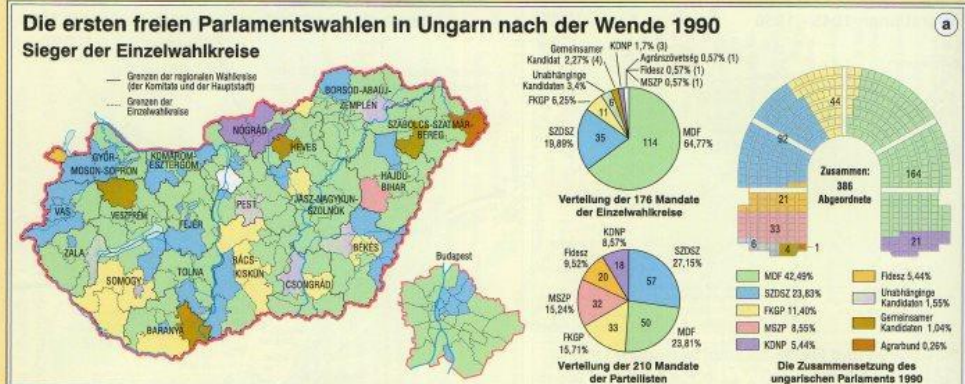

Población de la Tierra

18. ÁBRA: OLDALAK A SPANYOL-MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ISKOLÁK SZÁMÁRA KÉSZÍTETT ATLASZBÓL

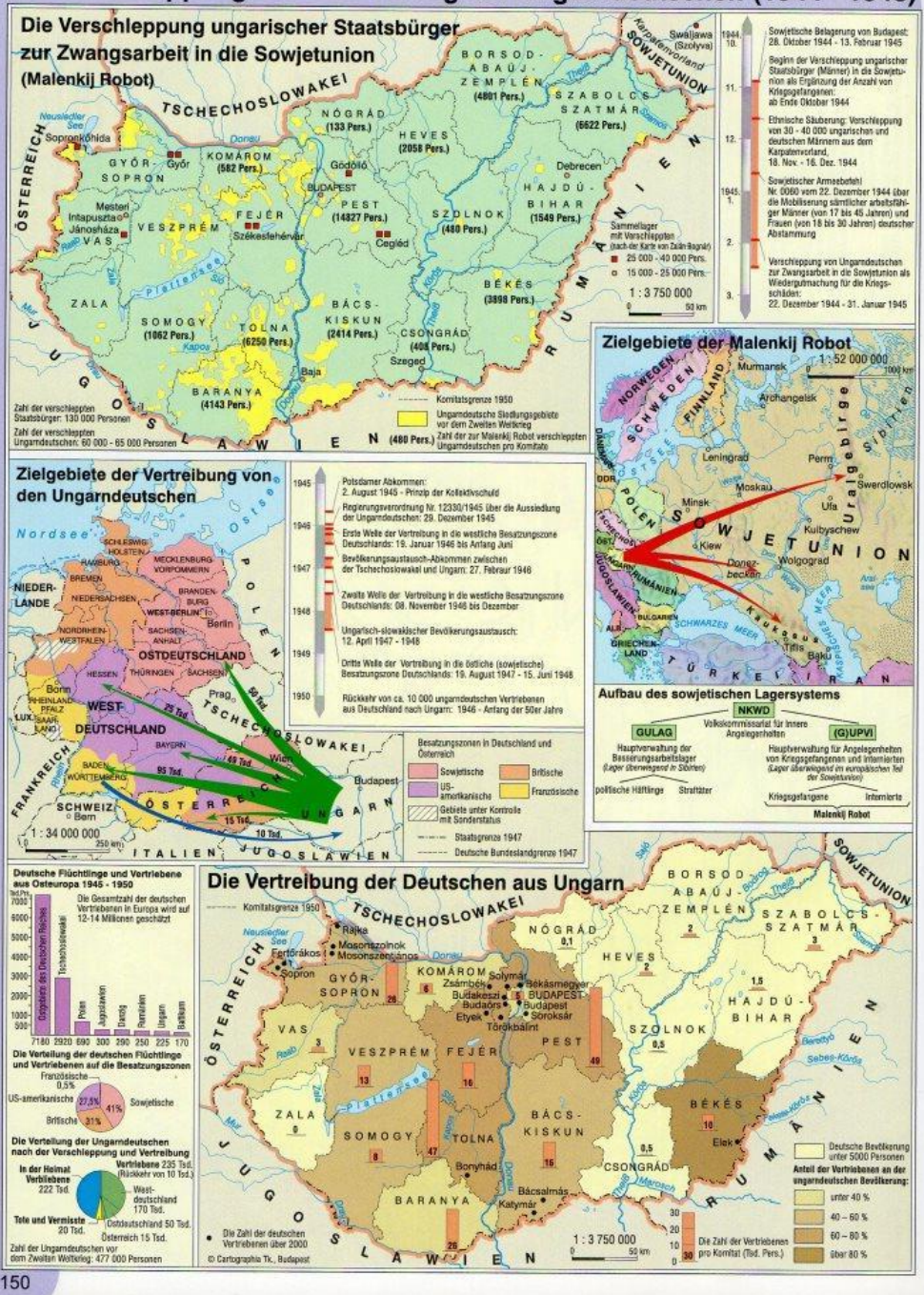
Staatsbürgerliche Kenntnisse

19. ÁBRA: TÁRSADALOMISMERETI OLDAL A NÉMET NEMZETISÉGI ISKOLÁK SZÁMÁRA KÉSZÍTETT ATLASZBÓL

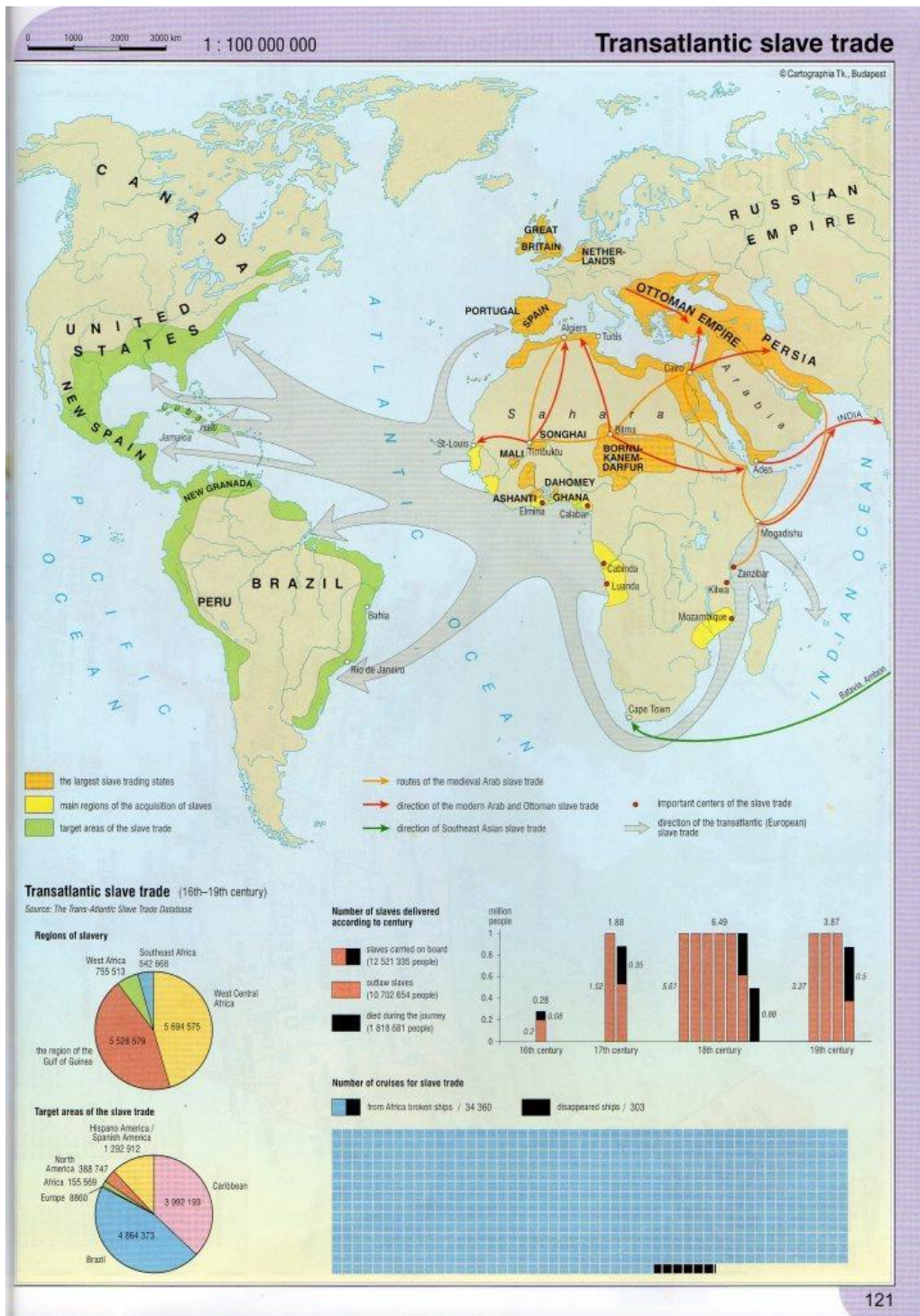

Die Verschleppung und Vertreibung der Ungarndeutschen (1944 - 1948)

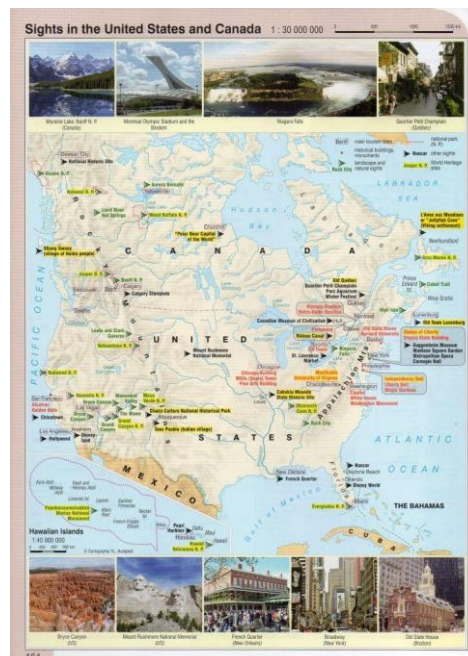
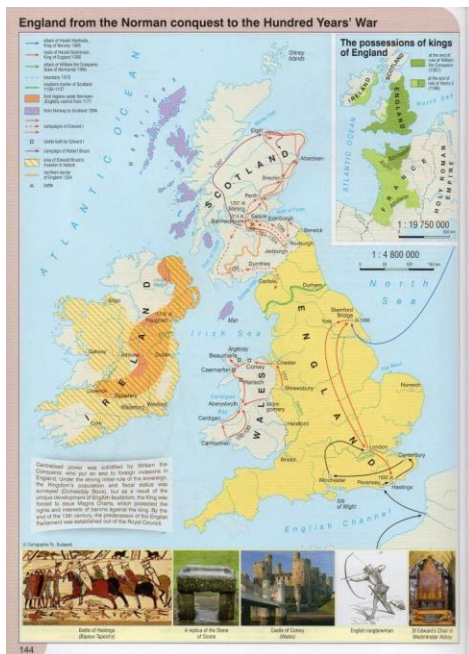

20. ÁBRA: OLDAL A NÉMET NEMZETISÉGI ISKOLÁK SZÁMÁRA KÉSZÍTETT ATLASZ MAGYARORSZÁGI NÉMETEKET BEMUTATÓ RÉSZÉBŐL

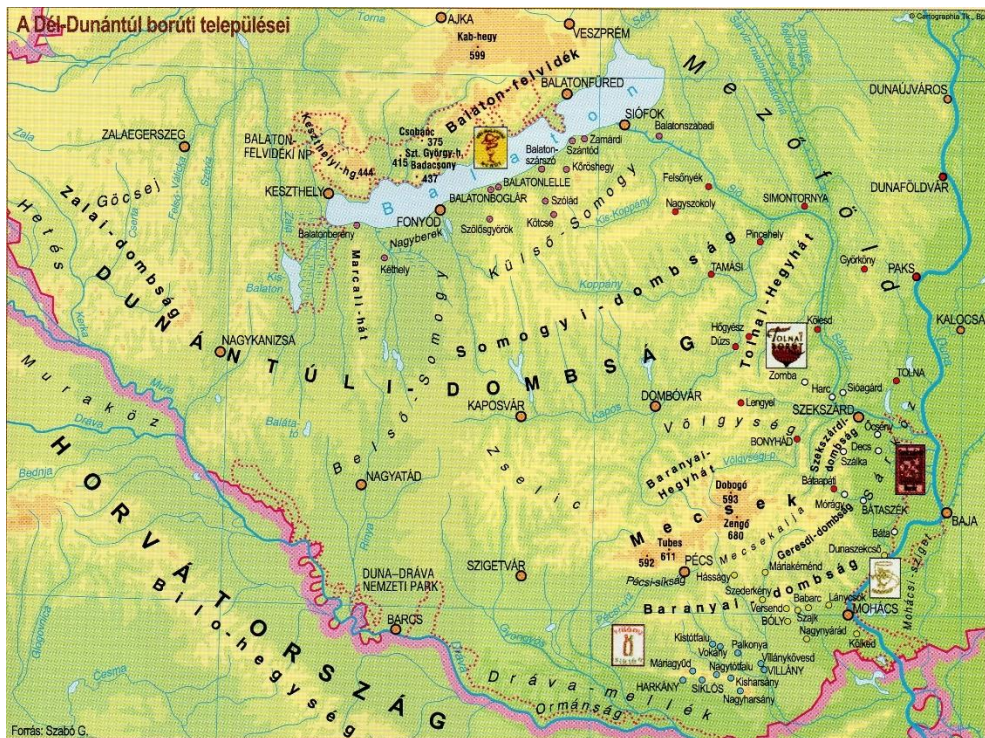
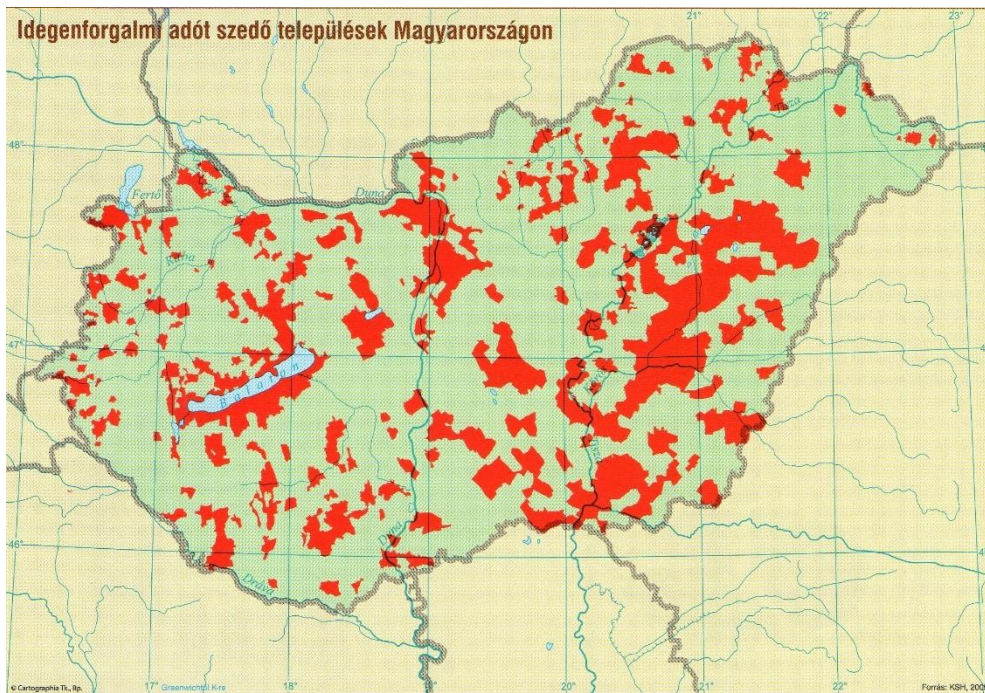

21. ÁBRA: OLDAL AZ ANGOL–MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ISKOLÁK SZÁMÁRA KÉSZÜLT ATLASZ TÁRSADALOMISMERET RÉSZÉBŐL

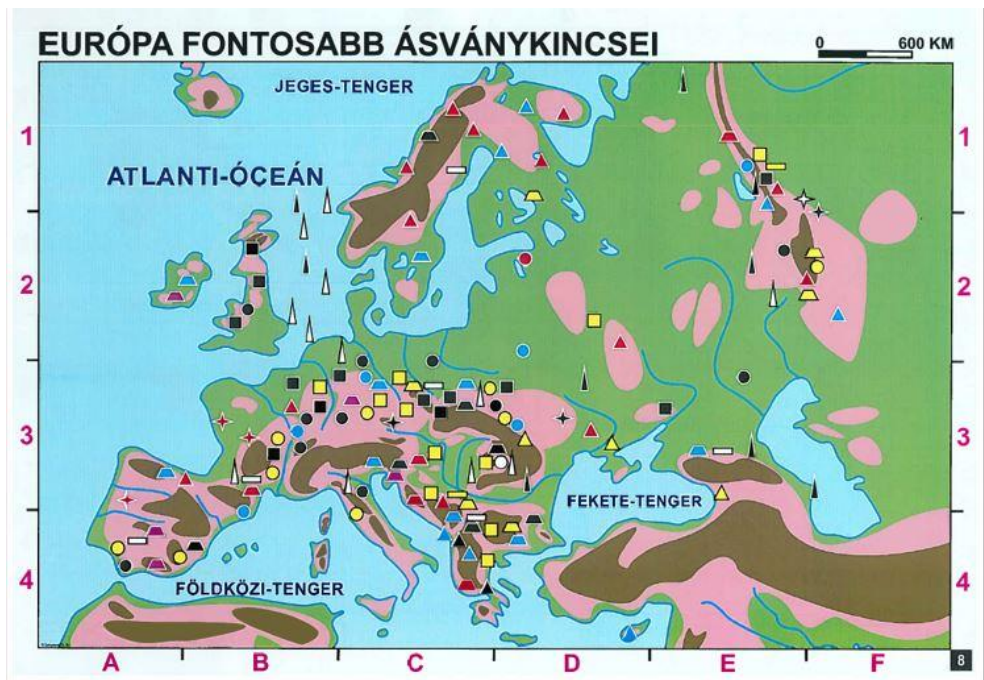
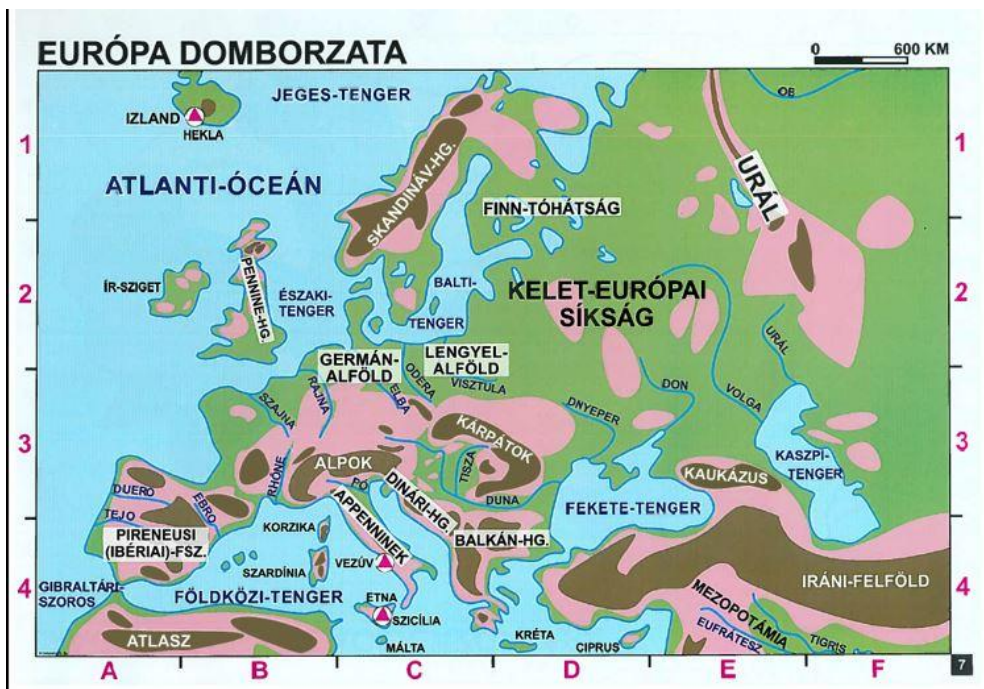
22. ÁBRA: ÖLDALAK AZ ANGOL–MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ISKOLÁK SZÁMÁRA KÉSZÜLT ATLASZ CÉLNYELVI KULTÚRA RÉSZÉBŐL

23. ÁBRA: TÉRKÉPEK A MAGYARORSZÁG IDEGENFORGALMA CÍMŰ KIADVÁNYBÓL

24. ÁBRA: OLDALAK A GYENGÉNLTŐK SZÁMÁRA KÉSZÜLT SPECIÁLIS FÖLDRAJZI ATLASZ CÍMŰ KIADVÁNYBÓL

Források

A Cartographia Kft. iskolai atlaszai 1993-2005
A Cartographia Tankönyvkiadó Kft. iskolai atlaszai 2006-2021
A Kartográfiai Vállalat iskolai atlaszai 1955-1992

Karlovitcz János Tibor: Tankönyvjóváahagyás-történet Magyarországon

Óbudai Egyetem, Válogatott tanulmányok a társadalomtudományok köréből, ISBN 978-80-89691-46-3
[68KarlovitczJanosTibor.pdf](#)

Kereszty Péter: A térképek, atlaszok múltja és jövője a hazai közoktatásban

Elektronikus Könyv és nevelés III. évfolyam, 2001. 3. szám
<https://epa.oszk.hu/01200/01245/00011/cikk19.html>

Makádi Mariann: A földrajztanítás módszertani alapjai

Mielőtt tanítani kezdene...

ELTE TTK FFI Földrajz szakmódszertani csoport, Budapest, 2020; Egyetemi jegyzet
http://geogo.elte.hu/images/A_Foldrajztanitas_modszertani_alapjai.pdf

Nagy Péter Tibor: Tankönyvpolitika a kilencvenes években

Educatio 1994/4

[Npt_94_0_NagyPeterTibor.pdf](#)

Radó Péter: Tankönyvpiac és tankönyvpolitika Magyarországon

Összefoglaló tanulmány

Expanzió Humán Tanácsadó, Budapest, 2010

[tankonyvpiac_es_tankonyvpolitika_Rado.pdf](#)

Ruzsa Ágnes: Magyar iskolai földrajzi atlaszok tematikus térképeinek vizsgálata

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék

Budapest, 2008

<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/ruzsa/ruzsa.pdf>

Szebenyi Péter: Fejezetek a tankönyvjóváahagyás történetéből

Educatio 1994-4, Historia1

http://epa.oszk.hu/01500/01551/00010/pdf/EPA01551_Educatio_1994-4_Historia1.pdf

Ütőné Visi Judit: A földrajzoktatás tartalmi, szerkezeti átalakulása

http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4336/1/31-48_Utone.pdf